

Ἄν εἶναι μέρος ἀρμυδιώτερον νὰ πανηγυρίσωμεν τὴν 25ην Μαρτίου εἶναι εἰς Ναὸν Κυρίου καὶ πλησίον ὅπου πλαγιάζει τὸ λείψανον τοῦ πανηγυριστοῦ τῆς 25ης Μαρτίου, ὅπου καὶ βλέπομεν τὴν γλυκύτητα τοῦ προσώπου του, ἀγκυλὰ καὶ εἰς ἀναίσθητον μάρμαρον :

Τῆς αὐγῆς δροσάτο ἀέρι
 Δὲν φυσᾷς τώρα ἐσὶ πλιό,
 Στῶν ψευδόπιστων τὸ ἀστέρι,
 Φύσα, φύσα εἰς τὸν Σταυρό :

Ἴδον πῶς τὰ χεῖλη τοῦ Διονυσίου Σολωμοῦ, μακραμένα τώρα, ἄλλοτε τόσον ζωηρά, ἐχαιρέτησαν τὰ γλυκοχαράγματα τῆς Ἑλληνικῆς Ἐλευθερίας. Ἀλλὰ μὲ ποῖον ἔπαινον ἀξίζει νὰ δοξολογήσωμεν ἡμεῖς σήμερον τὴν θαυμαστὴν καὶ παλαιὰν ἡμέραν τοῦ ἔτους 1821 ; Μὲ ἔπαινον ἕναν καὶ μεγάλον, ὅτι ἐστάθη ἡμέρα γεννήσεως ἑνὸς ἔθνους.

Εἴθε ἡ χάρις τῆς χριστιανικῆς καὶ ἐθνικῆς ἐορτῆς νὰ μοῦ δώσῃ δύναμιν καὶ ἀξίαν, ὥστε νὰ εὐχαριστήσω τοὺς ἐντίμους καὶ σεβασμίους ἀκροατάς μου καὶ νὰ μὴν ἀσχημίσω μὲ τὴν ἡμιλίαν μου τὸ κάλλος τῆς ἐορτῆς.

Ἡ 25 Μαρτίου ἡμέρα γεννήσεως ἑνὸς ἔθνους. Ἄς μὴ φανεῖ παράκαιρον νὰ ξεκαθαρίσωμεν τί εἶναι ἔθνος, καὶ τί δὲν εἶναι. Δὲν εἶναι ἔθνος, ὅταν εἶναι ὑπὲρ ἄλλου ἔθνους, ὅταν κυριεύει ἀναρχία ἢ δεσποτισμός. Εἶναι φανερόν, ὅτι μία φυλὴ παύει τοῦ νὰ ἔχῃ ἔθνος ἀξίαν, ἂν κυριεύεται ἀπὸ ξένο κράτος. Ἐπειδὴ, καθὼς διαφέρει ἡ φυσιογνωμία τῶν ἀνθρώπων, διαφέρουν καὶ τὰ ἔθνη τὸ ἓνα μὲ τὸ ἄλλο. Ἐθνος ἀληθινὸν ἔχει ζωὴν ἴδιαν, πολιτισμὸν τοῦ γένους του. Ἄλλο πράγμα εἶναι νὰ εἶσαι θαυμαστὴς ἄλλου ἔθνους, νὰ δανείζεσαι ἂν ἔχει τι ἑξοχόν, ὡς οἱ Ῥωμαῖοι ἐπῆραν τὰ προσέμια τῆς Νομοθεσίας των ἀπὸ τοῦς Ἑλληνας· ἄλλο νὰ εἶσαι δέσμιος εἰς τὸν ζυγὸν μιᾶς ξενοκρατίας. Τὸ πρῶτον εἶναι εὐτύχημα, ἀνοίγεις τὸ πτερό σου ἀπὸ ψηλότερη κορυφὴ πολιτισμοῦ· τὸ δεύτερον συμβαίνει νὰ προξενήσῃ καὶ βλάβην θανατηφόρον. Ζεῖς εἰς τὴν διάκρισιν ἄλλης φυλῆς, συμφερόντων ξένων. Ὅτι πάλαι ἔθνος δὲν εἶναι, ἂν κυριεύει ἀναρχία ἢ τυραννία, παρὰ εἶναι πλέον ὁμολογούμενον, ἂν ἔθνος, ὡς γνωμοδοτοῦν αἱ ἐπιστήμονες εἶναι ἑνωσις ἀνθρώπων, θεμελιωμένη εἰς τὴν δικαιοσύνην, ἀσφάλειαν, κοινὴν ὠφέλειαν. Ποῖος ζεῖ ἀσφαλῆς εἰς τὴν φοβέραν σκήπτρου τυραννικοῦ ; Τὸ σπαθί τοῦ Δαμοκλῆς τρέμει εἰς τὴν κεφαλὴν καθενός· ἀλλὰ καὶ ποῖος ζεῖ ἡσυχος εἰς τὴν ἀναρχίαν ;

Εἶδαμεν τί δὲν εἶναι ἔθνος· λοιπὸν τί εἶναι ; Τὸ εἶπαμεν, τὸ ξεδιαλύνουμεν ἀπὸ τὰ ἐναντία. Ἐθνους ὅθεν θεμέλιον εἶναι ἡ αὐτονομία, τὸ αὐτεξούσιον, ἡ βασιλεία τοῦ νόμου, ἡ ἀσφάλεια τῆς τιμῆς, τῆς ζωῆς, τῆς περιουσίας τῶν μελῶν ὅλων τῆς κοινότητος. Δὲν εἶναι ὅλα αὐτὰ ἀνεκτίμητα, φιλόανθρωπα, θεοσιλῆ ;

Ὁ κόσμος, ὁ ἀνθρώπος, δὲν εἶναι κείμενον μελέτης καὶ προνοίας τοῦ Ὑψίστου ; Δὲν λέγει ἀρχαῖος διδάσκαλος τῆς φιλοσοφίας, ἀκόσμος ἀεὶ λογισμὸς Θεοῦ ἐστίν. Καὶ ὁ χρυσὸς ποταμὸς τῆς εὐγλωττίας τοῦ Κικέρωνος δὲν ἀντηχεῖ εἰς τοὺς αἰῶνας, λέγοντας : «Nihil est illi principi Deo, qui omnem hunc mundum regit, quod quidem in terris fiat, acceperit quam consilia; coetusque hominum jure sociati quae civitates appellantur», δηλαδή : «Δὲν εἶναι ἄλλο τι πλέον εὐχάριστον εἰς τὰ βλέμματα τοῦ Θεοῦ ἐκείνου τοῦ παντοκράτορος, καθὼς καινώνια ἀνθρώπων εἰς τὴν σκέπην καὶ εἰς τὴν βασιλείαν τῆς δικαιοσύνης». Καὶ ἂν τοῦτο φρονεῖ καὶ κηρύττει ἀρχαῖος πολίτης τῆς Ῥώμης, πόσον ἡμεῖς πρέπει νὰ τὸ φρονοῦμεν καὶ νὰ τὸ πιστεύωμεν, ἀναθρεμμένοι εἰς μίαν θρησκείαν, ἣ ὅποια βαθύτερα ἀπὸ τὴν φιλοσοφίαν ἐβάθυνε εἰς τὰ μυστήρια τῆς Ὁσιότητος ;

Τοῦτο, κύριοι, τὸ εὐμορφὸ θέαμα τάξεως, δικαιοσύνης, ὁμονοίας, εὐτυχίας, τὸ προσφέρει τάχα τώρα ἡ κοινωνία μας εἰς τὰ ὅμματα τοῦ πανόπτου Θεοῦ ; Διὰ νὰ κρίνωμεν εὐλόγως, χωρὶς πλάνην, ἂν, μὰ τὴν ἀλήθειαν, τὸ ἔθνος μας δύναται νὰ προσφέρει τὸ πολύτιμον θέαμα εἰς τὸν κυριάρχην τοῦ παντός, συμφέρει νὰ ἐξετάσωμεν πρῶτον, ἂν ἡ 25 Μαρτίου ἐστάθη τῇ ὧντι ἡμέρα γεννήσεως ἑνὸς ἔθνους. Ἐχομεν τρόπον πῶς νὰ τὸ ἀποφασίσωμεν βοηθᾷ τὴν ἀνέυρεσιν τοῦ πυθομένου, λόγος, γνωμικὸ σοφοῦ ἀνδρός

* Πρωτοδημοσιεύτηκε στὴν ἐφημ. «Αἰὼν», ἀριθ. 2570, ἔτος ΑΒ', Ἐν Ἀθήναις, τῇ 4 Ἰουνίου 1870, σ. 3 - 4, μὲ τὸν τίτλον «Λόγος τῆς 25ης Μαρτίου 1870, ἐκφωνηθεὶς εἰς τὴν Μητρόπολιν Ζακύνθου, παρὰ Γεωργίου Τερτσέτου». Βλ. τὴν ἀνακοίνωσή μας «Ἐργογραφικὰ Γ. Τερτσέτη, «Ἑλληνιστικὰ Φύλλα», τόμ. Β', σ. 13.

τῆς Γαλλίας, *celle naissance est sanglante*, λέγει *απ᾽σα γέννησις αἱματηρά*). "Οθεν μένει μόνον νὰ παρατηρήσωμεν, ἂν ἡ 25 Μαρτίου ἔχυσεν αἷμα, ἂν τὸ τέκνον γέννημά της ἐβαπτίσθη εἰς τὸ αἷμα.

Ἀπὸ τὰ νησιά τοῦ Αἰγαίου, ἀπὸ Χίου, Ψαρὰ, ἀπὸ Σμύρνην, Κασσάνδραν, Αἰβαλί, Κρήτην, Κύπρον, ποίους τόπους αἱματοβαμμένους νὰ ἀναφέρω, ποίους ν' ἀφήσω ; Δὲν ἀκούετε μοιρολόγια μητέρων, κλάψα παιδιῶν σφαμένων εἰς τὰς μητρικὰς ἀγκάλας ; Ποίαν βλέπω σειρὰν σεβασμίων ἀρχιερέων, ἱερωμένων ἄλλων εἰς τὴν μεγαλοῦπόλιν τοῦ Κωνσταντίνου ; Ὑἄλλουν ζωντανοὶ τὰ μνημόσυνα τῆς θανῆς των μὲ τραγὰς χεῖλη, γέροντες, προπορεύεται ὁ Πατριάρχης Γρηγόριος καὶ στέλλονται εἰς τὴν σφαγὴν. Μὴ ἀποφύγω νὰ ἀναφέρω καὶ τὸ αἷμα χυμένον εἰς Τριπολιτσά, Ἀνάπλι, Κόρινθον.

Τὸ ποτάμι αἷμα ἐγένη
καὶ κυλάει σπὴν λαγκαδιὰ,
καὶ τὸ ἄθωον τὸ χόρτον πίνει
αἷμα ἀντὶς γιὰ τὴν δροσιὰ.

Διηγεῖται ὁ Θεόδωρος Κολοκοτρώνης, ὅτι τὸ ἄτι τοῦ ἀπὸ τὰ τεῖχη τῆς Τριπολιτσᾶς ἕως εἰς τὸ κέντρον τῆς πόλεως, δρόμος ἀρκετός, δὲν ἐπάτησε χῶμα, ἀλλὰ σπλάνγχνα καὶ κουφάρια ἀνθρώπινα.

Εἰς τὸ σκοταδερὸ φῶς τῆς σελήνης δὲν βλέπετε καὶ ἀπὸ μίαν πόλιν ζωσμένην ἀπὸ πολυάριθμον ἐχθρόν, ἀπὸ τὰ κρεμισμένα τῆς τεύχῃ νὰ βγαίνει λαὸς πολὺς, ὁμπρὸς οἱ πολεμικοὶ ἄνδρες μὲ τὰ σπαθιά γυμνωμένα, ἀκολουθεῖ τὸ γυναικόπαιδον· ψιλὴ βροχὴ ἐράντιζε τὴν γῆν εἰς τὸ ἔβγα τους καὶ πολλοὶ ἐφώναζαν : μᾶς κλαίει ὁ Μεγαλοδύναμος ἀπόψε· καί, μὰ τὴν ἀλήθειαν, ὅσον ἄξιοι δακρύων, τόσον καὶ ἄξιοι ἐπαίνων ἀθανάτων εἶναι οἱ φανευμένοι τῆς Μεσολαγγίτικης νικτὸς.

Ἀφοῦ λοιπὸν τὸ χυμένον αἷμα μᾶς κτυπάει εἰς τὰ μάτια, καί, ὡς εἶπαμεν, πᾶσα γέννησις αἱματηρή, δὲν εἶναι φανερόν, ὅτι νέον ἔθνος ἐγεννήθη εἰς τὸν κόσμον καὶ γεννήτριά του ἡ 25ῃ Μαρτίου τοῦ ἔτους 1821 ; Χαρῆτε, Ζακύνθιοι, χαρῆτε οἱ Ἑπτανήσιοι ὅλοι, ἐπειδὴ καὶ ἐσεῖς ἐπροσφέρατε φόρον αἵματος, ἐξοριῶν, παθημάτων, εἰς τὴν ἑορτὴν τῆς Εὐαγγελιστρίας τοῦ ἔτους ἐκαίνοῦ, καὶ μὲ χριστιανικὴν ἀγάπην ἐχύσατε χρυσάφι εἰς τὸν δίσκον τῆς !

Κύριοι ἀκροαταί ! Βεβαιωμένοι, ὁμολογούμενον ὅτι νέον ἐλληνικὸν Κράτος ἔλαμψεν εἰς τὸ φῶς τοῦ ἡλίου, δυνάμεθα μὲ θάρρος νὰ κρίνωμεν, ἂν στρέφει ὁ Ὑψίστος βλέμματα φιλικὰ πρὸς ἡμᾶς, ἂν βασιλεύει ὁμόνοια,.... ἂν....

Σεβαστοὶ καὶ φίλοι μου ἀκροαταί, μὴ συμβεῖ ποτὲ νὰ θαλώσω ἐγὼ σήμερον τὴν λάμψιν τῆς ἑυρτῆς μὲ παράπονα, μὲ ὑποψίες· εἶναι ἡμέρα γεννήσεως, ὅθεν ἡμέρα χαρᾶς. Προτιμῶ νὰ σᾶς διηγηθῶ λόγια παρηγορητικά, συμβουλευτικά, ὅσα ἔτυχε νὰ ἀκούσω ἀπὸ σημαντικὰ πρόσωπα τοῦ καιροῦ μας.

Φίλοι ἀκροαταί, ἂν εὐτυχία εἶναι νὰ ἰδεῖ κανεὶς, νὰ γνωρίσει ἢ νὰ συναναστραφεῖ ἄνδρας σημαντικούς, μὰ τὴν ἀλήθειαν, ἐγεύθηκα τὴν ἡδονὴν αὐτήν, καὶ μὲ δύο ἄνδρας ἐπισήμους ἐσυνέβη νὰ συναναστραφῶ. Τὸν Κάμιλλον Καβούρ καὶ τὸν Νικόλαον Τομαζέον, καὶ ἤκουσα ἀπὸ τὰ χεῖλη τους λόγια ἄξια νὰ σᾶς ἀναφέρω σήμερον εἰς τὴν ἐθνικὴν ἑορτὴν. Ὁ Καβούρ ἐξόδευσεν τὴν πολύτιμην ζωὴν του εἰς ἀνάστασιν καὶ δόξαν τοῦ γένους του, ὁ Τομαζέος, ἀφιερωμένος εἰς τὴν φιλοσοφίαν καὶ εἰς τὴν φιλολογίαν, καταγίνεται εἰς ἠθικὰ συγγράμματα· γνωρίζει, ὅτι μεταρρύθμισις πολιτικὴ δὲν καρποφορεῖ, ὡς πρέπει, ἀσυντρόφιστη ἀπὸ τὴν ἠθικὴν μεταρρύθμισιν. Πῶς ἔτυχε νὰ γνωρίσω τὸν Καβούρ ; Περαιστικὸς ἀπὸ τὸ Τουρίνον εἶχα ἐπιθυμίαν νὰ ἰδῶ, νὰ γνωρίσω τὸν ἐξοχὸν ἄνδρα· εἶχα συστατικὸ γράμμα πρὸς τὸν κόμητα Μαμιάνην, ὑπουργὸν τῆς παιδείας· εἰς τὴν δευτέραν ἐπίσκεψίν μου ἐπαρακάλεσα τὸν κύριον Μαμιάνην νὰ μοῦ δώσει συστατικὴν τινὰ νὰ παρουσιασθῶ εἰς τὸν ἐνδοξὸν συνάδελφόν του. «Περιττόν, μοῦ λέγει, τὸ συστατικόν, πήγαινε, εἰπέ τὸ ὄνομά σου, τὸ ἐπάγγελμά σου, ὅτι ἔρχεσαι ἀπὸ τὴν Ἑλλάδα καὶ θὰ σὲ δεχθεῖ εὐθὺς· καὶ ἐπιθυμῶ νὰ γίνῃ ὅπως σοῦ λέγω, διὰ νὰ εἰπεῖς ἔπειτα εἰς τοὺς συμπατριώτας σου πόσῃν ὁ κόμης Καβούρ ἔχει ἀγάπην καὶ ὑπόληψιν πρὸς τὸ ἔθνος σας». Ὡς μοῦ εἶπεν ὁ Μαμιάνης ἔπραξα· ἐπῆγα εὐθὺς εἰς τὸ ὑπουργεῖον, εἶπα εἰς τὸν κλητῆρα τὸ ὄνομά μου· προσκαλοῦμαι εὐθὺς νὰ ἔμπω εἰς τὸ δωμάτιον τοῦ Καβούρ, τὸν ἤρξα καὶ ἔγραφε. Παραίτησε τὸ κονδύλι, μὲ προσκαλεῖ νὰ καθίσω, μ' ἐκοίταξε μὲ βλέμμα σοβαρόν· μὲ ἐδελίασεν ὁ τρόπος του· ἀλλὰ μοῦ δευτερόνως νὰ καθίσω μὲ πρόσωπον γλυκὺ. Ἐπῆρα θάρρος καὶ χωρὶς ἄλλα προύμια, χωρὶς νὰ τὸν ἀφήσω νὰ μοῦ ὁμιλήσῃ, ἄρχισα ἐγὼ καθὼς θ' ἀκούσετε :

«Ἐξοχώτατε, ἔχω ἀκούσει ἀπὸ ἑναὶν περίφημον στρατηγὸν τοῦ ἔθνους μου, τὸν Τουρκοφάγον Νικητὰν, ὅτι εἰς καιρὸν ὁποῦ ὁ Ναπολέων ἦτον εἰς τὴν Ἑλβαν, πρεῖς Ἕλληνες ἔμποροι τῆς Λιβόρνου ἐπῆγαν καὶ ἤρξαν τὸν περιβόητον ἄνδρα καὶ μὲ εὐγένειαν καὶ μὲ πρέπουσαν ταπεινοσύνην τοῦ ἐζή-

τησαν συμβουλήν, γνώμην, κῶς νὰ βοηθήσουν, νὰ ἐλευθερώσουν τὴν πατρίδα τους, πόθεν νὰ ἐλπίζουν. Ὁ Ναπολέων, τρίβοντας τὸ μέτωπόν του, ὡς μοῦ ἔλεγεν ὁ Νικηταρᾶς, μὴ βασίξεσθε εἰς οὐδεμίαν βοήθειαν τῶν Δυνάμεων τώρα, τοὺς λέγει· τέτοια εἶναι ἡ πολιτικὴ κατάστασις τοῦ κόσμου· ἀλλὰ ἐνεργεῖτε μὲ τὰ μέσα τὰ ἐδικὰ σας, μὲ τὴν ἀρετὴν καὶ τὴν ἀνδρείαν σας, καὶ ταιουτοτρόπως τοὺς ἀποχαιρέτησε. Καὶ ἐγὼ, ἐξοχώτατε, ἐπειτα ἀπὸ 45 πόσους χρόνους, ἔρχομαι σήμερον, ὡς οἱ ἔμποροι τῆς Λιβόρνου, νὰ σᾶς ζητήσω συμβουλήν διὰ τὰ πράγματα τῆς Ἑλληνικῆς πατρίδος. Ἡ ἐνδοξότης σου, ξακουστὸς διὰ τὴν πολιτικὴν σου ἀξίαν, διὰ ὅσα ἐκατόρθωσες ἀγαθὰ διὰ τὴν γῆν τῆς γεννήσεώς σου, καταδέξου νὰ μὲ φωτίσεις μὲ τὴν συμβουλήν σου καὶ διὰ τὸ Ἑλληνικὸν Ἴένος· καὶ ἐγὼ πιστὰ θὰ ἀναφέρω εἰς τοὺς συμπολίτας μου, ὅσα μὲ τιμήσει ἡ ὁμιλία σου». Μοῦ ἀπεκρίθη :

«Κανένα πράγμα δὲν ἐδύνατο νὰ μὲ εὐχαριστήσῃ τόσον, ὅσον τὸ ἐρώτημά σου, νὰ μοῦ δώσεις ἀφορμὴν νὰ ὁμιλήσω διὰ τὰ Ἑλληνικὰ πράγματα. Τὸ Μισολογικόν (λέγω ὡς μοῦ τὸ εἶπεν) ἐστάθη τὸ χρυσὸ ὄνειρον τῆς νεότητός μου· δὲν ἄγνοῶ τὰ πάτριά σας, ἐπειδὴ γνωρίζω τὰ Ἰταλικὰ πάτριά μου. Ἰταλία καὶ Ἑλλὰς ὁμοιάζουν τόσον καὶ εἰς τὸ μεγαλεῖον τῶν ἔργων, καὶ εἰς τὰ τρομερὰ δυστυχήματα. Ἀλλὰ εἰς τί, εἶπέ μου καταλεπτῶς, εἰς τί ἐννοεῖς νὰ φέρω τὴν συμβουλήν μου, ἀφοῦ τῆς δίδεις τόσην ἀξίαν, ὅσῃν οἱ ἔμποροί σας ἔδωκαν εἰς τὸν περιβόητον Αὐτοκράτορα ;»

—«Ἐξοχώτατε τοῦ λέγω, ἐπιθυμοῦμε νὰ γίνουμεν ἓξ ἔθνος μεγάλο μεγάλο».

—«Δὲν ἤξεύρω ἂν εἴσθε εἰς τὸν δρόμον» μοῦ ἀπάντησε χαμογελώντας.

—«Διὰ αὐτὸ τοῦτο» τοῦ λέγω, αὐτόλμησα νὰ παρουσιασθῶ εἰς τὴν ἐξοχότητά σου, διὰ νὰ μάθω ποῖον τὸ καλύτερον δρομολόγιον. Δὲν βλέπομεν ἐγὼ καὶ ἄλλοι καλύτεροί μου, ὁμολογῶ, ἡ ὁδοιπορία μας νὰ ὁδεύει εὐτυχισμένη. Παρκαλῶ ἀκόμη τὴν ἐξοχότητά σου νὰ σκεφθεῖ, ὅτι ἐπιθυμοῦντες ἐθνικὸν μεγαλεῖον, δὲν ἄγνοοῦμεν, γνωρίζομεν, μαντεύομεν τὰς θυσίας, τοὺς ἀγῶνας διὰ νὰ φθάσωμεν εἰς τὸ προθύμενον· διότι καθὼς λέγει ἡ Ἑνετικὴ παροιμία : *Che vol muso per portar perucca.*» Τὴν παροιμίαν αὐτὴν τὴν εἶχα ἀκούσει ἀπὸ τὸν μακαρίτην Γεώργιον Ρώσσην, καὶ μακαρία ἡ ὥρα ὅπου ἤλθεν εἰς τὴν ἐνθύμησίν μου τότε, ἐπειδὴ, ἅμα τὴν ξεστόμισα, ὁ μακαρίτης Καβούρ ἐδόθη εἰς γέλια μύρια, ἀκράτητα, εἴτε εἰς τοῦτο τὸν κίνησε τὸ ἀστεῖον τῆς ἐνετικῆς διαλέκτου, εἴτε μὲ τὸν νοῦν τοῦ ἐφάρμοσεν εἰς ἄλλο τι, ἄγνωστον εἰς ἐμέ, τὴν παροιμίαν· τὸ βέβαιον εἶναι, ὅτι ἔδιωξεν ἀπὸ τὸ πρόσωπόν του πᾶσαν σοβαρότητα καὶ ὡς νὰ αἰσθάνετο εὐγνωμοσύνην εἰς ὅποιον τὸν ἔκμαε νὰ γελάσῃ (ποῖος ἤξεύρει ποῦ πονοκεφαλαῦσε) δίνοντάς μου τὸ χέρι του, μὲ ἐπῆρε σιμότερά του, καὶ μοῦ λέγει : «Ἄς λαλήσωμεν λοιπὸν γιὰ τὴν πατρίδα σου τὴν Ἑλλάδα, τὴν ὁποίαν ἀγαπῶ καὶ σέβομαι σχεδὸν καθὼς τὴν ἐδικήν μου· εἶναι ἡ ἀρχαία γῆ τοῦ πολιτισμοῦ, τοῦ ὁποίου εἴμεσθε τέκνα. Ἄς ἔλθωμεν λοιπὸν εἰς τὸ ἐρώτημα σου.

»Διὰ νὰ ἀπολαύσετε τὴν ἐπιθυμίαν σας, τὸ μεγαλεῖον τοῦ ἔθνους σας (καὶ ἐπαινετὴ βέβαια ἐπιθυμία καὶ προσπάθεια) ἀρκεῖ νὰ κάμετε ὀρθὴν χρῆσιν τῆς ἐλευθερίας σας, ἡ ὁποία θὰ εἶχεν καὶ πλέον ἀξιοπρέπειαν, ἂν οἱ διχόνοιαί σας, οἱ ἀντιζηλίαι τῶν ὀπλαρχηγῶν σας, τῶν πρεσβῶν τοῦ τόπου σας, εἶχαν ἀφήσει νὰ τὴν ἀποκτήσετε χωρὶς τὴν συνδρομὴν τῶν Δυνάμεων. Τέλος, ὅπως, εἴσθε ἐλευθεροί. Ἔχετε Βασιλέα συνταγματικόν, ἀντιπροσωπεῖαν ἐθνικὴν, ψηφίζει τοὺς φόρους, νομοθετεῖ, χαίρεσθε ἐλευθερίαν διδασκαλίας, βιομηχανίας, ὅσα ἀγαθὰ, τέλος πάντων, ἀπόντησαν Κράτη πολιτισμένα εἰς τόσην σειρὰν αἰώνων, μὲ πολέμους αἱματηρούς, μὲ ἐμπρησμούς πόλεων, μὲ ἀφανισμόν λαμπρῶν οἰκογενειῶν. Ἔσεῖς θερίζετε τοὺς καρπούς τοῦ κόπου τῶν βασανισμένων αἰώνων, ὅχι ὅμως ἀναξίως, ἐπειδὴ τὸ ἔθνος σας ὑπόφερε τόσα, ἔδρωσε τόσον, ἐδούλευσεν, ἐπαινέθη τόσον εἰς τὸν δακρύχαρον ἀγῶνα σας. Στεῖς κατοικεῖτε εἰς ἓξ κλίμα γῆς, τὸ βοηθητικώτατον εἰς τὴν γεωργίαν, εἰς τὰς τέχνας, εἰς τὸ ἐμπόριον, εἰς τὰ σοφὰ προῖόντα τοῦ νοῦς : μάρτυρες οἱ πρόγονοί σας· ἡ φύσις, ὡς πλησιάζει εἰς τὴν Ἑλλάδα, γλυκαίνει τὸ ὕψος τῆς μὲ τακτικὴν βαθμολογίαν, ἀποφεύγει καὶ τὰ φλογερὰ καύματα, καὶ τὴν περίσσιαν κρυάδα, καὶ ὁμοιάζει ἡ Ἑλληνικὴ γῆ κατοικητήριον τὸ πλέον ἀνάλογον εἰς τὴν ἡμερότητα καὶ εἰς τὸν πολιτισμὸν τοῦ ἀνθρώπου. Ὁ τόπος σας ἔχει καὶ ἓξ ἄλλο ἀνεκτίμητον εὐτύχημα, τὸ ὁποῖον δὲν καυχᾶται νὰ ἔχει ἡ Ἰταλία, τὸ Ἱερατεῖον σας συμβοηθᾷ τὸ ἔθνος, τοῦ εἶναι φιλικόν».

«Μάλιστα, εἶπα, τὸ Ἱερατεῖον τῆς Ἑλλάδος εἶναι φιλόνημον, φιλελεύθερον, οὔτε καὶ ἀπεστράφη τοὺς κινδύνους τῶν ἀρμάτων. Ἐξοῦσαν ἕως τὰ προχθές, ἐξοχώτατε, Δεσποτάδες, οἱ ὑπαῖτοι εἰς τὴν ὥρην τῆς λειτουργίας των ἐβγαναν τὰς πιστόλες ἀπὸ τὴν ζῶσιν καὶ τὰς ἔθεταν εἰς τὴν ἀγίαν Τράπεζαν, ἦγον καπιταναῖοι τοῦ Λαοῦ. Ἀλλ' ἐξοχώτατε, ἐξακολουθῶ νὰ τοῦ λέω, τὰ ὅσα ἀγαθὰ ἱστορήσεις εἶναι περιορισμένα εἰς πολὺ στενόχωρα μέρη, ἐπειδὴ...»

«Ήξεύρω τί θέλεις νά μοῦ εἰπῆς» μέ ἀντίσκοψε μέ ζωηρότητα, αὐτοῦ ἀπαντῶ μ' ἓναν στίχον τοῦ Δάντε· ἀπό τήν ὁμιλίαν σου νοιώθω ὅτι δέν σοῦ εἶναι ξένη ἡ Ἱταλική φιλολογία.» (*Però favilla gran fiamma seconda*). (Ἡ σπίθα γίνεται πυρκαϊά). Ἀλλά μὴν θελήσετε νά τρυγήσετε τὸν καρπὸν ἄγουρον ἀκόμη, ἀγκυλὰ ὀλίγοι· μῆνες εἶναι ἔτρεχε εἰς τὴν ὀριμότητά του, πλὴν ἡ Ἀγγλία ἐφάνη ἐχθρική... Μὴ ἀπελπίζεσθε, ὑπομονή· ὁ ἔνεμος φυσᾷ εὐδίας, ἂν προσέχει τις εἰς τὸ φύσημά του. Σαῖς εἴσθε πλέον παρὰ ἔθνος, εἴσθε στοιχεῖον καρποφόρου μέλλοντος. «(Voi siete, più che nazione, siete un principio, una generalità). Ἀεροκυματίζετε σημαίαν ἐλευθερίας εἰς τὸν κόσμον, εἰς τὸ κυμάτισμά της θὰ ἔλθουν πλησίον της λαοὶ πολλοί. Ὁ πολιτισμὸς τοῦ αἰῶνος θὰ σᾶς συνδράμει. Ἐνδοξοί, χρήσιμοι, ἀγαθοεργοὶ καὶ εἰς ἐχθροὺς καὶ εἰς φίλους, μεγάλοι θὰ γίνετε, ἂν δυνηθῆτε νά κρατήσετε τὴν σημαίαν αὐτὴν μέ χέρι στερεὸν καὶ καθαρὸν».

Αὐτὰ καὶ ἄλλα εἶπα μέ τὸν ἐνδοξὸν Καβούρ τὸν Αὐγούστον τοῦ ἔτους 1860, καὶ ἂν τὰ λέγω σήμερον, πιστεύω, ὅτι δέν ἔχασαν πολὺ ἀπὸ τὴν γλαυρότητά των.

Φαίνεται, ὅτι καὶ ἡ ὁμιλία μου δέν δυσαρέστησεν τὸν ἄνδρα κατὰ διάφορα ἐρωτήματά του· δύο φορές σηκώθηκα νά φύγω καὶ μέ ἐκράτησε· ἀπέναντί μου ἦτον ὠρολόγιον, εἶδα ἀπερασμένη μίαν ὥραν, ἐπέμεινα νά ἀναχωρήσω. «Δέν θέλω νά φέρω ἐμπόδιον περισσότερον εἰς τὴν πολύτιμον ἐργασίαν σας», εἶπα. Ἐγὼ ἐβιαζόμουν νά ἀναχωρήσω, φοβούμενος μήπως εἰς τὸ θάρος ὅπου μοῦ ἔδωκε πέσω εἰς πολυλογία καὶ κινδυνεύσω τὴν καλὴν τοῦ γνώμην διὰ ἐμέ· μέ τὴν πολυλογίαν συγγενεῦει συχνὰ ἡ ἀπερίσκεψία.

Τώρα ἔπρεπε νά σᾶς εἰπῶ ὅσα ἤκουσα καὶ ἀπὸ τὸν Τομαζέο, πρὸς χάριν τῆς ἀγαπητῆς τοῦ Ἑλλάδος. Εἶναι πολλά, ἔζησα πολὺν καιρὸν μαζί του, ὁμιλεῖ ἄριστα τὰ ἀπλοελληνικά, σᾶς ὑπόσχομαι, ἂν ποθῆτε, ἄλλοτε νά τὰ διηγηθῶ. Σᾶς λέγω μόνον, ὅτι εἶναι ἄνθρωπος ἀψύγς, ἡ ἀλήθειά του δέν εἶναι χαϊδιάρια, ἐννοῶ δέν χαϊδεύει· ὅθεν τὸν ἤκουσα πολλές φορές θυμωμένον νά λέγει· τί εἶναι τὸ κακὸ, ὅπου γίνεται εἰς τὸ ἔθνος σας, νά τὸ σαβανώνετε ἀρχαιολογικῶς καὶ νά τοῦ μαραίνετε τὸν ἐνθουσιασμὸν τῆς νεότητος, νά τοῦ καταστρέφετε ὀνόματα τόπων, βαπτισμένα εἰς τὸ αἷμα τοῦ ἱεροῦ σας ἀγῶνος. Ἀδικία εἰς τὴν Ἱστορίαν καὶ εἰς τὸν ἀξιοθαύμαστον λαόν σας.

Αὐτὰ ἤκουσα ἀπὸ τοὺς δύο ἀξιόους ἄνδρας τοῦ καιροῦ μας. Ἐγὼ δύναμιν νά προσθέσω ἄλλο τί ; Ὅχι· βέβαια ! Ἄς ἀναπαυθῶ μέ τὴν παροιμίαν «ἄργυρὸ τὸ μίλημα, χρυσὸ τὸ σκόπαι.» Ἀλλὰ ὅς μοῦ δοθεῖ ἡ ἄδεια ν' ἀνατρέψω τὴν παροιμίαν μου καὶ νά εἰπῶ «χρυσὸ τὸ μίλημα, ἄργυρὸ τὸ σκόπαι», καὶ μὴν ἀποστραφεῖτε τὴν ἀλλαγὴν, δέομαι.

Ἄν εἶναι πράγμα ἡδονικώτερον εἰς τὴν καρδίαν τοῦ ἀνθρώπου εἶναι ἡ ἐνέργεια τῶν ἐρωτικῶν διαθέσεων, ν' ἀγαπᾷ καὶ νά ἀνταγαπιέσαι, ἢ νά κερδίζεις εὐγνωμοσύνην χάριν τῆς ἀγάπης σου. Ποίαν ἡδονὴν δέν εὐρίσκει γονέος ἀγαπώμενος μέ τὰ τέκνα του, ἀδελφὸς μέ ἀδελφόν, σύζυγος μέ συμβίαν ! Τὸ αἶσθημα τῆς εὐσπλαγχνίας, κύριοι ἀκροαταί, εἶναι κλίσις, ἀγάπη πρὸς τοὺς δυστυχεῖς καὶ εἰς τὴν ἡδονὴν αὐτὴν τῆς ἀγάπης τούτου τοῦ εἶδους προσκλῶ ἐγὼ σήμερον τοὺς ἀγαθοὺς συμπολίτας μου. Ἀκροασθῆτε. Ἐτυχε πρὸ ἐτῶν νά γνωρίσω τὰ παθήματα τῶν λωβιασμένων· εἶδα τὰ λέπια τοῦ προσώπου τους νά κυματίζουσιν εἰς τὸ ἔμπυον, ἤκουσα τὰς ἄγριες φωνάς τους εἰς τὰ ἄχαρα σπήλαια, λημέρι τους, καὶ μέ ἐκέντησε πόθος νά συνεργήσω μέ φίλους καλοὺς εἰς οἰκοδομὴν λεπροκομείου· δέν ἐματαιώθη ἡ προσπάθειά μας· εἰς τὴν Ἑθνικὴν Τράπεζαν ὑπάρχουν πεντήκοντα πέντε χιλιάδες δραχμαί, προσφορά διαφόρων γενναίων ἀνδρῶν καὶ γυναικῶν· προσφέρει καὶ τὸ Κράτος γῆν ἐθνικὴν, ἀλλὰ τὴ ποσὸν δέν ἀρκεῖ ἀκόμη πρὸς τὸν φιλόανθρωπον σκοπόν. Καὶ ὁ φιλογενὴς κύριος Μαυρογορδάτος τῆς Ὀδύσσεως προσφέρει 40.000 δρχ., ὡς ἔχει τὸ νομοσχέδιον εἰς τὴν Βουλὴν τοῦ πρωθυπουργοῦ κ. Ζαίμη καὶ τοῦ ὑπουργοῦ κ. Αὐγερινοῦ. Ἄς ἔλθει καὶ ἡ εὐαισθησίς σας, κύριοι Ζακύνθοι, εἰς βοήθειαν τοῦ ποθουμένου. Γνωστόν, πασίγνωστον ἡ ἐλεημονήτρα ψυχῆ σας, ἀλλὰ καὶ οἱ δεόμενοι τὴν βοήθειάν σας δέν εἶναι ἀδιάκριτοι, σᾶς λέγουσιν, ὡς ὁ Οἰδίπους ἐν Κολωνῶ, ὅτι ὀλίγα ζητᾶν, ὀλιγώτερον δώσετε καὶ εὐχαριστημένοι σᾶς εὐχονται.

Τίς τὸν πλανήτην Οἰδίπου
σπανιστοῖς δέξεται δωρήμασι
σμικρὸν μὲν ἐξαίτουντα, τοῦ σμικροῦ δ' ἐπι
μεῖον φέροντα, καὶ τόδε ἐξαρκοῦν ἐμοί.

Θὰ παρκαλέσω δύο φίλους ἱατροὺς νά ἐπιμεληθοῦν τὴν εὐεργετικὴν πρᾶξιν καὶ νά χαίρεσθε, κύριοι ἀκροαταί, τὴν ἡδονὴν τῆς εὐεργεσίας σας. Παρκαλῶ καὶ τὸν ἀξιότιμον κύριον Νομάρχην, τὸν

κύριον Δήμαρχον, νὰ λάβωσι πλούσιο μοιράδι τῆς ἡδονῆς, γινόμενοι προστάται τοῦ ἔργου. Εὐχαριστηθῆτε, κύριοι, νὰ τελειώσω τώρα καθὼς ἄρχισα μὲ τὸ ἀθάνατον ὄνομα τοῦ Διονυσίου Σολωμοῦ· καὶ ἀθάνατον τὸν κατασταίνει καὶ εὐεργέτην τοῦ ἔθνους ὁ ἡρωϊκὸς ὕμνος του εἰς τὴν ἐλευθερίαν· δημοσιευμένος ὁ ὕμνος του μὲ τὰ πολεμικὰ Ἑλληνικὰ ἄσματα ἀπὸ τὸν φιλέλληνα Γηπιεῖ, ἔδωσαν τὰ πιστὰ εἰς τὸν κόσμον ὅτι σώζεται εἰς τὴν Ἑλληνικὴν φυλὴν τὸ φιλοπόλεμον, τὸ φιλοκίνδυνον τῶν ἀρχαίων καὶ ἡ χάρις τοῦ νοός, τὸ ὕψος τῆς ἁρμονίας, τὸ ριλόπατρι τοῦ πανηγυριστοῦ τῶν Ὀλυμπίων ἀγώνων.

Πόσον καὶ θὰ ἐχάρη ὁ μακαρίτης Διονύσιος ἂν οἱ κοιμημένοι τοῦ θανάτου ἔχουν αἰσθήσιν τῶν ἀνθρωπίνων πραγμάτων, καθὼς καὶ πρέπει νὰ πιστεύωμεν, πόσον ἐχάρη εἰς τὸ ἀκουσμα τῆς Ἑνώσεως Ἑπτανήσου καὶ Ἑλλάδος! Καὶ ἂν ἐξοῦσε ἔπαιον ἡ Ἑλληνικὴ σημαία ἔμελλε νὰ ὑψωθεῖ εἰς τὰ ὑψηλὰ τεῖχη τοῦ κάστρου καὶ οἱ ὀφθαλμοὶ τῶν Ζακυνθίων, ὡς ὀφθαλμὸς ἑνας ἐπαρίμεναν τὴν ἀνυψωσίν της, παῖος ὕμνος ἀγγελικὸς ἤθελε χυθεῖ ἀπὸ τὰ χεῖλη ἐκεῖνα, τὰ ὅποια ἐστιχοῦργησαν, συγχαιρόμενος ὁ φιλελεύθερος τραγουδιστὴς τὲς Ἑλληνίδες κορασίδες :

Ἢ καρδιά μου ἀναγκιάζει
πὼς ὁ κόρπος κάθε μιᾶς
γλυκοβύζαστο ἐτοιμάζει
γάλα ἀνδρείας καὶ ἐλευθερίας !

Καὶ ἐγώ, κύριοι, καλοτυχίζω τὸν ἑαυτὸν μου, ὅτι ἔπειτα ἀπὸ σαράντα τόσους χρόνους ἀξιώθηκα νὰ ἐορτάσω εἰς τὴν συνοδείαν σας σήμερον τὴν χριστιανικὴν καὶ ἐθνικὴν πανήγυριν, καὶ συγκρίνω τὴν ὥραν τοῦ μισευμοῦ μου καὶ τὴν ὥραν τῆς ἐπιστροφῆς μου. Ἄς μεγαλύνεται τὸ φρόνημά μας, ἐπήραμε ἀράδα εἰς ἔθνη, πατοῦμε χῶμα ἑλληνικόν, ἐλεύθερο, ξακουστό.

Χαῖρε λοιπὸν ἡ 25ῃ Μαρτίου τοῦ ἔτους 1821 γεννήτρια τῆς Ἑλληνικῆς Βασιλείας !

Χαῖρε ἡ ἐθνικὴ ἑνωσις Ἑπτανήσου καὶ Ἑλλάδος.

Χαῖρε γῆ ὅπου ἐγέννησες τὸν Διονύσιον Σολωμόν καὶ τὸν Ἅγιον, ποῦ τὸν ἐφώτισε μὲ τὸ ἁγιασμένον του ὄνομα :

«Salve Zacinto !
Χαῖρε ἡ Ζάκυνθος
a lei dall' alto manda
i più vitali vai l' eterno sole
Rosa salute
Spirano l' aure, dal felice arancio,
tutte odorate, e dai fiorenti cedri»

Χαῖρε καὶ τῆς Μητροπόλεως τῆς ἐπικινεμένης νήσου, ὅπου οἱ ἱερεῖς τοῦ Ὑψίστου ἐδοξολογήσατε καὶ σήμερον, μὲ τὸν Εὐαγγελισμόν τῆς σωτηρίας τοῦ ἀνθρωπίνου γένους, καὶ τὸν Εὐαγγελισμόν τῆς Ἑλληνικῆς ἐλευθερίας !

67. ΛΟΓΟΣ 25 3 1871 *

Χρόνοι ἐπέρασαν πενήντα ἀπὸ τὴν προκήρυξιν τοῦ Ἑλληνικοῦ πολέμου καὶ ἀρχὴ τῆς Ἑλληνικῆς Ἐλευθερίας, διάστημα σύντομον ὡς πρὸς τὸ μακρόβιον ἑνὸς ἔθνους, ἀλλὰ καὶ ἔχει ἀδύνατον νὰ φωτίσει τωρινούς καὶ μεταγενεστέρους πόθεν ζημία, πόθεν ὠφέλεια. Πολλοὶ μάλιστα θέλουν ὅτι ἡ πρώτη ἡμέρα τῆς ζωῆς τῶν ἔθνῶν εἶναι ὡς τὸ ὠροσκόπιον τοῦ μέλλοντος· ὅθεν μία προειδοποίησις πρὸς ἀποφυγὴν κακοῦ ἢ πρὸς πείρασιν καλοῦ. Μεστὸς διδασκαλίας εἶναι καὶ ὁ περασμένος καιρὸς, τὰ συμβάντα πυκνώνονται. Περίφημοι ὀπλαρχηγοὶ φονευμένοι εἰς τὰς μάχας καὶ φιλέλληνες ξακουστοί, ἱερεῖς τοῦ Ὑψίστου πεταμένοι εἰς τὰ παραθαλάσσια, καταστροφὴ πόλεων Ἑλληνικῶν καὶ Ὀθωμανικῶν, στρατεύματα ἑλληνικά, πλοῖα ἑλληνικά, νικηφόρα στεριᾶς καὶ θαλάσσης, ἐμφύλιοι πόλεμοι, τρία εἴδη κυβερνήσεως εἰς τὸ στενὸν τοῦ καιροῦ, ἐδοκιμάσαμεν καὶ τὴν φιλίαν καὶ τὴν ἐχθραν τῶν μεγάλων Δυνάμεων. Συλλο-

* Πρωτοδημοσιεύτηκε ἀπὸ τὸν Γ. Τερτσέτη σὲ φυλλάδιον μὲ τὸν τίτλον «Λόγος τῆς 25 Μαρτίου 1871, ὑπὸ Γ. Τερτσέτη βιβλιοφύλακος τῆς Βουλῆς. Ἀθήνησι, Τύποις «Ἑφημερίδος τῶν Συζητήσεων» 1871», σχῆμα 8γδδσ, σσ. 16.

γιζόμενοι, κύριοι άκροαταί, τόν κυματισμόν τών συμβάντων, βλέπομεν ήτι πολύ μάς ώφέλησε ή όμόνοια καί πολύ μάς έβλαψαν οί διχόνοιας. Ός στολισμόν τής έορτής ας αναφέρουμεν τά άγαθά τής όμονοίας, καί ως μάθημα πολύτιμο τό έλέθριον τών διχονοιών.

Οί λαοί τής Μάνης, κύριοι άκροαταί, έτυχε εις τήν άρχήν τοϋ άγώνος νά είναι έχθρευμένοι· έλαμψεν ή όμόνοια, συνέργησε εις τήν συμφιλίωσιν καί ό Θεόδωρος Κολοκοτρώνης, ως γράφει εις τά 'Απομνημονεύματά του, καί τά άρματα τά Μανιάτικα έστάθησαν σωτηρία διά τήν Πελοπόννησον, άρίστευσαν καί εις τήν Σπερεάν.

"Άλλο δείγμα καλής όμονοίας. Είς τήν Ρούμελην ήτον όμολογούμενον, ότι ό Γώγος Μπακόλας είχε φονεύσει τόν πατέρα τοϋ Μάρκου Μπότσαρη· ό Μάρκος τόν άντάμωσε καί κρατώντας τον από τήν δεξιάν, κέσώ, τόν λέγει, με όρφάνεψες από πατέρα, έγώ έσέ τώρα θεωρώ πατέρα, παύει ή όρφάνια μου, καί με πνεϋμα συγγενικό ας πολεμήσωμεν διά τήν έλευθερίαν τοϋ γένους. Βιάζομαι νά σάς φέρω καί άλλο όσιο παράδειγμα δύο πειθητών καί ένδύζων 'Ελλήνων· ακούσατε. Ό Καραϊσκάκης εις έμφύλιον πόλεμον είχε βλάψει πολύ τόν 'Ανδρέα Ζαΐμη, έρήμωσε τά ύπαστατικά του. Κυνηγημένος ό Ζαΐμης από τά στρατεύματα τοϋ Καραϊσκάκη έφυγε από τήν Πελοπόννησον· μετέπειτα ό επίσημος Πελοποννήσιος έκυβερνούσε τό κράτος καί ήτον λόγος εκστρατείας πρός σωτηρίαν τών 'Αθηνών από τά χέρια τοϋ έμπειροπολέμου Κιουταχί· ποιος νά διορισθεί στρατάρχης; Ό Ζαΐμης είχε φίλους στενούς όπλαρχηγούς, δοκιμασμένους εις πολέμους, αλλά τοϋ έφάνη συμφερότερον νά δώσει τήν στρατηγίαν εις τόν Καραϊσκάκη· τόν διορίζει λοιπόν καί τόν δίδει τό φίλν τής αγάπης. Γνωστά τά άνδραγαθήματα τοϋ γενναίου πολεμιστοϋ, καί άν τό πικρό βόλι δέν θέριζε τήν κλωστήν τής ζωής του, ποτέ ό ξένος Ναύαρχος (δωρον τών διχονοιών) δέν ήθελε καπιτανεύσει τά έργα τοϋ πολέμου, καί με τήν έλαφρόνοιάν του σύρει τήν καταστροφήν τών 'Αθηνών, προξενήσκει καί τήν σφαγήν τών 'Ελλήνων εις τούς τρεις πύργους. 'Αλλά διατί νά μή σάς δείξω εις σειράν πολυκαιρίας τήν πατρίδα τιμημένην, δοξασμένην με τήν χάριν τής όμονοίας, καί έπειτα εξ αίτίας τών διχονοιών βυθισμένην εις τήν άπελπισίαν, βουτημένην εις έμφύλιον αίμα, θέλημα άρπαγής! Όσοι είσθε άνδρες τής ήλικίας μου ένθυμηθήτε, παρακαλώ, εις τά πρώτα έτη τής διοικήσεως τοϋ Κυβερνήτου, βασιλεύοντας ή όμόνοια, τήν ασφάλειαν, τήν χαράν, τήν εύτυχίαν, πολμώ νά είπώ, τοϋ τόπου, καί οϋτε ό πόλεμος είχε παύσει· μάλιστα τότε τά 'Ελληνικά άρματα εκυρίευσαν τήν Βόνιτσαν καί τό Μεσολόγγι καί τήν Ναύπακτον, τότε καί ή συνθήκη τής Πέτρας. Είς τες ήμέρες τοϋ Κυβερνήτου δεκαπέντε χιλιάδες στρατεύμα ήτον εις κίνησιν, τό τυπικό ήτον μία χερά· όλοι τοϋ τυπικοϋ σώματος παλαιοί στρατιώτες, φουστανελοφόροι, βαπτισμένοι εις τό πϋρ τοϋ πολέμου· πενήντα δύο πλοία, μικρά καί μεγάλα, έκρατούσαν τήν Θάλασσαν· ή πειρατεία έλευψε ως διά θαύματος, κυνηγημένη από τόν Μισούλη· λησταί είχαν φανεϊ εις τήν Πελοπόννησον, στέλνεται πρός καταδρομήν ό Κολοκοτρώνης· οί λησταί ζητοϋν νά παραδοθούν αλλά με έρους· ό Κολοκοτρώνης τούς άποκρίνεται, ή Κυβέρνησις δέν συνθηκολογεϊ με ληστές, θα είπώ τήν γνησίαν του φράσιν, αή κυβέρνησις δέν κάνει πάντα με τούς ληστές, καί παραδουήτε όχι εις τήν εύσπλαγχνίαν τής Κυβερνήσεως, αλλά εις τήν τιμωρίαν τοϋ νόμου. Ό καλός καιρός όμως δέν έβάσταξε· οί φλόγες τών ελληνικών πλοίων εις τόν Πόρον τό μαρτυροϋν, καί ό αξιοθρήνητος θάνατος τοϋ Κυβερνήτου. Τρικυμία βυσάνων έπλημμύρισε τότε τήν 'Ελλάδα· χώρες κουρσέβονται, τά μέλη τής Κυβερνήσεως ασύμφωνα, στρατηγοί 'Ελληνες εις άνοικτόν πόλεμον, βάρουν με αίμα ελληνικόν τό πάτριον χώμα, συμαχοϋν καί με Όθωμανούς μισθοιτούς! Είς τό χέρι τοϋ Ταφιλπούζη, ένυμάτιζεν ή όθωμανική σημαία· κλείσε την, τοϋ έμήνυσε ό γέρο στρατηγός από τήν Καρύταινα, είδεμή θα έβγοϋν οί γυναίκες τών σκοτωμένων 'Ελλήνων νά σε πνίξουν.

"Ήλθε ή 'Αντιβασιλεία, συντροφευμένη με τήν άπειρίαν της τών ελληνικών πραγμάτων, με τούς άναρμοδίους οργανισμούς της. "Ω, καιροί έλευνοί! Όταν όλίγο έλειψε νά κυλήσει εις τή καλάθη τής γκιλοτίνας ή κεφαλή δύο άθώων, δύο εύεργετών άθανάτων τής ελληνικής φυλής, έπειδή πλιά καί ό δήμιος είχε διατχθει νά τροχίσει τή θανατηφόρον έργαλείον, πράγμα τό όποιον έδωσε άφορμήν έπειτα εις τόν Θ. Κολοκοτρώνην, ήταν αντιπροέδρευε τό συμβούλιον τής επικρατείας καί ήτον σκέψις νά καταργηθει ή γκιλοτίνα, τό είδος τής καταδίκης, όχι, λέγει εις τούς συναδέλφους του, δέν στέργω νά καταργηθει, άν πρώτα καί έσεΐς, είπε γελώντας, δέν δοκιμάσετε τήν τρομάρα της.

Δέν πιστεύω, κύριοι, ψυχή 'Ελληνική, νά αλησμονήσκει ποτέ τόν τρόπον τής διαλύσεως τών 'Ελληνικών στρατευμάτων από τήν 'Αντιβασιλείαν· δέν άντιλέγω, μά τήν αλήθειαν, ότι οί στρατιώτες εκείνοι δέν είχαν άσχημίσει τες δάφνες των, γινόμενοι κατά κειρούς βλαβεροί εις άδυνάτους συμπολίτας

των, ἀλλ' ἦτον πάντοτε οἱ περιβόητοι ἄνδρες ὅπου εἶχαν πολεμῆσαι δύο φοβεροὺς στρατάρχας Κου-
ταχὴν καὶ Ἱμπραῖμ πασάν. Τώρα ἀπὸ τὴν Ἀντιβασιλείαν πεταμένοι σχεδὸν εἰς τὸν δρόμον, χωρὶς
πρόνοιαν ἀληθινὰ πατρικὴν, ἐροβολουῶσαν εἰς τὴν ληστείαν καὶ τὰ στρατοδικεῖα τοὺς ἔκοβαν πενήντα
ἔξήντα τὸν χρόνον, σοφὴ λύσις τῶν δυσκολιῶν ! Ναὶ μὲν ὁ Κυβερνήτης ἤθελε νὰ τοὺς διαλύσει, ἀλλὰ
πῶς, μὲ ποῖα μέτρα ; Μαιράζοντας τὴν ἐθνικὴν γῆν, δίδοντάς τους ἐργαλεῖα γεωργικά, ἀλέτρια, βόδια,
βοήθειαν χρηματικὴν, καὶ ἰδοὺ ποῖαν χρῆσιν ἐβούλετο νὰ κάμει τοῦ δανείου τῶν 60 ἑκατομμυρίων, καὶ
οἱ ἥστεγοι ἐκεῖνοι ἀπὸ consommateurs, ὡς ἔλεγε καὶ ἔγραφε ὁ Κυβερνήτης, νὰ γίνουν producteurs,
δηλ. ἀντὶ νὰ χαλνοῦν, νὰ φτιάκουν καὶ νὰ γλυκαθοῦν εἰς τὴν ζωὴν τοῦ ἰδιοκτητοῦ καὶ εἰς τὴν τάξιν.

Ἀνάφερα μὲ πόνον καρδίας τὴν διάλυσιν τῶν στρατιωτῶν· ἐπειδὴ εἶναι πληγὴ, ὅπου ἀκόμη μᾶς
καίει· τότε ἐκτίσθη ἡ φωνὴ τῆς ληστείας· συλλογισθῆτε καὶ τὸ ἀνοιχτὸ τῆς ὁροθετικῆς γραμμῆς,
καὶ θὰ φανεῖ ποῖαν κληρονομίαν ἡδύνης παρέλαβαν ὅσοι ἐδιδίκαξαν ἢ δουλοῦν τὸ νέον Βασίλειον καὶ ἃς
ἔχουν τὴν χάριν οἱ διχόνοιες !

Ἐπειδὴ, κύριοι, ἱστοροῦμεν συμβάντα τῶν 50 ἐτῶν, μὴ σᾶς φανεῖ παράκαιρον, νὰ εἰπῶ δύο λόγια
διὰ τὸν ἐκλεκτὸν τῆς συνελεύσεως τῆς Τροιζῆνος. Δύο κατηγορίαι ἐπίασαν καὶ ἐβλάψαν τὸν ἄνδρα,
ὅτι ἦτον Ρώσος, ρωσολάτρης, καὶ ὅτι ἔβαλε φραγμοὺς εἰς τὸν ἐρχομὸν τοῦ δουκὸς Λεοπόλδου· ἀκούσατε,
κύριοι, τί ἤλθε εἰς τὴν ἀκοήν μου, ἴσως καὶ εἰς τὴν ἐδίκην σας· εἰς μίαν συνομιλίαν ὁ Λόρδ' Ἀβερδὶν
μὲ ἓνα τῶν ἐπιστημοτέρων Ἑλλήνων, ἐρώτησε τὸν συμπολίτην μας, ἂν τῷ ὦντι ὁ Κυβερνήτης ἦτον Ρώσος,
τοῦ ἀπεκρίθη ὁ συμπολίτης μας, ἦτον γνήσιος φίλος τῆς πατρίδος του καὶ ἐπροσπαθοῦσε καὶ ὠρέγετο
ὅχι τὸ Ἑλληνικὸ νὰ ὑπηρετεῖ τὴν Ρωσίαν, ἀλλὰ ἡ Ρωσία νὰ ὑπηρετεῖ τὴν Ἑλλάδα· λέγει τότε ὁ Ἀβερδὶν
μὲ ἀγγλικὴν εὐαιρέθειαν, καὶ ἐγὼ αὐτῆς τῆς γνώμης εἶμαι τώρα, καὶ λυποῦμαι ὅτι μὲ τὴν πρόκλησιν
τοῦ ρωσισμοῦ του, καὶ αὐτὸν ἐβλάψαμεν καὶ τὴν πατρίδα σας.

Ποῖον εἶδος βλάβης ἐννοοῦσε, τάχα ὁ Ἀβερδὶν ; Πιθανολογῶ· ἐννοοῦσε, ὅταν ὁ ἀρχιστράτηγος
Μαίsson εἶχεν ἐτοιμασθεῖ νὰ εἰσβάλλει εἰς τὴν Ἀττικὴν, εἶχε καὶ ὁ Κυβερνήτης διατάξει τὰς χιλιαρχίας
τοῦ Χατζῆ Πέτρου καὶ τοῦ Ἰζαβέλα συναδείαν του, ἀλλ' αἰφνιδίως τὸ ὑπουργεῖον Βέλγικων Ἀβερδὶν,
ἐκατόρθωσε νὰ σταματήσῃ τὸ κίνημα, καὶ ἂν ἡ ἀνθελληνικὴ καὶ ἀντιχριστιανικὴ πρᾶξις τῶν Τόρυδων
δὲν ἐματαίωσε τὴν ἐκστρατείαν, ἡ Ἀττικὴ μία φορὰ ἐλευθερωμένη, τὰ σύνορα τοῦ νέου κράτους θὰ
ἐπήγαιναν πολὺ μακρότερα, ὁρατοῦσα τὰ ἀσφαλέστερα σύνορα, εὐεργεσία ὅχι ἄδικη ἀπὸ χριστιανικοὺς
λαοὺς εἰς χριστιανικὸν λαόν, τόσα ὅπου ὑπόφερε εἰς τὸν πολὺδακρυ καὶ ἥρωϊκὸν του ἀγώνα.

Ὡς πρὸς τὸν ἀξιοσέβαστον ἡγεμόνα Λεοπόλδον, ἀκούσατε τί γνωρίζω. Πρὸ ὀλίγων ἐτῶν ἦτον ἐδῶ
ὁ Πρέσβης τοῦ Βελγίου κ. Blondel· ἐδιηγεῖτο ὅτι συναναστρεφόμενος μὲ τὸν βασιλέα Λεοπόλδον, τὸν
ἐρώτησεν ἂν ὁ Καπαδίστριας ἦτον ἐνάντιος εἰς τὴν ἐκλογὴν του· δὲν γνωρίζω, ἴσως πιθανόν, τοῦ ἀπάντησε
ὁ κυριάρχης του, ἀλλ' ὅπως καὶ ἂν εἶχε ἡ γνώμη του, ἀπέβλεπε εἰς τὸ συμφέρον τῆς πατρίδος του. Τὴν
ὁμιλίαν τοῦ Ἀβερδὶν ἤκουσα ἀπὸ τὸν κ. Σ. Τρικουπὴν, τοῦ Βέλγου πρέσβειος ἀπὸ τὸν κ. Ναπολέοντα
Ζαμπέλην.

Ὁ Κυβερνήτης, ἔμαθα, ἀπὸ ἐπιστήθιου φίλου του, ἐπιθυμοῦσε νὰ ἡγεμονεύσῃ τὴν Ἑλλάδα υἱὸς
τοῦ Βασιλέως τῆς Ὁλλανδίας, συμβουλευόμενος τὴν ἀξίαν τῶν ἀπλῶν ἡθῶν τῆς βασιλικῆς ἐκείνης
οἰκογενείας, καὶ ὅτι κράτος ἐμπορικόν, πλούσιον φίλεργο ἡ Ὁλλανδία, ἐμπορικὸν καὶ τὸ Ἑλληνικὸν κράτος,
οἱ Ἕλληνες θὰ εὐκολύνοντο καὶ μὲ χρηματικὰ βοηθήματα ἀπὸ τοὺς Ὁλλανδοὺς καὶ ἀπὸ τὴν ἐμπορικὴν
ἐμπειρίαν των· οἱ Ὁλλανδοὶ, ὡς γνωστὸν, διδάσκαλοι τῶν ἰδίων Ἀγγλων. Τάχα ὁ ἀγαθὸς Γερμανὸς
τότε ἢ ἔπειτα εἶχε λάβει εἰδησιν ποῦ ἔκλινε ὁ Κυβερνήτης, καὶ ὡς νὰ τὸν δικαιολογοῦσε ;

Ἀλλ' ἃς ὑψώσωμεν καὶ ὑψηλότερα τὸ φτερό τῆς ὁμιλίας μας καὶ ἃς εἰποῦμεν, ὅτι ἂν διχόνοιες δὲν
κατέσχιζαν τὰ σπλάγγνα τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος καὶ ὁμόνοια ἐβασίλευε, ποτὲ ἡ ὑπερήφανη Ρώμη δὲν
ἤθελε καταπατήσῃ τὰ χρώματά της. Κράτος μεστὸ ὁμονοίας ἀπὸ τὸ Ταίναρον ἀκρωτήριο ἕως εἰς τοὺς
φιλοπολέμους Μακεδόνας καὶ Θράκας, μὲ τὴν πλούσιαν ζώνην τῶν νησιῶν μὲ τόσον ἔξοχον πολιτισμόν,
ποῖαν θαλάσσιαν δύναμιν θὰ εἶχε, πόσα στρατεύματα θὰ ἔστανε ἀντίμαχα εἰς βαρβάρους λαοὺς ; Ποτέ,
ὡς ὁ ποιητὴς τῆς Ρώμης Βιργίλιος στιχοιργεῖ εἰς τὸ ἕκτον βιβλίον του, ποτὲ ὁ Ἀγχισης εἰς τὰ Ἰλῦσια
Πεδία δὲν θὰ ἔδειχνε εἰς τὸν περιβόητον υἱὸν τοῦ Αἰνείαν τὰς ψυχὰς τῶν μεταγενεστέρων θαυμαστῶν
Ρωμαίων, τοῦ στρατάρχου Μουμίου, νικητοῦ τῆς Κορίνθου, τοῦ Παύλου Αἰμιλίου κατακτητοῦ τῆς
Μακεδονίας καὶ νικητοῦ τοῦ Περσέως.

*Ille triumphata Capitolia ad alta Corintho
victor agel currum, caesis insignis Achivis*

Ὅποῖον θέαμα, κύριοι ἀκροαταί, μονάρχης ἀπὸ τὸ γένος τῶν Αἰακιδῶν, διάδοχος τοῦ μεγάλου Ἀλεξάνδρου, σιδηροδέσμιος ἀνεβαίνει τὸ Καπιτώλιον, κορδυνίζει ἡ ἄλυσος εἰς τὸ βῆμα του, ἐμπροσθοπατεῖ μὲ σκυρμένην κεφαλὴν εἰς τὸ ἑμάξι τοῦ δαφνυστεφανοφόρου Παύλου Αἰμιλίου. Μὲ τὸν αἰχμάλωτον πατέρα, σύντροφον δουλείας, ἀνεβαίνουν τὸ Καπιτώλιον μία του κόρη, δύο υἱοὶ του εἰς τρυφερὴν ἡλικίαν, Φίλιππος καὶ Ἀλέξανδρος, ὅποῖα ὀνόματα ! Πολλοὶ τῶν Ρωμαίων, γράφει ὁ ἱστορικὸς Τίτος Λίβιος, δὲν ἐκράτησαν τὰ δάκρυα, ὅταν εἶδαν τὰ ἁθῶα παιδιὰ τοῦ Μακεδονίτου βασιλέως νὰ ἀπλώνουν πρεσβευτικὴν παλάμην καὶ νὰ ζητοῦν τὴν εὐσπλαγχνίαν τοῦ Ρωμαϊκοῦ Λαοῦ διὰ τὸν πατέρα των.

Ὅχι ἡ Ρώμη, τὰ ἔθνη τῆς γῆς πανστρατιά, δὲν ἤθελε κατορθώσουν, ἂν ἡ Ἑλληνικὴ φυλὴ ἦτον ὁμόφρων, ἀδελφωμένη, ὡς τὸ καλοῦσε φύσις, ὁρθὸς λόγος καὶ τὸ συμφέρον· ποτὲ δὲν ἤθελε κατορθώσουν νὰ βάλουν ζυγὸν δουλοσύνης εἰς Ἑλλάδα.

Ἴσως, κύριοι, ἀκούοντες προφερόμενον, τὸ ἂν χαμογεῶτε, ἐνθυμούμενοι τὸ λεγόμενον, τὸ ἂν ἐσπάρθῃ πολλές φορές, ἀλλὰ δὲν ἐφύτρωσε, ἂν δὲν ἐφύτρωσε δὲν ἐκαλλιεργήθη ὡς πρέπει· καθὼς τὰ σπλάχνα τῆς γῆς ἀνάγκη νὰ καλλιεργηθοῦν διὰ νὰ χύσουν ἄνθη καὶ καρπούς, χέρσα πνίγονται ἀπὸ ἄγρια βοτάνια, ὁμοίως καὶ τὰ αἰσθήματα καὶ τὰ φρονήματα τῆς ψυχῆς πρέπει νὰ καλλιεργηθοῦν διὰ νὰ δώσουν προϊόντα πλούσια ἀρετῆς· ἄνθρωποι καὶ λαοὶ εἶναι χυτουργοὶ καλοζωίας ἢ φθορᾶς των· δὲν εἶναι μυθαλόγημα τὸ αὐτεξούσιον τοῦ ἀνθρώπου :

«Ὅχι τύχη τὰ θνητῶν ἀλλ' εὐβουλία».

Διδάσκαλος τὸ ἀκοίμητο φῶς τῆς Ἱστορίας.

Εὐστόχως ἡ συνείδησις τῶν ἀρχαίων ἐδοξολογοῦσε τὴν ὁμόνοιαν ὡς θυγατέρα τοῦ Διὸς καὶ τῆς Θέμιδος Θεᾶς τῆς Δικαιοσύνης· τί θειότερον τῆς καταγωγῆς ἀπὸ τὸν ὑπέρτατον τῶν Θεῶν, τί σεμνότερον ἀπὸ τὴν δικαιοσύνην ; Ἐγὼ πιστεύω ὅτι ἤμποροῦμεν καὶ νὰ χαιρετήσωμεν τὴν θυγατέρα τῆς Θέμιδος καὶ χωρὶς εἰς τὴν μητέρα νὰ κακοφανεῖ μὲ τοὺς στίχους τοῦ Ὀρατίου :

Mater pulchra, filia pulchrior,

εὐμορφῆς μητρός, εὐμορφήτερη θυγατέρα· ἐξ ἐναντίας οἱ ἀρχαῖοι ἐθεωροῦσαν τὴν διχόνοιαν θεὰν γεννημένην ἀπὸ τὰ σκοτάδια τῆς νυκτός, ἀδελφὴν τοῦ θανάτου, ἀναμαλλιάραν, γλωμὴν, μὲ φίδια πλεμένη τὴν κεφαλὴν της, καὶ μὲ κοφτερὸ μαχαίρι κρυμμένο εἰς τὸν κόρπον της. Δὲν γεμίζουν, κύριοι, δάκρυα οἱ ὀφθαλμοὶ μας συλλογιζόμενοι πόσες φορές ἡ διχόνοια ἔβγαλε ἀπὸ τὸν κόρπον της τὸ φονικὸ μαχαίρι καὶ τὸ ἔβαλε εἰς τὸ χέρι τοῦ Ἑλληνος ; Ὀλίγοι φόνοι, κύριοι, εἰς τὰς ἐκλογάς ; Ποῖο ἐνθύμημα εἰς τὰ ὄρφανὰ τέκνα τῶν φονευμένων, ὅτι οἱ γονεῖς των ὑστερήθησαν τὸ φῶς τοῦ ἡλίου εἰς τὰς πλέον πολυτίμες καὶ πρὸ αἰώνων πενητὲς ἡμέρες τῆς ἐλευθερίας ; Μὴ μολύνω τὰ χεῖλη μου σήμερον νὰ εἰπῶ καὶ ἄλλα ἀνηπίστευτα, ἀγκαλὰ καὶ ἀληθινά !

Δι' αὐτὰ τὰ ἀνδραγαθήματα ἐχύθη λοιπὸν τόσο αἷμα χριστιανικὸ καὶ ἀγαρηνό, διὰ αὐτὰ καὶ ἡ ναυμαχία τοῦ Ναβαρίνου, καὶ ἡ ἐκστρατεία τοῦ Maison, καὶ τὸ ἄρθρον τῆς Ἑλληνικῆς αὐτονομίας εἰς τὴν συνθήκην τῆς Ἀδριανουπόλεως, διατί ; Λιὰ νὰ ἔχομεν τὸ ἐλεύθερον τοῦ φόνου, τῆς φρενοβλαβείας, τῆς ἀδικίας ; Ἀλλὰ μὲ ἀρπάζει θέαμα ἄλλο ἐλκεινό, ἂν καὶ εἰς ξένην γῆν, φωταγωγημένο ἀπὸ τοὺς δαυλοὺς τῶν διχονοιῶν. Δὲν ἐβλέπαμεν ἕως τὰ προχθὲς δύο ἔθνη πολιτισμένα, σεβαστὰ εἰς τὴν ἑλληνικὴν φυλὴν, εὐεργετικά εἰς αὐτήν, μάλιστα τὸ ἓνα, δὲν τὰ εἶδαμεν ἀντιμαχόμενα ὡς ἄγρια θηρία ; Στρωμένοι εἶναι ἀκόμη οἱ κάμποι ἀπὸ τὰ ἄταφα σώματα· ἐχορτάριασαν οἱ πολιτεῖς, ἀγειώργητες οἱ πεδιάδες καὶ τῶν δύο ἐθνῶν· τὸ σίδερο ὅπου ἔπρεπε νὰ ἀνοίγει τὰς φλέβας τῆς γῆς, σχίζει ἀνθρώπινα σπλάχνα· ρίξετε τὰ ἄγχα ὅπλα πολιτισμένοι λαοί, μὴν τὰ πιάσετε πλέον, ποτὲ μὴν ἀνάψῃ πλέον φλόγα τόσο ἐχθρική στὰ στήθη σας· ποῖα παραδείγματα δίδετε εἰς τὰ βάρβαρα ἔθνη ; Ἦλθαν βοήθεια εἰς τοὺς κινδύνους σου, ὦ Γαλλία εὐμορφα Ἑλληνόπαιδα· ἤμπορεῖς ν' ἀκούσεις, ἄκουσε, ἀπὸ τὰ παραθαλάσσια τῆς Ἑλλάδος φωνὴν συμβουλῆς ; Κλείψε τὰ αἵματ' ἡρῶν τῶν σφαγῶν, μὴ χύνεις ἄφρων ἢ ἴδια τὸ πολύτιμον αἷμα σου.

Πόθεν, κύριοι, τὸ αἷτιον τῶν κακῶν ; Πόθεν ὁ θρίαμβος τῆς Θεᾶς τῆς φειδοπλεγμένης τὴν ἀκάθαρτον κεφαλὴν της ; Ὅτ' εἰπῶ μὲ συντομίαν· τιμήσατέ με μὲ τὴν ἀκρόασίν σας. Δὲν σᾶς φαίνεται, κύριοι, ὅτι τὰ πάθη, ὅχι τὰ παθήματα, τὰ ἄγρια πάθη τῶν ἀνθρώπων σηκώνουν ὡς σύγγεγον, προξενοῦν, ὡς μίαν ἐκλειψὶν εἰς δύο ἀλήθειαις γνωστοποιημέναις εἰς τὸ ἀνθρώπινον γένος, εἴτε ἀπὸ τὴν χάριν τοῦ λο-

γικοῦ, εἴτε ἀπὸ ἡμεσον φώτισιν τῆς θεότητος εἰς τοὺς πρώτους θνητοὺς, τὰς ἀλήθειαις, λόγῳ, τῆς ἀθανασίας τῆς ψυχῆς καὶ τῆς ἀνταποδόσεως τῶν ἔργων· ὁποῖος χαλινὸς εἰς τὰ ἄγρια πάθη νὰ θεωρεῖται ὑπόλογος, ἀθάνατος τῶν ἔργων σου εἰς φοβερὸν, ἀγέλαστον, καρδιογνώστην δικαστὴν ; Ὁ πειθόμενος, ὁ ἀφιερωμένος εἰς αὐτὴν τὴν ἀλήθειαν, ἡμπορεῖ ποτὲ νὰ προτιμήσῃ τὰ ἀνάξια, τὰ ἀνόσια ἔργα ἀπὸ τὰ ἐνάρετα ; Ἄς μὴ δειλιάσομεν νὰ φανερώσομεν καὶ μίαν ἀμφιβολίαν, τάχα τάχα οἱ δύο αὐτὲς ἀλήθειαι εἶναι βέβαιαι, βέβαιαι ;

Κύριοι ἀκροαταί, δὲν εἶναι ταπεινοφροσύνη, ἀλλὰ μάλιστα ἀξία νοῦς καὶ καρδίας νὰ πείθεται κανεὶς, νὰ κλίνει γόνα εἰς τὴν διδασκαλίαν σοφῶν ἀνδρῶν· τί εἶναι οἱ σοφοί, οἱ γενναῖοι ἄνδρες ; Εἶναι μία ἀνακεφαλαίωσις, μία εἰκόνα ὑπέρλαμπρη τῶν ιδιοτήτων, τῶν νοερῶν θείων προσόντων τοῦ ἀνθρωπίνου γένους. Καὶ εἰς δύο ἀρχαίους τόσους μεγέθους, εἰς τὸν Πλάτωνα καὶ εἰς τὸν Κικέρωνα, εὐρίσκω νὰ εἶχαν τὴν πεποίθησιν καὶ πίστιν εἰς τὴν ἀθανασίαν τῆς ψυχῆς καὶ εἰς τὴν ἀνταπόδωσιν τῶν ἔργων. Ἀρχίζω ἀπὸ τὸν Πλάτωνα· δὲν θὰ κάμω σχόλια· μεταφράζω σχεδὸν διήγημά του, σωζόμενο εἰς τὸ βιβλίον του τῆς Πολιτείας. Δηγεῖται (ὁ Σωκράτης εἶναι τὸ πρόσωπον ὁποῦ ὁμιλεῖ), δηγεῖται ὅτι ἓνας Ἀρμένης, ἡ καταγωγὴ του ἀπὸ τὴν Παμφυλίαν, Ἦρος τὸ ὄνομά του, πολεμιστὴς ἄριστος, ἔτυχε νὰ φονευθεῖ εἰς μίαν μάχην· δέκα ἡμέρας ἔπειτα, ὡς σήκωσαν τὰ λείψανα τῶν φονευμένων νὰ τὰ θάψουν, ἦταν ὅλα εἰς κακὴν κατάστασιν, εὗρέθη τὸ ἐδικόν του σῶον, ἥλιος, οὔτε βροχὴ τὸ εἶχε βλάψῃ· ὅθεν τὸ ἐστειλαν εἰς τοὺς συγγενεῖς του, διὰ νὰ τοῦ κάμουν τὰς τιμὰς τῆς θανῆς· τὴν δωδεκάτην ἡμέραν, ὡς ἀπλωσαν τὸν νεκρὸν εἰς τὴν πυρὰν νὰ καεῖ, αὐτὸς ἀναστήθη, καὶ ἐδιηγεῖτο τί εἶδε εἰς τὴν ἄλλην ζωὴν. Ἐλεγε λοιπὸν ὅτι ἅμα ἡ ψυχὴ του ἐβγήκε ἀπὸ τὸ σῶμα, συνταξίδευσε μὲ ἄλλες πολλὰς ψυχὰς καὶ ἐφθασαν εἰς θαυμάσιον ἕναν τόπον, καὶ εἶδαν δύο χάσματα εἰς τὴν γῆν, δύο εἰς τὸν οὐρανόν, ἀντίκριτα τὸ ἓνα τοῦ ἄλλου, μεταξὺ γῆς καὶ οὐρανοῦ ἦσαν δικαστὰ καὶ ἀποφάσιζαν· τοὺς δικαίους ἔλεγαν νὰ πάρουν δεξιὰ τὸν δρόμον, πρὸς τὸ οὐράνιον χάσμα, βάλλοντας σημεῖα εἰς τὰ στήθη των, αἰτιολόγημα τῶν ἀποφάσεων· τοὺς ἀδίκους προέπεμπαν ἀριστερὰ εἰς τὸ γήινον χάσμα, βάλλοντας τὰ σημεῖα των πίσωπλατὰ· ἦταν ἥλιος ἡ ἀράδα τοῦ Παμφυλίου νὰ δικασθεῖ, τοῦ γνωστοποιῶν δὲν θὰ δικασθεῖ, μέλλει νὰ ἐπιστρέψῃ ζωντανὸς εἰς τὸν κόσμον, μηνυτὴς τῶν ὅσα εἶδε, θὰ ἰδεῖ ἡ ἀκούσι· εἰς τὴν κρίσιν τῶν ψυχῶν ὅθεν ἄς εἶναι ἀγρυπνὸς θεατὴς· εἶδε λοιπὸν τὰς ψυχὰς τῶν δικαίων νὰ παίρνουν τὸν οὐράνιον ἀνέφορον· οἱ ἄδικοι ἐκατέβαιναν εἰς τὸ γήινον χάσμα· ἀπὸ τὸ ἄλλο οὐράνιον χάσμα, τὸ πλαγινόν, ἐκατέβαιναν ψυχὰς καθαρὰς, ἀκτινοβολοῦσαν· ἀπὸ τὸ γήινον χάσμα ἐξ ἐναντίας, τὸ ἀντίκρουσμα τοῦ οὐρανοῦ, ἐβλεπε νὰ βγαίνουν ψυχὰς κουρνιακτισμένες, μαυρολογημένες, ἄσχημες· ἐφαίνοντο ὅλες νὰ ἤρχοντο ἀπὸ μακρυνὸ ταξίδι, καὶ μὲ εὐχαρίστησιν ἀναπαύοντο εἰς τὸ ἐκεῖ εὐμορφῶ δένδροστολισμένον δάσος· οἱ γνώριμοι ἐχαιρετοῦντο μὲ πόθον, οἱ οὐρανοκατέβατοι ἐρωτοῦσαν τοὺς γήινους τί εἶδαν, τί ἐπαθάν ! Καὶ ἀντιστρόφως οἱ γήιναι τοὺς οὐρανίους.

Μὲ τρόμον ἐνθουσιῶντο οἱ τιμωρημένοι τὰ βασανιστήρια τῆς πεινῆς· ἔκλαιον καὶ ἔλεγαν· οἱ δίκαιοι μὲ ἀνηπίστευτην χαρὰν ἐδιηγοῦντο τὰ θεῖα θεάματα ὅπου εἶδαν, τὰς ἡδονὰς ποὺ ἐχάρηκαν. Χιλιόχρονη ἦτον ἡ καταδίκη, χιλιόχρονη ἡ ἀνταμοιβή, μέτρον τῆς ζωῆς ἐθεωρήθη μία ἐκατονταετία, ὥστε δεκαπλασίως νὰ τιμωρεῖται τὸ ἔγκλημα, δεκαπλασίως νὰ ἀνταμείβεται ἡ ἀρετή. Ἐτυχε ὅμως, ἐξηγεῖτο ὁ Ἀρμένης, νὰ ἀκούσῃ μίαν ψυχὴν νὰ ἐρωτᾷ μίαν ἄλλην, τί ἐγένεν ὁ μέγας Ἀριδαῖος ; Ποῦ εἶναι καὶ δὲν φαίνεται ; Ἦτον ὁ Ἀριδαῖος ἀσπλαγχνὸς τύραννος τῆς Παμφυλίας, εἶχε φονεύσει γέροντα πατέρα του καὶ πρωτότοκον ἀδελφόν του καὶ ἄλλα ἀνόσια ἔπραξε. Σωστοὶ χρόνοι χίλιοι εἶχαν κλείσει ἀπὸ τὸν θάνατόν του. Οὔτε τὸν βλέπεις, οὔτε θὰ τὸν ἰδεῖς, ἀπάντησε ἡ ψυχὴ· μὲ ἐμὰς ἠθέλησε καὶ αὐτὸς νὰ ἐβγῇ ἀπὸ τὸ στόμα τῆς γῆς, ἀλλ' αἰφνιδίως ἐβούηξε τὸ χάσμα, ἐβροντολογοῦσε καὶ ἐκαίετο· χύνονται ἄγριοι ἄνθρωποι, ἀσχημότατοι, πύρρινοι, τὸν πλακύνουν μὲ ραβδιὰ φλογερά, τὴν σύρηνουν εἰς ἄγριους τόπους, πυκνωμένους ἀπὸ ἀγκάθια, κηρύττουν τὰ ἀνόσιά του ἔργα, τὸν ρίχνουν διὰ παντός εἰς τὰ Τάρταρα.

Κύριοι ἀκροαταί, δὲν σὰς φαίνεται εἰς τὸ πρόσωπον τοῦ Ἀριδαίου νὰ δικάζεται ὁ Ἀλὴ πασὰς τῶν Ἰωαννίνων ; Εἰς τὰ βάραθρα τοῦ Ἄδου πνέει ἡ αἵματοχαρὴς ψυχὴ.

Ἄς στραφοῦμεν τώρα νὰ ἀκούσωμεν τί φρονεῖ καὶ ὁ περιβόητος πολίτης τῆς Ρώμης, καὶ θέλω σὰς ἀναφέρει ὡς τὸ μεγαλύτερον δείγμα τῆς γνώμης μου, τὸ ἱστορημένο μὲ τόσον κάλλος εὐγλωττίας ἀπὸ τὸν Κικέρωνα, τὸ Ἐνόπιον τοῦ Πουβλίου Κορνηλίου Σκιπίωνος. Τὸ περιεχόμενον τοῦ ὄνείρου ἢ τῆς ὁπτασίας εἶναι, ὅτι ὁ Πούβλιος Κορνήλιος Σκιπίων βλέπει εἰς τὰ ὕψη τοῦ οὐρανοῦ ἡλιοφώτιστα, εἶδε τὸν πάππον του Σκιπίωνα τὸν Ἀφρικανόν (Ἀφρικανὸς ὀνομάσθη, εἶχε νικήσῃ τὸν Ἀννίβαν εἰς τὴν Ἀφρικὴν). Πολλὰ οἱ δύο περίφημοι ἄνδρες Ρωμαῖοι συνομιλοῦν διὰ τὰ πάτρια των, ἀλλ' εἰς μίαν ἐρώ-

τησιν ποῦ ἔκαμεν εἰς τὸν πάππον τοῦ ὁ Πούβλιος, ἂν τωόντι ζεῖ αὐτὸς ἢ οἱ ἄλλοι ἄνθρωποι, ὅσους εἶδα-
μεν ἢ ἀκούσαμεν ἀποθαμένους, ζοῦν μάλιστα, τοῦ ἀπεκρίθη ὁ Ἀφρικανός, ζεῖ καὶ ὁ πατέρας σου, τὸν
ὁποῖον τώρα θὰ ἴδεις· ἡ ψυχὴ, τοῦ λέγει, εἶναι ἀθάνατο δημιούργημα τῆς θεότητος· ἀφοῦ χωρισθεῖ ἀπὸ
τὸ σῶμα ὑπάγει ὅπου τὴν καλοῦν τὰ ἔργα της, καλὰ ἢ κακὰ, εἰς τὴν θνητὴν ὁδοιπορίαν. "Πέσυρε καὶ
ἔτι οἱ δίκαιοι χαίρονται μακάριοι τὸν ἀστροχυμένον κύκλον ὑποὺ βλέπεις, τὸν ὁποῖον ἐμάθαμεν ἀπὸ τοῦς
Ἑλληνας νὰ ὀνομάζωμεν Γαλαξίαν.

Κύριοι καὶ κυρίαι ! Ἀπὸ τὰ διηγήματα τοῦ Πλάτωνος καὶ Κικέρωνος (καὶ ἂν ἀγκυᾶτε νὰ τὰ
ἀναγνώσετε εἰς τὸ πρωτότυπον καὶ διεξοδικώτερα, τὸ πλατωνικὸν σώζεται εἰς τὸ δέκατον βιβλίον
τῆς Πολιτείας του, τοῦ Κικέρωνος εἰς τὸ ἕκτον βιβλίον De Republica), ἀπὸ τὰ διηγήματά των ὡς
ἀπὸ τὴν πυργιοβολόπετρα, ἀκτινοβολοῦν οἱ σπίνθες, ἀκτινοβολεῖ ἡ πίστις, ἡ πεποίθησις των, εἰς τὴν
ἀθανασίαν τῆς ψυχῆς καὶ εἰς τὴν ἀνταπόδοσιν τῶν ἔργων. Ἀφοῦ λοιπὸν οἱ κορυφαῖοι τῆς σοφίας τοῦ
κόσμου, Σωκράτης καὶ Πλάτων, αὐτοὶ οἱ δύο εἶναι ἀλληλέγγυοι, καὶ ὁ σοφώτατος τῶν Ρωμαίων,
φωτίζονται ἀπὸ τὰς δύο ἀλήθειαι καὶ τὰς φωτίζουν, εἶναι πρόπαν, ταιριάζει νὰ χωρισθοῦμεν ἐμεῖς
ἀπὸ τὴν σοφίαν των διδασκαλίαν ;

Μὴν ἀπυστραφῆτε, κύριοι, νὰ ἀκούσατε, τί πέρασε μίαν ἡμέραν ἀπὸ τὸν νοῦν μου, τὸ παράδοξον
σχεπτόμενον φαινόμενον τῆς φωτογραφίας. Εἶναι τάχα ἀπίθανον, εἶπα, καθὼς διὰ μιᾶς καὶ μακρὰν
ἐμεῖς καθήμενοι, εἰκονίζεται εἰς τὴν πλάκα τὸ πρόσωπόν μας,

« χ ε ἰ λ η , μ έ τ ω π ο , ὁ φ θ α λ μ ό ς »,

εἶναι ἀπίθανον οἱ στοχασμοί μας, τὰ ἔργα μας, διὰ μέσου μυστικῆς μηχανῆς, ἔργον τῆς θείας
παντοδυναμίας, νὰ εἰκονίζονται εἰς ἀπέραντα κατὰστιχα ; Νὰ ἔλθῃ ὥρα καὶ καιρὸς ὁ ψεύτης νὰ ἴδῃ
τὰ ψεύματά του ἱστορημένα ἕνα πρὸς ἕνα, στοχασθῆτε πλημμύρα, ὁ ἄπικτος τὴν ἀσπλαχνίαν του, ὁ
ἐνάρκτος τὴν καλὴν του γνώμην καὶ τὰ εὐγενῆ του ἀνδραγαθήματα, ὁ φονιάς νὰ ἴδῃ φωτογραφημένην
τὴν ἀνομίαν του, τὸν φονευμένον νὰ λαχταρῇ εἰς τὸ αἷμα του, καὶ οὔτε τυχερὸς ὁ φονιάς ποτὲ νὰ
ξεφύγῃ, νὰ σωθεῖ μ' ἕνα ἄλλοθι, δηλαδὴ τὸ φονικὸ ἔγινεν εἰς τὰς θῆβας, ἐγὼ ἤμουν εἰς τὴν Φιλιππού-
πολιν· ἡ θεία τέχνη, ἡ θεία δίκη τὸν ἔχουν ἀνελεήμονα φωτογραφημένον.

Ἀκούω, κύριοι, νὰ μοῦ γίνεται μία κατηγορία, καὶ δικαίως. Μᾶς εἶπες τὸν Πλάτωνα, τὸν Κικέρωνα,
μᾶς εἶπες καὶ τὰ δικά σου, δὲν μᾶς εἰδοποιεῖς, διὰ νὰ λύσεις καὶ εὐθὺς τὴ ζήτημα χωρὶς πολυλογίαν,
τί ἐκήρυξε, τί ἐκύρωσε ὁ θεῖος θεμελιωτὴς τοῦ Χριστιανισμοῦ ;

Θέλω ἀθωωθεῖ, κύριοι καὶ κυρίαι, πιστεύω, ἐντελῶς, θέλω σᾶς εἰπεῖ, ὅχι ὡς λόγια δικά μου, μὴ
ψεύματα, φοβοῦμαι τὸ κατὰστιχο, ἀλλὰ σοφοῦ Γερμανοῦ θὰ σᾶς ἀναγνώσω ὀλίγες ἀράδες, ὡς πρὸς
τὸ ποθοῦμενον τῆς μελέτης μας καὶ τῆς ἀθωώσεώς μου. Εἶναι μικρὸ βιβλίον De l' éducation du genre
humain τοῦ Λέσσινγκ. Προσοχή... Τὸ ἐξηγῶ ὅπως ἡμπορῶ εἰς τὴν γλώσσα μας : « Ὁ Ἰησοῦς Χριστὸς
εἶναι ὁ πρῶτος διδάσκαλος τῆς ἀθανασίας τῆς ψυχῆς, ἄξιός ἐμπιστοσύνης καὶ ὡς διδάσκαλος καὶ ὡς
πρακτικὸς.

"Ἀξιὸς ἐμπιστοσύνης ὡς διδάσκαλος" ἦλθε εἰς τὸ πλήρωμα τῶν προφητειῶν· ἐθαυματουργήσας
εἰς τὸν κόσμον, ἀναστήθη· ἡ ἀνάστασις του ἐσφράγισε τὴν κατήχησίν του.

"Ἀξιὸς ἐμπιστοσύνης ὡς πρακτικὸς" ἄλλο πράγμα εἶναι νὰ πιθανολογεῖς, νὰ ἐπιθυμεῖς τὴν ἀθανασίαν
τῆς ψυχῆς, νὰ τὴν παραδέχεσαι ὡς φιλοσοφικὴν μελέτην· ἄλλο πράγμα νὰ κανονίζεις εἰς ὅλα τὴν ζωὴν
σου ἐσωτερικὴν καὶ ἐξωτερικὴν, συμφώνως μὲ θρησκευτικὴν βεβαιότητα, τοῦτο ἐδίδαξε ὁ Ἰησοῦς Χρι-
στός.

Πρὶν τῆς ἐμφανίσεώς του διάφορα ἔθνη ἐπίστευαν ὅτι τὰ κακὰ ἔργα τιμωροῦνται εἰς ἄλλην ζωὴν,
ἀλλὰ τὰ ἔργα, ὅσα ἦσαν πρὸς βλάβην τῆς κοινωνίας, ἐτιμωροῦντο καὶ ἀπὸ τοῦς γραπτούς νόμους, μόνον
ὁ Ἰησοῦς Χριστὸς ἐκήρυξε τὴν καθαρότητα τῆς ψυχῆς, τὸ ἀμίαντο τῆς καρδίας χάριν τῆς μελλούσης
ζωῆς. Οἱ διδασκόμενοι ἀπὸ τὸν Ἰησοῦν ἀπλῶσαν εἰς τὴν οἰκουμένην τὰς θεῖας ἀλήθειαι τῆς παραδό-
σεώς του».

Κύριοι ἀκροαταί, ἂν θελήσωμεν ἐπιμελούμενοι, νὰ ἐξετάσωμεν τὴν ὀρθὴν κρίσιν τοῦ Γερμανοῦ
συγγραφέως θὰ φανεῖ φῶς φανερὰ ὅτι ἐμπνεύσθη ἀπὸ τὰ ὅσα λόγια τοῦ Εὐαγγελιστοῦ Ἰωάννου «ὁ
Νόμος διὰ Μωϋσέως ἐδόθη, ἡ χάρις καὶ ἡ ἀλήθεια διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ ἐγένετο».

Τελειώνω καὶ ἀνέκφραστη μία χαρὰ μὲ κυριεύει, τὴν ὁποῖαν βέβαια συναισθανόμεθα ὅλοι, ὅτι
πλὴν τὸ μικρὸ ἡμερολόγιον τῶν διχονοιῶν μας ἔσβησε, κατεστράφη, δὲν ἀναζει, βίαιος σύμβουλος
ὁμονοίας καὶ ἀγάπης τὰ φοβερά, τὰ ἀνήκουστα δυστυχήματα τῆς ἐλληνικῆς φυλῆς ἀπὸ τοῦς παμπάλαιους

αἰῶνας· οὕτε ἡ χάρις τοῦ χριστιανισμοῦ θὰ μᾶς ἐγκαταλείψει· προθυμοποιούμενοι νὰ τὴν ἀπολαύσωμεν, ὥστε ἀκροασθῆτε, παρκαλῶ.—"Ὅταν σὺν Θεῷ λάμψει ἡ ἡμέρα τῆς ἐκατονταετηρίδος τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπαναστάσεως, ὁ εὐτυχῆς βιβλιοφύλαξ τῆς Βουλῆς τοῦ Πανελληνίου, τότε, ἔχει βέβαια ἐγώ, δὲν τὸ ἐλπίζω, θὰ ἔχει καὶ εὐτυχέστερα ἀγχθὰ νὰ πανηγυρίσει. Καὶ τὸ μεγαλεῖον, οἱ θυσίαι, ἡ εὐεργεσία τῶν θεμελιωτῶν τῆς ἐλευθερίας κατὰ τὸ ἔτος 1821 θὰ δοξολογοῦνται καὶ μακαρίζονται εἰς αἰῶνας αἰώνων. Εἶπα.

68. ΛΟΓΟΣ 25 3-1872 *

Τὸ μεγαλεῖον τοῦ ἀνθρώπου εἶναι ὅτι μὲ τὴν χάριν τοῦ λογικοῦ, μὲ τὴν διδασκαλίαν τῆς φιλοσοφίας, μὲ τὴν φώτισιν τῆς θρησκείας, γνωρίζει καὶ δοξολογεῖ τὸν "Υψιστον, θαυμάζει τὴν δημιουργίαν του, θέαμα κάλλους καὶ μεγέθους ἀδιήγητο, τὸν λατρεῖ ὡς πατέρα, μαντεύει, θεωρεῖ τὴν πρόνοιάν του εἰς τὴν διοίκησιν τοῦ παντός. Εἶναι λοιπὸν πρέπον καὶ δίκαιον ἡ ἑλληνικὴ φυλὴ εἰς τὴν πανηγύριν τῆς 25 Μαρτίου τοῦ ἔτους 1821, ἀρχὴ καὶ σημαία ἡ ἡμέρα ἐκείνη τῆς ἑλληνικῆς ἐλευθερίας, νὰ προσφέρει τὰ εὐχαριστήρια εἰς τὸν Παντοκράτορα. "Πκουσα, κύριοι, συχνὰ ἀπὸ τοὺς γέροντας τοῦ ἀγῶνος, ὅτι ποτὲ τὸ ἔθνος μας δὲν ἤθελε ὑφωθεῖ ἀπὸ τὰ βάθη καὶ τὴν ἀσχημίαν τῆς δουλοσύνης, χωρὶς τὴν προστασίαν τῆς θείας βουλῆς, εἰς τὸ ὕψος τῆς ἐλευθερίας καὶ ἑλληνικῆς βασιλείας· τόσους οἱ κίνδυνοι τοῦ ἀνδραγαθήματος καὶ μεγάλη ἡ δυσκολία τῆς νίκης!

Μὴ φανεῖ παράκιρα νὰ εἰπῶ ἀπὸ τὰ πολλὰ δακρύχαρα δεινὰ ὀλίγα. Ἐν πρώτοις τὸ ἴδιον κίνημα τοῦ ἀγῶνος ἦτον μεστὸ κινδύνων· λαὸς διεσπαρμένος εἰς τὰ διάφορα ἑλληνικὰ γῶματτα, γονατισμένος ἀπὸ τὸν ζυγὸν τῆς δουλείας, χωρὶς κυβένησιν κεντρικὴν, χωρὶς ἐτοιμασίαν πολεμικὴν, σαλπίζει πόλεμον ἐναντίον παλαιοῦ καὶ φοβεροῦ κατακτητοῦ. Καθήμενος εἰς τὸν θρόνον τοῦ Μεγάλου Κωνσταντίνου ὁ ὑπερήφανος κατακτητὴς εἶχε εἰς τὴν ἐξουσίαν του, τὲς ἡμέρας ἐκεῖνες, δεκαεπτὰ πλοῖα τῆς γραμμῆς, 24 φρεγάδες, πλοῖα τόσα ἄλλα πολεμικά· ἑκατὸν ἐξήντα συντάγματα στρατιωτῶν· τὰ πλοῦτῃ τῆς Αἰγύπτου ἦταν εἰς τὸ θέλημά του, καὶ πρόθυμοι εἰς τὸ νεῦμα του οἱ φιλοπόλεμοι λαοὶ τῶν Ἀλβανῶν καὶ οἱ Ἀφρικανοὶ τῆς Μεσογείου· πλέον παρὰ ὁμολογούμενο τὸ ἄνισον τοῦ πολέμου.

Εἰς τὸ ἑβδόμον ἔτος τοῦ ἀγῶνος ὁ στρατάρχης τῆς Αἰγύπτου ἐμελετοῦσε καὶ ἐτοίμασε χιλιάρμενο φοβερό καὶ ἐμπειροπόλεμο στράτευμα, διὰ νὰ πατήσῃ τὴν Ὑδραν, ἄνοιγε τὰ πανιά· οἱ Ὑδραῖοι ναὶ μὲν γενναῖοι, ἀνδρείοτάτοι, φιλοπάτριδες, ἀλλὰ τί νὰ κάμουν; Νησί, χωρὶς φρούρια, περιζωσμένοι ἀπὸ τὴν τρομάραν τῶν γυναικῶν, ἀπὸ τὸ κλάϊμα τῶν παιδιῶν. Τί νὰ κάμουν, τί νὰ ἐλπίσουν; εἰς τὴν κρίσιν πολλῶν δὲν ἦτον ἀμφίβολη ἡ καταστροφή τοῦ περιβοήτου νησιοῦ· ἡ θεία πρόνοια ἐξόρκισε τὸ κακὸ μὲ τὴν ναυμαχίαν τοῦ Ναβαρίνου. Φεύγει ὁ Αἰγύπτιος εἰς τὰ ἴδια μὲ τὰ ἀπομεινάρια τῆς ἐκστρατείας του. Ἐρχεται ὁ Κυβερνήτης, παύουν οἱ κίνδυνοι, ἔχει πλέον τὰ ὄρφανὰ εἰς τὰ βουνὰ καὶ εἰς τὰ σπήλαια· κυριεύει τάξεις, τὸ χέρι ὅπου ἔσπειρε θερίζει, ὁ βοσκὸς δείχνει γράμματα εἰς τὴν οὐρὰν τῶν προβάτων⁽¹⁾, τὸ ἐμπόριον στεριᾶς καὶ θαλάσσης ἀρχίζει τὰ φιλόνηρωπα ἔργα του· δὲν ἐβάσταζε ἔμως ἡ καλωσύνη· ὁ ἥλιος τῆς γλυκειᾶς κῆψης πνίγεται εἰς βαθύτατο σκοτάδι· φονεύεται ὁ Κυβερνήτης, ἡ διχόνοια ἀνάφτει τὲς λαμπάδες τῆς· ὁ τόπος ἐδοκίμασε ὅσα κακὰ προξενοῦν οἱ διχόνοιας, φόνους, ἀρπαγὴν· ἂν τὸ ἀνθρώπινο, κύριοι ἀκροαταί, κλίνει εἰς τὴν ἀμαρτίαν καὶ ὅταν βασιλεύουν οἱ νόμοι, τί δὲν τολμᾷ εἰς τὴν ἀδυναμίαν, εἰς τὰ ὁλοίσθια τοῦ νόμου; Ἀλλ' ἔφεξε πάλαι πρὸς σωτηρίαν ἡ 25 τοῦ Ἰανουαρίου τοῦ ἔτους 1833 καὶ ἐφώτισε τὰ εἰσόδια τοῦ βασιλέως Ὁθωνος. Ποῖο θέαμα, κύριοι, πλέον εὐχάριστον, παρὰ ὅταν εἶδαμεν εἰς τὰς Λεύκες τοῦ Νχυπλίου τὸν Θεόδωρον Κολοκοτρώνην νὰ δίδει φιλὴ ἀγάπης εἰς τὸν Κουντουριώτην, τὸν Καλλέργην εἰς τὸν Γριτζιώτην, τὸν Κανάρη εἰς τὸν Μιασούλην, τὸν Νοταρᾶ εἰς τὸν Γτζιμαδόν! Ποῖον ἄλλο θέαμα πλέον εὐχάριστο παρὰ ὅταν εἶδαμεν εἰς τὸν λιμένα τοῦ Νχυπλίου 50—60 βασιλικὰ πλοῖα τῶν μεγάλων Δυνάμεων νὰ στολίζονται μὲ τὴν Ἑλληνικὴν σημαίαν πρὸς συνοδείαν καὶ τιμὴν τοῦ βασιλέως τῶν Ἑλλήνων! Περνάει καιρὸς· συγγενιάζει πάλαι ὁ οὐρανὸς· νεώτατα βάσανα,

* Πρωτοδημοσιεύτηκε ἀπὸ τὸν Γ. Γερτσέτη σὲ φυλλάδιον, χωρὶς ἐξώφυλλον, μὲ τὸν τίτλον : «Λόγος τῆς 25 Μαρτίου τοῦ ἔτους 1872, ὑπὸ Γ. Γερτσέτη Βιβλιοφύλακος τῆς Βουλῆς». Στὸ πίσω μέρος τοῦ φυλλαδίου : «Τόποις Χ.Ν. Φιλολογείας», σχῆμα ὄγδον, σσ. 16.

1. Μὴν ἐγγίζεις τὸ πρόβατο, γράφει στὴν οὐρὰ του Μπαρμπαγιάννης.

νεώτατοι κίνδυνοι, με τὴν φυγὴν τοῦ Ὀθωνος. Τί τὰ πολυλογῶ ; Στρέψετε τοὺς ὀφθαλμοὺς σας καὶ θὰ ἰδῆτε τὰ τεῖχη τῆς Ἑθνικῆς Τραπεζῆς πληγωμένα ἀπὸ βόλι ἐλληνικό· ἔβαψε ἀπὸ αἷμα ἡ οἰκία τοῦ Εὐσταθίου Σίμου, αἷμα χριστιανικό, χυμένο ἀπὸ χέρια χριστιανῶν ! Εἰς τὴν πλημμύραν τῶν κινδύνων⁽¹⁾, εἰς τὸ κτυποκάρδι τῆς ἀπελπισίας ἔλαμψεν ὡς τόζον οὐράνιον μήνυμα χαρᾶς καὶ γαλήνης, ἡ ἐμφάνισις τοῦ σκηπτροῦχου Γεωργίου.

Συλλογιζόμενοι, κύριοι, τοὺς κινδύνους, ὅσους ἐπεράσαμεν καὶ μικρὸ μέρος αὐτῶν συντόμως ἱστορήσαμεν, συλλογιζόμενοι καὶ πῶς ἐσώθη τὸ σκάφος τῆς πατρίδος, δὲν ἔρχεται εἰς τὴν ἐνθύμησίν μας ὁ ἀξιοσημεῖωτος λόγος τοῦ γέροντος στρατηγοῦ ; Ποῖος ; Εἶπε πολλοὺς ὁ ἀκόλουθος : «Ὁ Μεγαλοδύναμος ἔδωκε τὴν ὑπογραφὴν του διὰ τὴν ἐλευθερίαν τῆς Ἑλλάδος, δὲν τὴν παίρνει ὀπίσω». Δὲν ἀληθεύει· τάχα ὁλημερίς ὁ λόγος τοῦ ἐπαινεμένου γέροντος ;

Εὐτύχῃσα, κύριοι ἀκροαταί, εἰς τὴν νεότητά μου νὰ ζήσω με τοὺς ἄνδρας τοῦ ἀγῶνος καὶ φυλάττω τὰ λόγια τους ὡς πολυτίμον θησαυρόν· καὶ θὰ σᾶς διηγηθῶ δύο τινά, ἀνέκδοτα, ὅς εἰποῦμεν, τὰ ὅποια ἤκουσα ἀπὸ τὸν μακαρίτην Ἰωάννην Κωλέττην· ποῖα ἡ ἁρμονία των με τὸ καίμενον τῆς ὁμιλίας μας θὰ φανεῖ.

Ἐπὶ τῆς βασιλείας τοῦ Ὀθωνος ὁ Κωλέττης, ὡς γνωρίζετε, ἐδιωρίσθη πρέσβης εἰς τὴν Γαλλίαν· ἐφθάσεν εἰς Παρισίους· ἦτον πρωθυπουργὸς ὁ Γκιζῶτος, τὸν καλεῖ εἰς ἐσπερινὴν συναναστροφὴν. Ἐπῆγα, μᾶς ἔλεγε ὁ Κωλέττης, ἀλλὰ καθὼς ἀναιζαν οἱ θύρες καὶ ὁ ὑπηρέτης ἀνήγγειλε «ὁ πρέσβης τῆς Ἑλλάδος !», ὑψώθη ἡ καρδία μου ἴσια με τὰς κορυφὰς τοῦ Παρνασσοῦ· ἀπὸ τὴν χαρὰν μου δὲν διέκρινα ἂν ἤμουν βυθισμένος εἰς ἕναιρον εὐτυχισμένο, ἢ ἂν εὐρίσκουμουν τῷ ὄντι εἰς τὴν λαμπρόβολην αἵθουσαν μεταξὺ τόσων ἀντιπροσώπων τῶν πολιτισμένων ἐθνῶν καὶ ἐπιστήμων ἀνδρῶν τῆς Γαλλίας· ποῖοι μὲ συγχαίροντο· ἄλλαι μ' ἐρωτοῦσαν διὰ τὰ ἀνδραγαθήματα τοῦ ἀγῶνος· ἄλλης ἐθαύμαζε τὸ ὑπερήφανο φρόσιμά μου.

Ἀκροασθῆτε τώρα καὶ τὸ ἄλλο διήγημα τοῦ μακαρίτου, τί ἐσυνέβη εἰς τὰ Ἰωάννινα, ὅταν ἦτον ἱατρὸς τοῦ ξακουστοῦ Ἀλῆ πασᾶ· πρέπει ὅμως νὰ σᾶς προῦθεάσω, ὅτι ὁ Κωλέττης εἶχε στενὴν φιλίαν με τὸν Ζακύνθιον Οὐγὸ Φόσκολον· συνέζησαν εἰς τὸ πανεπιστήμιον τῆς Παβίας συμμαθηταί· ἐχώρισαν ἔπειτα· ὁ Κωλέττης εἰς τὰ Ἰωάννινα, ὁ Φόσκολος ἔμεινε εἰς τὴν Ἰταλίαν. Εἰς μίαν λοιπὸν τῶν ἡμερῶν ὁ Κωλέττης λαμβάνει ἐπιστολὴν ἀπὸ τὸν Φόσκολον ἀπὸ τὰ Μεδιόλανα. Τί τοῦ ἔγραφε ; μάθετέ το· ἐντροπὴ σας, ἀτιμία, νὰ ὑποφέρετε τὸν τύραννον Ἀλῆ πασάν, φονεύσατέ τον, μὴν ἀργῆτε· πολλὰ τέτοια τοῦ ἔλεγε, ὅσο ἐδύνατο νὰ γράφει φιλογενῆς ποιητῆς πρὸς φιλογενῆ συμπατριώτην. Τὸ περιεχόμενον τῆς ἐπιστολῆς ἐφθασε εἰς τὴν ἀκοήν τοῦ Ἀλῆ πασᾶ· θυμωμένος, ὑποπτος, μηνᾶ τοῦ Κωλέττη νὰ ἔλθει, ἔχει νὰ τοῦ εἰπεῖ· ἀνατρίχισα, μᾶς ἔλεγε ὁ Κωλέττης, εἰς τὸ μήνυμα τοῦ Ἀλῆ πασᾶ, ὑποπτεύθηκα τί τρέχει, με τρεμάμενα γόνατα ἐπῆρα τὸ δρόμον· ἄγριο θηρίο ὁ Ἀλῆ πασάς, πρὸ δὲν ἐπαίξε· ἐπαρουσιάσθηκα· ὡς μὲ εἶδε, μοῦ λέγει με ὀργήν : «Τί εἶναι αὐτὰ ὅπου σοῦ γράφουν ἀπὸ τὴν ξενιτιά ; Θέλω νὰ μάθω, νὰ ἰδῶ. — Ὑψηλότατε, τοῦ ἀποκρίνεται ὁ Κωλέττης, ὅλα ὅσα σοῦ εἶπαν ὅτι γράφει ἡ ἐπιστολή, ὅλα τὰ γράφει· ἀλλὰ ἡξεύρεις, ὑψηλότατε, ποῖος εἶναι αὐτὸς ὅπου ἐτόλμησε νὰ μοῦ στείλει τὸ γράμμα ; Εἶναι ἓνας σκαρτάδος, ἓνας κουρελιάρης ὅπου τὸν πετροβολοῦν τὰ παιδιὰ εἰς τὸ δρόμον· τὸ ἔσχισα τὸ γράμμα διὰ νὰ μὴ σώζεται λόγος ἀπρεπῆς ἐναντίον εἰς ἓναν εὐεργέτην μου. Σάν καὶ ἐχαμουγέλασε ὁ Ἀλῆ πασάς· ὁ Κωλέττης παίρνει θάρρος καὶ διὰ νὰ τοῦ ἐξαλείψει πᾶσαν ὑποψίαν ἀπὸ τὸν νοῦν, τοῦ λέγει ἀκόμα, μάθε ὑψηλότατε, ὅτι ἀνταποκριτὴς μου, καὶ ἐδῶ ὁ ὁ Κωλέττης ἔκαμε γέλια παχιά, εἶναι πατριώτης τοῦ Γκιουζέπε, ἂν δὲν εἶναι γέννημα εἶναι θρέμμα καὶ αὐτὸς τοῦ Μιλάνου, τοῦ τόπου ὀνομαζομένου Μιλάνο. — Ἐγέλασε καὶ ὁ Ἀλῆ πασάς... ἐγελοῦσεν ὁ Κωλέττης, καὶ τέλος λέγει εἰς τὸν Κωλέττην : «Γεῖά σου μπῆρο μου, σῦρε σὸ καλό». Ὁ Κωλέττης μᾶς ἔλεγε, ὅτι μὲ πολὺ διαφορετικὰ βήματα ἐπέστρεψε εἰς τὴν οἰκίαν του παρ' ὅταν ἀνέβη εἰς τὸ παλάτι τοῦ θηρίου.

Τίς ἦτον ὁ Γκιουζέπες, ἀναγκάζομαι με στενοχωρίαν μου νὰ σᾶς τὸ ἐξηγήσω· ὁ Γκιουζέπες δὲν ἡξεύρομεν πῶς ἔντεσε εἰς τὰ Ἰωάννινα· ἦτον Μιλανέζος, δυστυχῆς, ἐργάζετο ἔργον ἀηδὲς, ἀλλὰ πλουτοφόρο εἰς τοὺς ἀγροὺς τῶν Ἰωαννιτῶν, ἀπὸ τὰ οἰκήματα τῆς πόλεως μετέφερε τὰ περιττά, χάριν σεμνολογίας σιωπῶ τὸ κύριον ὄνομα, τὰ μετέφερε εἰς τὰ ζωηφόρα σπλάγχχνα τῆς γῆς. Ὁ Ἀλῆ πασάς εἶχε

1. Καθὼς δὲν ἔχω μάτια νὰ βλέπω, νὰ μὴν εἶχα καὶ αὐτιά νὰ ἀκούω, εἶπεν εἰς πλαγιόν του ὁ Ἀλέξανδρος Μαυροκορδάτος. Ποῦ τὸ εἶπε, γνωστόν.

σχηματίσει με τὸν νοῦν του πὼς ἔλοι οἱ Μιλανέζοι, λυπηθῆτε, κοιτάξετε κουταμάρα, πὼς ἔλοι οἱ Μιλανέζοι ἐπαγγέλλονται τὸ ἐπάγγελμα, κερδοσκοποῦν νὰ καθαρίζουν τοὺς ἀποπάτους τῆς αἰκουμένης.

Δὲν γεμίζουν, κύριοι, δάκρυα οἱ ὀφθαλμοί μας με τὸν στυχασμὸν ὅτι εἰς τὸ πρόσωπον τοῦ Ἰωάννου Κωλέττη ἀπέναντι τοῦ Ἀλῆ πασᾶ εἰκονίζεται ἡ δουλικὴ ἡμέρα τῆς Ἑλλάδος, ζωγραφίζονται οἱ αἰῶνες τῆς αἰχμαλωσίας· πὼς καρδιοντυπᾷ ὁ μακαρίτης ἐνώπιον τοῦ τυράννου ! ποῖα παραμύθια τοῦ πλάθει διὰ νὰ σωθεῖ ! Ὅποιο γυνάτισμα τῆς ἑλληνικῆς ψυχῆς ! Ἀλλ' ἄς παρηγορηθῶμεν, ἐπειδὴ εἰς τὸ ἴδιον τὸ πρόσωπον τοῦ Ἰωάννου Κωλέττη, εἰς τὴν αἵθουσαν τοῦ πρωθυπουργοῦ τῆς Γαλλίας, εἶδαμεν νὰ ἀκτινοβολεῖ εἰς τὸ πρόσωπόν του ἡ δόξα τῆς Ἑλλάδος.

Μὴ συμβεῖ, κύριοι, ποτέ, ἂν ἀναφέραμεν τοὺς αἰῶνας τῆς αἰχμαλωσίας, τὴν ἀδοξίαν τῆς φυλῆς, νὰ ρίζωμεν ὄνειδος, βέλη κακολογίας εἰς τὰς γενεὰς τῶν σκοτεινῶν αἰώνων· ἐπειδὴ ἂν καὶ ἔζησαν χωρὶς δόξαν, χωρὶς φῶτα μεγαλείου, δὲν ἔζησαν καὶ χωρὶς τιμὴν, καὶ ἡ τιμὴ των εἶναι ὅτι ἐφύλαξαν πίστιν εἰς τὴν θρησκείαν τοῦ πνεύματος⁽¹⁾, τὴν συμπερινομένην μετὰ τὴν αἰωνιότητα, τὴν προετοιμασμένην ἀπὸ τὴν σοφίαν τῶν ἀρχαίων προγόνων, τὴν στολισμένην ἀπὸ τὴν πορφύραν αἵματος τόσων ἁγίων καὶ μαρτύρων, τὴν γεννήτριαν τοῦ πολιτισμοῦ.

Ἀφοῦ, κύριοι, λοιπὸν εὐτυχήσαμεν καὶ ἔλευσεν ἡ ἄλυσος τῆς δουλείας, ἡ θεία πρόνοια εὐλόγησε τὴν 25 Μαρτίου τοῦ περιφήμου ἔτους, ἀποκτήσαμεν ἐλευθερίαν, χαίρομεθα σκῆπτρον βασιλικόν, τί τὸ χρέος ψυχῆς ἑλληνικῆς ; Νὰ στερεώσῃ, νὰ δοξάσῃ τὴν ἐλευθερίαν· πῶς καταρθώνεται τοῦτο ; σὰς ἐνθυμίζω σκέψιν ἀγαθὴν ἐγγλῶττου συγγραφέως τοῦ περσμένου αἰῶνος. Ἡ ἀνδρεία καὶ ὁ πατριωτισμὸς τῶν νησιωτῶν τῆς Κόρσικας, γράφει ὁ Ρουσό, ὡς ἐπολέμησαν καὶ ἐκέρδισαν τὴν ἐλευθερίαν τους, ἀξίζει νὰ εὑρεθεῖ σοφὸς τοῦ καιροῦ μας νὰ τοὺς διδάξῃ καὶ πῶς πρέπει νὰ διατηρηθεῖ ἡ ἐλευθερία. Τί δηλοῖ, κύριοι, σοφός ; Σοφὸς εἶναι ὁ ἐμπνευσμένος, ὁ κάτοχος σοφίας, καὶ τί ὁμολογεῖ, τί διδάσκει ἡ σοφία πρὸς μακροβιότητα τῆς ἐλευθερίας ; Ἀκούσατέ το ἀπὸ τὰ χεῖλη γενναίου σοφοῦ ἀνδρός, ἀρχαίου, ἄκρου φίλου τῆς ἐλευθερίας τῆς πατρίδος του, καὶ ὁ ὅποιος ἄρου εἶδε πῶς ἔχει πλέον ὁ νόμος, ἀλλὰ τὸ αὐτεξούσιον, ἡ θέλησις ἐνὸς ἔμελλε νὰ βασιλεύσουν, κρατώντας μετὰ τὸ ἓνα χέρι τὸν διάλογον τοῦ Πλάτωνος τῆς ἀθανασίας τῶν ψυχῶν, μετὰ τὸ ἄλλο τὸ ὄπλον τῆς σφαγῆς, ἐθανατώθη καὶ ἐσυνώδευσε τὴν θανὴν τῆς ἐλευθερίας· ἐννοήσατε χωρὶς δυσκολίαν, ὅτι αὐτὸς εἶναι ὁ Μάρκος Κάτων, τέκνον τῆς Ρώμης. Ὁ ἐνδοξος Πατρίκιος εἶχε ἀναστρεφθεῖ μετὰ τὸ γάλα τῆς ἑλληνικῆς παιδείας, εἶχε καὶ παιδαγωγὸν Ἕλληνα, Σαρπηδὸν τὸ ὄνομά του, καὶ μίαν ἡμέραν ὁ παιδαγωγὸς ἐπῆγε τὸν Κάτωνα, μόλις ἦτο δεκατεσσάρων ἐτῶν, εἰς τὸ παλάτι τοῦ Σύλλα, (ἐνόμιζε ὁ ἀγαθὸς παιδαγωγὸς νὰ τὸν συστήσῃ εἰς τὸν περιβόητον δικτάτορα), ἀλλὰ τὸ παιδί, ὡς ἐπάτησε τὸ αἱματωμένο παλάτι, εἶδεν σωρὸν τὰ κρανία τῶν φονευμένων πολιτῶν, ἐννόησε τὸν κρυφὸν ἀναστεναγμὸν τοῦ κόσμου, λέγει εἰς τὸν παιδαγωγὸν δὲν εὐρίσκεται ἄνθρωπος νὰ φονεύσῃ τὸν ἄδικον φονέα : Παιδί μου ἀπεκρίθη ὁ παιδαγωγὸς τὸν φοβοῦνται περισσότερον παρὰ πού τὸν μισοῦν. Δάσκαλε, δῶσε μου ζήφρος καὶ ἐγὼ νὰ ἐλευθερώσω εὐθὺς τὴν πατρίδα ἀπὸ τὴν δουλείαν. Ὁ Σαρπηδὸν εἶδε καὶ τὸ πρόσωπον τοῦ παιδιοῦ ἄγριο ἀπὸ θυμόν, τὸ πιάνει ἀπὸ τὸ χέρι καὶ φεύγει, καὶ οὔτε πλέον ἀγνάντευσε τὰ πρόθυρα τοῦ παλατιοῦ.

Ὁ νεανίσκος γινόμενος τῆς σωστῆς ἡλικίας καὶ γερουσιαστής, συνέπεσε εἰς τὴν γερουσίαν νὰ γίνεταί ψηφοφορία διὰ νὰ ἀποφασίσουν δοξολογίαν εἰς τοὺς ναοὺς διὰ τὰ ἀνδραγαθήματα τοῦ Ἰουλίου Καίσαρος ἐναντίον τῶν Γερμανῶν τοῦ Ρήνου· σκηκώνεται ὁ Κάτων καὶ ὁμιλεῖ· ψηφίζετε δοξολογίαν εἰς τοὺς ναοὺς ; Ψηφίσετε κάλλιον καθαρισμούς⁽²⁾· ὁ Ἰούλιος Καίσαρ ἐνίκησε μετὰ ἐπιτοκίαν τοὺς ἐχθρούς· δεχθῆτε νὰ μὴ στείλουν οἱ θεοὶ τὴν ὀργὴν τους εἰς τὰ στρατεύματά μας διὰ τὴν νίκην ἀπίστου στρατηγοῦ μας· πέμψτε τὸν δέσμιον εἰς τοὺς βαρβάρους, διὰ νὰ μάθουν οἱ λαοὶ ὅτι ἡ Ρώμη δὲν ὀρέγεται εἰς τὴν ἐπιτοκίαν καὶ εἰς τὸ ψεῦδος.

Ἀλλ' ἡ ὥρα θανάτου πλησιάζει· ὁ Ἰούλιος Καίσαρ ἔπειτα ἀπὸ τὰς μάχας τῆς Θεσσαλίας καὶ τῆς Ἀφρικῆς πορεύεται νικητῆς καὶ εἰς τὴν Οὐτίκα, ὅπου ἦτον ὁ Κάτων· ὅχι δὲν θ' ἀφήσῃ ὁ μεγαλόψυχος τοὺς φίλους του καὶ φίλους τοῦ Καίσαρος νὰ ζητήσουν γονυκλιτοὶ τὴν σωτηρίαν τῆς ζωῆς του ἀπὸ

1. Τὸν ἓνα ἐσκότωναν, ὁ ἄλλος τὸν σπυρὸν του ἔκτανε (Θεόδ. Κολοκοτρώνης).

2. Βασιλικὴ προκήρυξις διέταξε νηστείαν καὶ προσευχὰς εἰς τοὺς ναοὺς πρὸς ἀγιασμόν τῆς πολεμικῆς ἐτοιμασίας τοῦ ἀγγλικοῦ ὑπουργείου κατὰ τῶν Ἀγγλῶν τῆς Ἀμερικῆς εἰς τὸν περασμένον αἰῶνα. Ὁ Μπόρκ, μέλος τοῦ Κοινοβουλίου, λέγει τὰ ἀκόλουθα : Ἀπεφασίσθη νὰ ἐπικαλεσθῶμεν τὴν εὐλογίαν τοῦ Αὐτρωτοῦ εἰς ἀδελφικὸν πόλεμον ! ἀλλ' ἐγὼ ἕως ὅτου δὲν καθαρισθῶν οἱ ναοὶ ἀπὸ τὸ ἀνάστην τῆς τελετῆς, δὲν τοὺς θεωρῶ ναοὺς τοῦ Κυρίου, ἀλλὰ συναγωγὰ τοῦ Σατανᾶ.

ἄνδρα ὁ ὅποῖος δὲν ἔχει δικαίωμα νὰ χαρίσῃ ζωὴν, ἀφοῦ δὲν ἔχει δικαίωμα νὰ ὑποδουλώσῃ ἢ νὰ φρονεύσῃ πολίτην Ρωμαῖον· ὅθεν καὶ ἀποφασίζει νὰ θανατωθεῖ· κρατεῖ κρυφῇ τὴν ἀπόφασίν του· συνδεῖπν' αὐτὸς τοὺς φίλους του· ἀφοῦ ἀποδείπνησαν στρώνει μαζί τους φιλοσοφικὴν ὀμιλίαν, ὅτι μόνον ὁ ἐνάρτετος εἶναι ἐλεύθερος· ὁ κακὸβούλος ὁ κακοποιὸς δούλος· τέλος καλονοκτίζει τοὺς φίλους. Ἀλλ' ὁ γλυκὺς χιρρετισμὸς του, ἐγκάρδιον φίλημα εἰς τὸν υἱόν του, τὸ εἶδος τῆς φιλοσοφικῆς ὀμιλίας, δίδουν ἀφορμὴν ὑποψίας· μὴ τάχα ἐπιβουλεύεται τὴν ζωὴν του· κλείσται εἰς τὸν κοιτῶνα του· ἀρχίζει τὴν ἀνάγνωσιν τοῦ Σωκρατικοῦ διαλόγου τῆς ψυχῆς· τὸ σπαθί του συνήθως ἐκρέμετο ἐπὶ τῆς κλίνης του, στρέφεται νὰ ἰδεῖ ἂν εἶναι, δὲν τὸ βλέπει· φωνάζει, θυμώνει, ποῖος τοῦ ἐπῆρε τὸ σπαθί του ; Προφθάνουν κλαίοντες ὁ υἱὸς του, οἱ ἄλλοι καὶ ὁ Ἀπολλωνίδης καὶ ὁ Δημήτριος σοφοὶ Ἕλληνες τῆς συναδείας του, τοῦ ὁμολογοῦν ὅλοι, αὐτοὶ τὸ ἐπῆραν, φοβούμενοι μὴ μελετᾷ σκληρὸν χωρισμὸν ἀπὸ τοὺς φίλους, καὶ ἀπὸ τὸν υἱόν του. Μὴ φοβεῖσθε, λέγει, δὲν θὰ πράξω μηδὲν ἀνάξιον τῆς περασμένης μου ζωῆς· ἀλλὰ θέλετε νὰ μὲ παρὰδώσατε ἑαυμάτωτον εἰς τὸν Καίσαρα ; Καὶ ἄλλα τοὺς εἶπε. Μὴ δυνάμενοι νὰ ἀντισταθοῦν, τοῦ ἐπιστρέφουν τὸ σπαθί του· χαίρεται ὥς τὸ ἔλαβε· ἐξακολουθεῖ τὴν ἀνάγνωσιν τοῦ Πλάτωνος· τὸν πῆρε ὀλίγος ὕπνος· ἦτον γλυκοχαράματα καὶ τὰ πουλάκια ἐφτερούγιζαν εἰς τὰ παράθυρά του καὶ ἐγλυκοκελαῖδοῦσαν· σηκώνεται ὁ Κάτων, ἀνοίγει τὴν θύραν, ἐρωτᾷ ἂν ἐφύσησε εὐδίας ἄνεμος καὶ ἐμίσεψαν ἀπὸ τὸν λιμένα ὅσοι ἔφευγαν τὴν ἐχθροπάθειαν τοῦ νικητοῦ· μὲ καλὸν καιρὸν ἄρμενίζουν, τοῦ εἶπαν· σὺν εὐχαριστημένῳ κλείει ἐκ νέου τὴν θύραν· ἀρπάζει τὴν ρομφαίαν του, τὴν χώνει βαθιὰ εἰς τὰ σπλάγγνα του· δὲν ἐπέτυχε ὅμως αἰφνίδιον θάνατον· πέφτει ἀπὸ τὴν κλίνην, δέρνεται μὲ τοὺς πόνους· ἄκουσαν τὴν ταραχὴν οἱ ἔξω, τρέχουν, βλέπουν τὸ ἐλεεινὸ θέαμα. Ὁ Κλεάνθης ἰατρός του, προσπαθεῖ νὰ τοῦ κλείσῃ τὴν ἀνοιχτὴν πληγὴν· τὸ ἐννοεῖ, σγίζει τὰ ράμματα· φεύγει τὸ πνεῦμα του, καὶ πορεύεται ὅπου ἡ θεία μοῖρα τὸ καλεῖ.

Δὲν σῆς φαίνεται, κύριοι ἀκροαταί, ἓνα εὐτύχημα νὰ ἀκούσωμεν τώρα ἀπὸ τὸν μεγάλῳψυχον ἄνδρα, τί φρονεῖ ὅτι σώζει τὴν ἐλευθερίαν, τί μεγαλύνει θνητοὺς καὶ ἔθνη : *Domi industria, foris justum imperium, animus in consulendo liber, neque delicto neque libidini obnoxius. Non votis neque suppliciis muliebribus auxilia deorum parantur ; vigilando, agendo, bene consulendo, prospera omnia cedunt. Ubi secordiae te atque ignaviae tradideris, nequidquam deos implores ; irati infestique sunt.*» «Τάξις καὶ ἐπιμέλεια⁽¹⁾ οἰκιακὴ, δικαιοσύνη ἀπὸ τὸ μέρος τῶν ἀρχῶν, ψυχὴ εἰς τὰ συμβούλια ἐλεύθερη ἀπὸ πάθη, καὶ εἰς τοὺς κινδύνους ὅχι μὲ γυναικοκλάϊματα καὶ μὲ προσευχὰς εἰς τοὺς ναοὺς νὰ ἐλπίζομεν τὴν βοήθειαν τῶν θεῶν· ἐρῶς συμβουλευόμενοι, γενναίως ἐργαζόμενοι, τὰ πάντα κλίνουν εἰς εὐτυχίαν· ἄβουλοι, ἀνανδροὶ καὶ οἱ θεοὶ μᾶς ὀργίζονται».

Θέλετε, κύριοι, νὰ βάλωμεν εἰς δοκιμὴν τὴν ἀλήθειαν τῶν λόγων τοῦ Κάτωνος ; Εὐκόλον. Ἄς μορφώσωμεν μὲ τὸν νοῦν μας ἓνα κράτος, μίαν οἰκογένειαν, ὅπου ἡ ἀταξία καὶ ἡ ἀπολυσία νὰ εἶναι περίσσιες, ὅπου ἡ θεοσέβεια εἰς τὰ χεῖλη, ὅχι εἰς τὴν καρδίαν· ὅπου δὲν κυριεύει ὀρθὴ κρίσις τῶν πραγμάτων, ἀλλὰ ἓνα εἶδος ἀφροσύνης βόσκει εἰς τὴν κοινωνίαν· ὅπου οἱ μεγιστάνες ἀντιμάχονται διὰ τὴν ἐξουσίαν, ὥς οἱ ναῦτες ἐνὸς πλοῦτος εἰς ὥραν τρικυμίας νὰ ἐμάχοντο ποῖος νὰ πιᾷσι τὸ τιμόνι, καὶ εἰς τὴν ἀντιμαχίαν, εἰς τὸ ζεσυνέρισμα τὸ δόλιο καράβι κτυπᾷ εἰς τὰς ξέρες, ἀνοίγει, βυθίζεται· ἂν τὸ σκάφος τῆς πατρίδος ναυαγήσῃ, τί θὰ ἔλεγαν οἱ φιλότιμοι ἀντιστρατευόμενοι ; Τάχα ὥς ἐξεφώνησε ἄλλοτε πλοίαρχος, τοῦ ὁποῖου τὸ πλοῖον ἐσυγτρίφθη εἰς ἄγρια παρὰθαλάσσια ; Καὶ παραπονούμενοι οἱ ἐπιβάτες· τί νὰ σᾶς κάμω, τοὺς εἶπε, ἐγὼ ἤξευρα νὰ κυβερνήσω εἰς τὴν θάλασσαν, δὲν ἤξεύρω εἰς τὴν στεριά, τὸ τιμόνι δὲν δουλεύει εἰς τοὺς βράχους, ἀ σ π ρ ο π ρ ὀ σ ω π ο ς⁽²⁾.

1. Τὸ *domi industria* τοῦ Κάτωνος ἐνθυμίζει τὸ ἀκόλουθον διήγημα τοῦ Ἡρόδοτου εἰς τὴν Τερψιχόρην. Διὰ δύο γενεὰς ἀνθρώπων οἱ Μιλήσιοι ἐβασανίζοντο ἀπὸ ἔλθρες, ἀκαταστασίαν, κακὴν κυβέρνησιν. Οἱ Πάριοι εἶχον ὑπόληψιν ὥς οἱ φρονιμώτατοι τῶν Αἰγαιουπελαγιδῶν. Οἱ Μιλήσιοι βαρεμένοι ἀπὸ τὰ δεινὰ τους προσκαλοῦν τοὺς Πάριους νὰ τοὺς διορθώσουν, νὰ τοὺς συμριλιώσουν. Ἐπῆγαν εἰς τὴν Μίλητον καλοὶ ἄνθρωποι ἀπὸ τὴν Πάρον, ἐζήτησαν ὀλίγες ἡμέρας νὰ σκεφθοῦν τὴν θεραπείαν. Ὡς εἰς περιδιάβασιν ἐβγήκαν εἰς τὰ περίχωρα, κάμπους, βοῦνὰ, καὶ ὅπου ἔβλεπαν χωράφια, περιβόλια καλλιεργημένα, ἐσημείωναν τὸ ὄνομα τοῦ ἰδιοκτήτου. Ἐπιστρέφουν μὲ τὰ σημειώματά των, καλοῦν εἰς συνέλευσιν τὸν λαὸν καὶ λέγουν : Αὐτοὶ οἱ ἐπιμελούμενοι τὰ ὑποστατικά των, τὰ σπῆτια των, εἶναι καὶ ἄξιοι, πιστεύομεν, μὲ τὴν δοκιμὴν νὰ σᾶς κυβερνήσουν. Οἱ Μιλήσιοι τὸ εἰδέχθησαν καὶ εὐτόχησαν, ὥς γράφει ὁ Ἡρόδοτος.

2. Χρυσῶτι εἰς τὸν ποθητὸν μισθὸν φίλων κήρυον Σ.Μ. τὴν ἐξήγησιν τοῦ ἀ σ π ρ ο π ρ ὀ σ ω π ο ς. Μπέης Ἀλβανὸς πλοῦσιος ἐκίνησε μὲ τὰ στρατεύματα τοῦ Σουλτάνου εἰς πόλεμον κατὰ τοῦ ἀντάρτου πασᾶ τοῦ Βιδινίου. Ἐσύστησε πολὺ εἰς τὸν ἀρχιποιμένα του νὰ ἔχει τὴν ἐγνωίαν τοῦ κοπαδιῶ τοῦ. Ἐπῆγε, ἐπολέμησεν, ἐπέστρεψεν. Εἰς τὴν ἐπιστροφὴν

“Ας ἀλλάξωμεν, κύριοι, τὸ φύλλον καὶ ἢ ἴδωμεν ἓνα κράτος ἢ μίαν πόλιν, ὅπου ἡ φρόνησις καὶ ἡ ὁμόνοια βασιλεύουν, ὅπου ἡ ἀρετὴ ἔχει τιμὴν, ὁ νόμος δύναμιν, τὸ θεῖον τὴν ἀληθινὴν του λαοφείαν ἀπατελειώσατε μὲ τὸν στοχασμὸν σας τὴν εἰκόνα νομοκυβερνημένης ἐπικρατείας.

Ποία κοινωνία τῶν δύο, κύριοι ἀκροαταί, ἡ σύμφωνη ἢ ἡ ἀσύμφωνη μὲ τὰ λόγια τοῦ Κάτωνος, ἔχει ἡμέρες ζωῆς, χάριν ἐλευθερίας, πλοῦτον πολιτισμοῦ ; Εἶναι ἀμφιβολία ποία ; Καὶ φυλλολογοῦντες τὰς ἱστορίας τῶν ἐθνῶν εὐρίσκουμεν, ὅτι εἰς καιρὸν ὅπου τὰ ἀγαθὰ συμβούλια ἐκυβερνοῦσαν τὰ ἔθνη, τὸ κράτος, ἡ φυλὴ εὐτυχοῦσε· ὅταν ἡ διαφθορὰ τῆς γνώμης, τὸ φιλήδονον, ἡ δειλία, ἡ ἀχαριστία, ἡ ἀμέλεια τοῦ κοινοῦ, ἡ ἰδιοτέλεια, ἡ φαρτρία, ἐπῆραν τὰ πρωτεῖα, τότε ἡ φυλὴ ἀδυνατίζει, μαρζίνεται, τῆς πέφτει τὸ σκῆπτρον ἀπὸ τὸ χέρι, καὶ τέλος πίνει τὸ πικρὸ ποτῆρι τῆς δουλείας, τῆς ὁποίας δὲν ἦπτε φαρμακερότερο ποτὲ ἄλλη φυλὴ, καθὼς ἡ ἑλληνική.

Δὲν θέλω κύριοι, νὰ παραβλέψω, νὰ σᾶς δείξω, καὶ ἐλπίζω νὰ εὐχαριστηθῇτε, νὰ σᾶς δείξω πόσο ταιριάζει ἡ φωνὴ τοῦ ἀρχαίου Ρωμαίου μὲ τὴν φωνὴν ἄλλου ἀξιοθαυμάστου ἀνδρός. Ἐξῆλθε εἰς τὰς ἡμέρας τῶν γονέων μας, (τοῦ Ἀγγλοαμερικανοῦ (Ὁυάσιγκτῶνος)· παρουσιαζόμενος πρῶτος Πρόεδρος τῆς Δημοκρατίας εἰς τὴν Βουλὴν, εἶπε τὰ ἀκόλουθα : « Ἀς ἔχομεν ἐμπιστοσύνην, ὅτι εἰς τὴν εὐσιν τῶν πραγμάτων συγκρατοῦνται ἀγαθοπραγία καὶ εὐτυχία, καθήκον καὶ ὠφέλεια, ὁρμὴ πολιτικὴ καὶ εὐημερία κοινωνική· ὁ ἐπουράνιος δὲν χαρίζει ποτὲ τὴν εὐνοίαν του εἰς λαούς, εἴτε εἰς κράτη, ὅν καταπατοῦν τοὺς νόμους τῆς τάξεως καὶ τοῦ δικαίου, τοὺς ὁποίους αὐτὸς ὁ ἴδιος ὁ Πλάστης ἐνομοθέτησε». Τὶ ἄλλο ὁσιότερο ἢμποροῦμε, κύριοι καὶ κυρίαι, νὰ ἀκούσωμεν ;

Παρακληθῶ, ὀλίγην ἀνάπαυσιν, νὰ λάβει καὶ δύναμιν ἡ φωνὴ μου, θούλωμαι νὰ σᾶς εἰπῶ ἓνα τραγούδι, εἰς τὸ κλέφτικο· χθὲς ἡ ζωνερὴ γλώσσα τῶν ὁρματολῶν εὐλογήθη ἀπὸ τὸν ἱερομάρτυρα πατριάρχην Γρηγόριον, ἐνώπιον τοῦ Βασιλέως καὶ τοῦ Πανεπιστημίου· δὲν εἶμαι καλόφωνος νὰ τὸ εἰπῶ τραγουδιστά, ἀκροασθῆτε το καὶ ὁμιλητά :

Σαββάτο βράδυ ἐπύναμε, καὶ Κυριακὴ ὅλη μέρα
καὶ τῇ Δευτέρᾳ τὴν αὐγὴ ἐσώθη τὸ κρασί μας.
Ὁ καπετάνιος μ' ἐστείλε κρασί νὰ πῶ νὰ φέρω,
κι ἐγὼ ἤμουν ξένος κι ἄμαθος δὲν ἤξερα τὸν δρόμον,
κι ἐπῆρα στράτες, ξώστρατες καὶ ξένα μονοπάτια·
τὸ μονοπάτι μ' ἔφερε σὲ μιὰ ψιγλὴ ραχούλα,
ποῦσαν γεμάτη μνημῆματα ὅλ' ἀπ' ἀνδρειωμένους·
ἦταν καὶ μνημεῖον μοναχό, παράμερα ἀπὸ τ' ἄλλο,
δὲν τὸ εἶδον καὶ τὸ πάτησα ἀπάνω στὸ κεφάλι·
ἀκούω βοή, ἀκούω βροντὴ ἀπὸ τὸν κάτω κόσμον.
— Μνημεῖον μου τ' ἔχεις καὶ βογγᾶς καὶ βαριαναστενάζεις ;
μήνα τὸ χῶμα σὲ βαρεῖ ; μήνα κι ἡ μαύρη πλάκα ;
— Οὐδὲ τὸ χῶμα μὲ βαρεῖ, οὐδὲ κι ἡ μαύρη πλάκα,
μὲν' τῷχο μάρα κι ἐντροπὴ κι ἓνα καημὸ μεγάλο
τὸ πῶς μ' ἐκαταφρόνησες, πατεῖς με στὸ κεφάλι.
Τάχα δὲν ἤμουν κι ἐγὼ νιός ; δὲν ἤμουν παλληκάρι ;
τάχα δὲν ἐπερπάτησα τὴν νύχτα μὲ φεγγάρι
καὶ τὴν αὐγὴ μὲ τὴν ἡρωσιὰ ὅσο νὰ ρίξει ὁ ἥλιος ;

Ἀκούω καὶ ἐγὼ, κύριοι, μίαν βοήν, μίαν μουρμούρα, ἓνα παράπονον, καὶ εἶναι αἱ ψυχὲς τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων τῶν ἐνδόξων Ἀθηναίων, θαμμένων ἐδῶ εἰς τὸ χῶμα ποῦ πατοῦμεν, καὶ αἱ ὁποῖοι μὲ λαιδωροῦν, διὰτὶ νὰ δανείζομαι παραδείγματα πολιτικὰ, ἠθικὰ, ἀπὸ τὰ ξένα καὶ νὰ μὴν παίρνω ἀπὸ τὰ δικὰ τους ; Ὅθεν πρὸς ἱκανοποίησιν τῶν ἀθανάτων ἐκείνων, θὰ τελειώσω τὴν ὁμιλίαν μου μὲ τεμάχιον ἀπὸ

μηνῶ τοῦ ποιμένου νὰ ἔλθω· ἔρχεται, φέρνει καὶ πάντα ἐξὶ βεδούρες γιγούρτι. Τὶ κάμνει τὸ κοπάδι ; τὸν ἐρωτᾷ ὁ Μπέης.
— Πολυχρονομένα μου ἀφέντη, τί κάμνει τὸ κοπάδι ; Ὅταν μᾶς ἀφησας γειὰ καὶ ἐδιέβης διὰ νὰ δοῦσθεῖς, ἀπὸ τὴν χαρὰ μας τὸ ἓνα τρίτο τοῦ κοπαδιοῦ τὸ ἐθυσιάσαμεν εἰς φαγοπότην μὲ τοὺς φίλους· ὅταν ἀκούσαμε πάλιν τὰ ἀνδραγαθήματά σου ἐκαὶ πέρα, τὸ ἄλλο τρίτο πάει μὲ τὸ πρῶτο. Χθὲς εἰς τὸ βασίλειον, ἀκούοντας τὸν ἐρχομὸν σου, ἡ χαρὰ μας δὲν εἶχεν ὅρια, τὸ ἐπίλοιπον τοῦ κοπαδιοῦ ὡλονυχτίς τὸ χραικισπῆσαμεν μὲ τοὺς φίλους, καὶ μάλιστα ἐπρόφρασα νὰ σοῦ φέρω τὰς βεδούρας ποῦ βλέπεις. Ὁ Μπέης, ἀκούοντας τὸ ἱστορικὸν τοῦ κοπαδιοῦ του, ἀρπάζει τὰς βεδούρας, ἀλλάχ μπελάβερσιν, λέγει εἰς τὸν ποιμέναν, καὶ ἀναποδυγυρίζει τὰς βεδούρας εἰς τὸ κεφάλι του. Αὐτὸς καταβαίνοντας τὰς σκάλες λευκοπεριχυμένον μὲ τὸ γιγούρτι, τρέχει εἰς τὸ παζάρι φωνάζοντας : ἄ σ π ρ ο π ρ ὁ σ ι π ο ς ! ἄ σ π ρ ο π ρ ὁ σ ι π ο ς !

τὸν ἐπιτάφιον λόγον τοῦ Περικλέους διὰ τοὺς φονευμένους εἰς τὸν πόλεμον συμπολίτας του. Πρόθυμο τὸ πλῆθος τῶν Ἀθηναίων ἀλόγουρά του ἀκροάζεται τὸν ρήτορα.

«Καὶ τοῦτοι, δείχνοντας ὁ εὐγλωττος Περικλῆς τὸ φέρετρον τῶν νεκρῶν, καὶ τοῦτοι κατὰ πῶς ἔπρεπε τέτοιοι ἐδείχθησαν εἰς τὴν πατρίδα, μόνον ἀνάγκη ὅσοι ζοῦν νὰ ἐπιθυμοῦν προφυλακτικώτερη γνώσιν ⁽¹⁾, οἱ νέοι ἐνὸς τόπου σκοτωμένοι εἰς τοὺς πολέμους, μοιᾶζει ὥς νὰ ὁρφάνευσεν τὴν χρονίαν ἀπὸ τὴν ἀνοξίνης. Μὴν πάρετε τὰ λόγια μου συμβουλήν δειλίας, μάλιστα λέγω νὰ κατατηρᾶτε ἀκρίμτητα τὴν δυνάμιν τῆς Πατρίδος καὶ νὰ τὴν ἀγαπᾶτε μὲ καρδίαν, καὶ ὅταν σᾶς φανεῖ μεγάλη, νὰ ἐνθυμεῖσθε πῶς τὸ μεγαλεῖον τῆς τὸ ἀπέκτησαν ἄνδρες γενναῖοι, καὶ ὅπου ἐγνώριζαν τὰ πρεπούμενα, καὶ ἐντρέποντο νὰ πράξουν ἄτιμα ἔργα, καὶ οἱ ὅποιοι ὅσας φορὰς ἐδοκίμασαν καὶ δὲν ἐπέτυχον, δὲν ἔκριναν εὐλογον νὰ στερέψουν τὸ κράτος ἀπὸ τὴν δυνάμιν τους, καὶ ἐπρόσφεραν ἐξαιρετὴν στρατολογίαν, καὶ δίνοντας εἰς τὸ κοινὸν θυσίαν τὴν ζωὴν τους ἐλάβαιναν τὸν ἀγῆραγον ἔπαινον καὶ λαμπρότατον τάφον, ὅχι εἰς ἐκεῖνον ὅπου κείτονται, ἀλλὰ εἰς ἐκεῖνον, ὅπου ἡ δόξα τους μένει ἀνεξήλαμπτη ἀπὸ τῆ θύμης τῶν ἀνθρώπων εἰς κάθε καιρὸν καὶ ἔργου καὶ λόγου· τῶν ἐνδόξων ἀνδρῶν πᾶσα γῆ τάφος εἶναι, καὶ δὲν μαρτυράει τὴν ἀρετὴν τους μοναχὰ ἡ ἐπιγραφὴ εἰς τὰ μάρμαρα τῶν κοιμητηρίων, ἀλλὰ καὶ εἰς ξένον τόπον ἀκόμη ἡ ἀγραφὴ θύμης· εὐρίσκεται πλιότερο τυπωμένη εἰς τὸ πνεῦμα τοῦ καθενός, παρὰ εἰς τὰ κτίρια· ἐμψυχωμένοι ἀπὸ τὸ παράδειγμα τῶν φονευμένων, μὴν φύγει ἀπὸ τὸν νοῦν μας ὅτι εὐτυχία εἶναι ἡ ἐλευθερία, καὶ ἐλευθερία ἡ μεγαλοψυχία καὶ μὴ καταφρονοῦμεν τοὺς πολεμικοὺς κινδύνους· μὲ τὴν ἐλευθερίαν θὰ καταστήσωμεν τὴν ἐπικράτειαν ἑτοιμὴν διὰ πόλεμον καὶ διὰ εἰρήνην καὶ ἅς δοξολογοῦμεν τοὺς ἀναρέτους πολίτας, ἐπειδὴ ὅπου ἡ μεγαλειότερη ἀνταμοιβὴ τῆς ἀρετῆς, ἐκεῖ πολιτεύονται καὶ οἱ ἐξαιρετοὶ ἄνδρες»*.

Τι νὰ προσθέσωμεν εἰς τὴν φωνὴν τοῦ ρήτορος; Ἕνα μόνον, νὰ ἀποδώσωμεν τὰ εὐχαριστήρια εἰς τὸν Ὑψίστον, ὅτι ἔπειτα ἀπὸ εἴκοσι αἰῶνας, περιπλέον, τὰ λόγια τοῦ ρήτορος Ἀθηναίου ἔχουν χλωρασιά, ἀρμοδιότητα καὶ εἰς τὴν ἡμέρα μας καὶ μὲ τὴν εὐεργετικὴν διαψυράν, ὅτι δὲν ἐγκωμιάζομεν πλέον Ἕλληνας φονεῖς Ἑλλήνων. μάλιστα τοὺς ἀναθεματίζομεν· ἡ 25 Μαρτίου ἔκτισε ἱερὸν βωμὸν τῆς θείας λειτουργίας ὅλων τῶν Ἑλλήνων.

Τὸ φιλήκοον τῶν ἀκροατῶν μου μὲ δίδει τὰ πιστὰ ὅτι εἶμαι μεταξὺ φίλων, ὅθεν ὡς φίλος ὁμιλώντας εἰς φίλους δὲν δειλιάζω νὰ φανερώσω τί αἰτιολόγησε τὸ θέμα τῆς ὁμιλίας μου σήμερον· μοῦ ἐφάνη, τὸ ὁμολογῶ, μοῦ φαίνεται νὰ βλέπω τὰ σημεῖα τοῦ μέλλοντος τῆς πατρίδος θοά, τὸ ὠροσκόπιόν της λυπηρό· ἂν τοῦτο, ἡ προκατάληψις μου εἶναι μία μου μελαγχολία, ὑποχονδρία, συγγνώμη, κύριοι ἀκροαταί, μαρδον, εἰσθε φίλοι, περάσετε τὴν πλάνην μου ὡς ἀτύχημα μελαγχολίας· ἔχουν ὅμως καὶ ἄλλοι τὴν ἴδιαν μελαγχολίαν· ἐξ ἐναντίας ἂν τὸ προορατικόν μας δὲν εἶναι σφαλερὸν, βεβαιωθῆτε ὅτι δὲν εἶναι ἄλλη σωτηρία, ἄλλη ἀποφυγὴ κακῶν, παρὰ τὰ μέτρα, τὰ χρυσὰ λόγια τοῦ Κάτωνος, τοῦ Βάσιγκτον καὶ τοῦ Περικλέους· παρομοιάσετέ τα μὲ τὸ ἀντικεραύνιον τοῦ Φραγκλίνου, τὸ ὅποῖον καταβάζει ἀπὸ τὰ σύγνεφα καὶ θάπτει εἰς τὰ βάθη τῆς γῆς τοὺς ρλογεροὺς κεραυνούς· ὅθεν δικαίως εἰς τὸν ἐπιτύμβιον λίθον τοῦ Ἀμερικανοῦ ἔγραψαν :

Rapuit coelo fulmen sceptrumque tyrannis (Ἀρπάξε ἀπὸ τοὺς οὐρανοὺς τὸν κεραυνὸν καὶ τὸ σκῆπτρον ἀπὸ τὴν παλάμην τῶν τυράννων).

Θέλω, κύριοι, νὰ ἀπαντήσω καὶ εἰς μίαν ἐπίκρισιν, πιθανὸν νὰ μοῦ γίνηι ἐλάλησες, νὰ μοῦ εἰποῦν, λαλεῖς εἰς τὴν ὁμιλίαν σου, ὡς νὰ ἔβλεπες τὴν σημαίαν τοῦ Σταυροῦ νὰ κυματίζει ἀπὸ τὴν Μπόσνα ἕως τὴν Ἀραπιά ⁽²⁾. Τυφλός, κύριοι, ὅποιος δὲν τὴν βλέπει· ἂν δὲν τὴν βλέπει σήμερον καθαρὰ, θὰ τὴν ἰδεῖ αὔριον, μεθαύριον· ἡ θεία πρόνοια προετοιμάζει λύσιν εἰρηνικὴν, ἁδαικρυν, χριστιανικὴν· ἀλλὰ σὺ ν Ἀ θ η ν ᾱ καὶ χ ε ῖ ρ α κ ῖ ν ε ι, λέγει τὸ ἀρχαῖον ρητόν. Ἦν ἡμέρα, κύριοι ἀκροαταί, ὅπου τὸ νέον βασίλειον καλοδιουκῆσθαι, λείψουν οἱ διχόνοιας, οἱ πρόληψες, πλουτίσει ἀπὸ ἐπιστῆμες, ἐκερδίσαμεν τὰς ψυχὰς ὁμοφύλων καὶ ἑτεροφύλων, τὴν ἡμέραν ἐκείνην, ἐστήθη ἡ σημαία· ὁ σταυρὸς

1. Ἡ νοθεσία τοῦ Ἀθηναίου συμφωνεῖ εἰς τὴν οὐσίαν μὲ ἐκείνην τοῦ Σουλῳτή Φωτομάρα εἰς τὸν υἱόν του : Ἦ... τὴν μάχην σου, ἂν δὲν πᾶς μπροστῖνός εἰς τὴν μάχην, καὶ νὰ μὴ σκοτωθεῖς.

*Ὁφελήθηκα ἀπὸ τὴν μετάφρασιν τοῦ σοφοῦ Βηλαρά. Ὁ Ἀριστοτέλης ἀναφέρει περίοδον τοῦ λόγου τοῦ Περικλέους μὴ ἀπαντωμένην εἰς τὸν Θουκυδίδην, τὴν ἐξῆς : «Ὡσπερ Περικλῆς ἔφη τὴν νεότητά τὴν ἀπολομένην ἐν τῷ πολέμῳ οὕτως ἠφανίσθαι ἐκ τῆς πόλεως, ὥσπερ εἰς τις ἔαρ ἐκ τοῦ ἐνικυτοῦ ἐξέλαι». Ἦν ὥραίαν αὐτὴν φράσιν ἀπαντῶμεν καὶ εἰς τὸν Ἡρόδοτον. «Ἀμείβετο Γέλων... ἀγγέλλοντες τῇ Ἑλλάδι ὅτι ἐκ τοῦ ἐνικυτοῦ τὸ ἔαρ αὐτῇ ἐξακρίχεται». Μοῦ φαίνεται ὅτι ἐμάντευσα τὴν θέσιν τῆς περιόδου εἰς τὸν λόγον τοῦ Περικλέους.

2. Στίχος τοῦ Ρήγα Φεραίου : Ν' ἀνέψωμε μιά φλόγα / νὰ τρέξει ἀπὸ τὴν Μπόσνα ἕως τὴν Ἀραπιά.

ἀκτινοβολεῖ εἰς ἀπέραντον μέρος τῆς γῆς· καὶ δὲν ἔχομεν δίστρατον ἐκλογῆς, ἕνας μόνος δρόμος τιμῆς εἶναι ἀνοιχτός· διὰ τὴν ἂν βάλωμεν ἐπιμέλειαν προσηχῆς, ὅα ἀκούσωμεν οὐρανόθεν φωνὴν νὰ μᾶς λέγει, νὰ λέγει εἰς τὸν ἐλευθερωμένον λαὸν τῆς Ἑλλάδος :

Ὁχι ἡ τύχη, ἐγὼ ὁ Κυβερνήτης τοῦ παντός, τὸ θέλημά μου σᾶς ἐγέννητε εἰς τόπον ὀρασιότατον, ἡλιοφωτισμένον εὐτυχέστερα, παρὰ ἄλλο μέρος τῆς γῆς· ἐγὼ σᾶς ἐλευθέρωσα ἀπὸ τὸ σπαθὶ τοῦ ἐχθροῦ, ἐγὼ ἐνέπνευσά σοφούς ἄλλογενεῖς, νὰ κηρύξουν τὰ δικαιώματά σας, ἐγὼ χαρίζω εἰς τὰ χεῖλη σας λαλιὰν πλέον γλυκόφωνον παρὰ ἄλλης φυλῆς. Μὲ τὴν πρόνοιάν μου ἐδοξάσθητε εἰς τὴν οἰκουμένην καὶ ἐμετακίνησαν ὅσοι σᾶς ἔλεγον ἄχθορες ἀρσενίαι, βάρος τῆς γῆς· ἀλλὰ ἐπράξατε ἔργα ἀντάττια τῶν εὐεργετημάτων μου : Δὲν λέγω ὅτι δὲν ἔχω καὶ ἀφορμὴν νὰ σᾶς ἀγαπῶ· εἴσθε παιδικὰ μου, τὸ ἐδείξατε· ἀλλὰ ὥρες ὥρες ἀποστρέφομαι τὰ θυμιάματά σας, ἡ ψυχὴ μου μισεῖ τὰς ἐορτές σας, τὰς συνεξέες σας, τὸ χέρι σας στάζει ἐμφύλιον αἷμα καὶ δὲν τὸ ὑποφέρω. Ἐγὼ σᾶς ἔστειλα εἰς τὸν κόσμον διὰ νὰ βεβαιώσετε εἰς τὸ πνεῦμα τῶν ἀνθρώπων τὴν ὑπεροχὴν, τὰ πρωτεῖα κράτους ἐλευθέρου, χριστιανικοῦ, ὡς πρὸς ἄλλα κράτη μὴ ἐλεύθερα, μὴ χριστιανικά· ἔχετε λαοὺς βαρβάρους νὰ ἡμερώσετε, νὰ χριστιανεύσετε· τί ἐκατορθώσατε ; τί ἐκάμετε ; φυλιὰν ἀηδονιοῦ εἰς κορυφὴν κυπαρισσιοῦ ὅπου ἀνεμοζάλη ρίχνει κατὰ γῆς. Μὴν πλανᾶσθε· ἡ παράβασις τῶν θεῶν βουλῶν μου καλεῖ τιμωρίαν ἀναπόφευκτον, ἀκαταμάχητον καὶ εἰς τοῦτον τὸν κόσμον καὶ πέραν τοῦ τάφου· ἐγὼ δικαστὴς ἀγέλαστος, πανόπτης ἀναμάρτητος. Λάβετε πνεῦμα ζωῆς, πνεῦμα ἀληθείας, μὴ λημεριάζετε εἰς τὰ κοιμητήρια, νέος κόσμος... μυριοπόλητον ἀνάστασιν εἶδατε... ἀγρυπνεῖτε, μήπως καὶ εἰς τὴν ὀργὴν μου ἀνακαλέσω τὰ εὐεργετήματά μου καὶ σᾶς βυθίσω εἰς τὴν πρώτην ἀσημασίαν καὶ εἰς τὸ σκοτάδι.

Ἀδύνατος μεταδότης τῆς θείας φωνῆς, ἐπικαλοῦμαι τὴν συγγνώμην καὶ ἀγάπην σας. Ἐπα.

69. ΛΟΓΟΣ 15-8-1872*

Ἄν θελήσωμεν, αἰδεσιμώτατε Πατέρι¹, φίλοι ἀκροαταί, νὰ ἐξετάσωμεν τὰς διάφορας φυλὰς τῶν ἀνθρώπων, ὅα εὐροῦμε ὅτι ὁ τελειότερος ἄνθρωπος τοῦ κόσμου εἶναι ὁ χριστιανός. Πρὸς βεβαίωσιν φθάνει νὰ σκεφθοῦμε - τί πιστεύει ὁ χριστιανός, τί μᾶς διδάσκει νὰ πιστεύωμεν ἢ ἐκκλησία, αὐτὸ τὸ πανεπιστήμιον τῆς χριστιανικῆς σοφίας. Πιστεύομεν ὅτι εἴμεθα τέκνα Θεοῦ, ὅτι ὁ Οὐράνιος Πατέρας μᾶς ἐ χάρισε τὸ λογικὸν διὰ νὰ διακρίνωμεν τὸ καλὸ ἀπὸ τὸ κακόν, ὅτι μᾶς ἔδωκε καὶ μὲν σῶμα αἰχμάλωτο θανάτου, ἀλλὰ ψυχὴν ἀθάνατον, τέλος μᾶς ἀνοίξε τὰς θύρας τοῦ Παραδείσου, τῆς παντοτινῆς μακαριότητος.

Ἀρκεῖ τάχα, κύριοι ἀκροαταί, διὰ νὰ εἶναι τέλειος ὁ χριστιανός καὶ εὐτυχής, φθάνει νὰ πιστεύει χωρὶς καὶ νὰ φροντίζει νὰ συμφωνοῦν τὰ ἔργα του μὲ ὅσα λατρεύει ὁ νοῦς του ; Ὅα σᾶς εἰπῶ εἰς τί ὁμοιάζει πίστις ἀσυντρόφιστη ἀπὸ τὰ καλὰ ἔργα· ὑποθέσετε μίαν ὥραίαν Ἐκκλησίαν, ρέγγουν οἱ πολυέλαιοι, χρυσᾶ κανδήλια τὴν στολίζουν, θαυμαστὰς εἰκόνες τοῦ Ἰησοῦ, τῶν Ἀγίων, τῆς Θεοτόκου, τῆς δίδουν εὐπρέπειαν καὶ δόξαν, ἀλλὰ μὲ μιᾶς φυσάει σφοδρὸς ἄνεμος, ὃς εἰποῦμε καλλίτερα ἔρχεται ἕνας, σβένει τοὺς πολυελαίους, τὰ χρυσᾶ κανδήλια, κλεῖ τὰ παράθυρα, σφαιρίζει τὰς θύρας, καὶ διαβαίνουν μῆνες, αἰῶνες. Ἐκκλησία σκοτεινὴ, Ἀγία Τράπεζα ἀλειτούργητη. Ἐκκλησία εἰς τὸ σκοτάδι ὁμοιάζει ὁ νοῦς τοῦ χριστιανοῦ, ὅταν δὲν ἐπιμελεῖται νὰ ταιριάζει τὰ ἔργα του μὲ τὰ ὅσα πιστεύει, καὶ τότες ὅχι τέλειος, οὔτε εὐτυχής, ἀλλ' οὔτε μὲ ὄνομα χριστιανοῦ δίκαιον εἶναι νὰ μεγαλύνεται.

Θέλω νὰ ἀνοίξω πλατύτερα τὸν στοχασμόν μου· αἰσθάνομαι τὴν ἀνάγκην, ἂν καὶ γνωρίζω τὸ μέτρον τῆς ἀδυναμίας μου καὶ νὰ σᾶς δείξω τί κακὸν προξενεῖ ὁ χωρισμὸς τῶν ἔργων ἀπὸ τὴν πίστιν. Ἀκροασθῆτε. - Ὅλοι οἱ χριστιανοὶ ἐμάθαμε ἀπὸ τὰ ἁθῶα παιδάκια μας, εἴτε τοῦ ἀρσενικοῦ, εἴτε τοῦ θηλυκοῦ γένους, ἐμάθαμε τὸ «Πάτερ Ὑμῶν». Πατέρα μας ὑποῦ εἶσαι εἰς τοὺς οὐρανοὺς. Ἄν ἔχομεν λοιπὸν ὅλοι ἕναν Πατέρα, εἴμεθα ὅλοι ἀδελφοί, ὡς ἀδελφοὶ λοιπὸν ζοῦμε τάχα ἀγαπημένα, ἀδελφικά ; Μὰ τὴν ἀλήθειαν πολλοὶ τῶν χριστιανῶν ζοῦν μὲ ὁμόνοιαν καὶ ἀγάπην, εἶναι φανερό, ἀλλὰ πολλοὶ ζοῦν μὲ τὴν

* Προετοδημοσιεύτηκε ἀπὸ τὸν Γ. Τερτσέτη σὲ φυλλάδιον, μὲ τὸν τίτλον στὰ ἐξώφυλλα : «Λόγος ἐκφωνηθεὶς τῷ Π. Λόγῳ» 1872 εἰς τὸν ναὸν τῆς Ὑπερχρίας Θεοτόκου εἰς χωρίον Ἀγίου Κυρίκου. Ἐν Ζακύνθῳ. Τυπογραφεῖον «Ὁ Ζακύνθος» 1872, σελήμικ ἡγδου, σσ. 4. Στὸ πίσω μέρος : «Διανέμεται δωρεάν».

1. Τερζὺς Α. Καπραμῆς Ἐφημέριος.

ἐχθραν εἰς τὴν καρδίαν, καὶ μὲ φονικὸ ὄπλον εἰς τὸ χεῖρι ! Γεμίζεις τὸ ποῦφέν σου, τροχίζεις τὸ μαχαίρι σου - τί θὰ κάμεις ; Θὰ σκοτώσεις ἄνθρωπον. — Τὸ νησί μας, τὸ καλούμενο ἀπὸ τοὺς ξένους παλαιΐθεν "Ανθος τῆς Ἀνατολῆς (Fior di Levante) διὰ τὴν εὐμορφίαν του, δὲν δίδει κάθε χρόνον ἐλεεινὰ παραδείγματα τοῦ φρικτοῦ ἁμαρτήματος, τῆς θηριωδίας μας ; Ποία βίβρις, ποία ἀπιστία εἰς τὴν προσευχὴν τὴν διαλαλημένην εἰς τὸ ἁγιασμένο Ὄρος ἀπὸ τὰ ἴδια τὰ θεῖα χεῖλη τοῦ Σωτῆρος ! Τί ἀνοσιώτερο φόνου ἀδελφοῦ εἰς ἀδελφόν :

"Εχω, κύριοι ἀκροαταί, ἐξ ἀκοῆς, (εἰς τὰ ἑλληνικὰ χῶματα, ὅπου ἔζησα τόσον καιρόν) ὅτι ἓνας φονικὸς ἐπῆγε εἰς καθαρотреχούμενην βρύσιν νὰ λούσῃ τὰ αἱματομένα του χεῖρια· ὡς ἔπλωσε εἰς τὸ νερό, φεύγει τὸ νερό, ἐστρέφει ἡ βρύση, ἀγκάθια ἐρύττωσαν, φίδια ἐγεννήθησαν, σφουρίζουν εἰς τὰς δροσιὰς τῆς πρὶν καθαρотреχούμενης βρύσης.

Θέλω νὰ τὸ σιωπήσω, ἀλλὰ δὲν ἤμπορῶ· τί συμβαίνει ἐδῶ εἰς τὴν Ζάκυνθον· σκοτώνουν ἀπὸ τὰς ἐκκλησίαις, καὶ τὰς προάλλας φονικὸ ἐγίνε εἰς τὴν Αἰθακίαν ἀπὸ τὰ πρόθυρα τοῦ ναοῦ· ὁ τύπος τῆς σωτηρίας, τῆς ἐλεημοσύνης, λημέρι φόνου ! καταστροφῆς ! Φονιὰ ἀνόητε, ἀφοῦ ἐπάτησες τὸ κατώφλιον τῆς Ἐκκλησίας δὲν ἦτον προτιμότερον νὰ στραφεῖς εἰς τὰς ἁγίας εἰκόνες καὶ νὰ ρίξεις τὸν ἐχθρόν σου ἔν σέ ἔβλαψε, ὅν σὲ ἀδίκησε, νὰ τὸν ρίξεις εἰς τὸν δικαιοκρίτην Θεόν ;

Ἐννοῶ τὴν εὐκολίαν τῶν ἐγκλημάτων ἐδῶ καὶ ἄλλου. Θαρροῦν οἱ ἐνοχοί, οἱ φονεῖς, νὰ γελάσουν τὸν Εἰσκαγγελέα, τοὺς δικαστὰς ἢ καὶ ἂν καταδικασθῶν ἐλπίζουν, οἱ μεγάλοι τῶν Ἀθηνῶν νὰ μετριάσουν τὴν πυνυρὴν ἢ καὶ νὰ τοὺς ἐλευθερώσουν. Πιθανὸν νὰ γίνων τὰ ἑτα ἐλπίζουν, ἀλλὰ ἄνθρωπος δὲν ἐγεννήθη ἀκόμα νὰ γελάσῃ τὸν Μεγαλοδύναμον. Εὐκολώτερα ἤμποροῦμε νὰ πετάξωμεν ὡς ἄετοί εἰς τὰς καρφερὰς τῶν βουνῶν, ἢ νὰ ζήσωμεν ὡς ψάρια εἰς τὰ βάθη τοῦ πελάγους, παρὰ νὰ ξεφύγωμεν τὴν θείαν δικαιοσύνην. Ὁ κόσμος δὲν εἶναι ἔργον τῆς τύχης, ὁ Ὑψιστος ἔβαλε νόμους, εὕρισκε τὸν παραβάτην, καθὼς καὶ τὸν ἀθῶον, τὸ ἀνέλιον σκοτάδι τοῦ τάφου δὲν θὰ μᾶς κρύψῃ ἀπὸ τὸν ἀκοίμητον, πανόπτην ὀφθαλμὸν τοῦ Κυρίου.

Φίλοι ἀκροαταί ! Ἀπὸ τὴν ὁμιλίαν μας ἕως τώρα φαίνεται καθαρὰ ὁ κίνδυνος τοῦ χωρισμοῦ τῶν ἔργων ἀπὸ τὰ ἔσα πιστεύει ὁ νοῦς μας καὶ πῶς ἀπὸ τὸν ἄφρονα χωρισμὸν ὁμολογούμενη ἡ ἀτέλεια τοῦ χριστιανοῦ. Θέλω καὶ ἄλλο νὰ εἰπῶ : γνωστὸ ὅτι οἱ προπάτορές μας, οἱ ἄρχαῖοι Ἕλληνες, ἦτον ἄνδρες πολιτισμένοι· μὲ ὅλην τοὺς ὁμῶς τὴν προκοπὴν ἐλάτρευαν τὰ εἰδῶλα· βυθισμένοι εἰς τὴν εἰδωλολατρείαν ἤμποροῦσαν ποτὲ νὰ εἶναι τέλειοι ; Οἱ σοφώτεροι Ἀθηναῖοι, ἀφοῦ εὐμορφὰ καὶ σωστὰ ἐρητόρευαν διὰ τὴν θεότητα καὶ τὴν ἀθανασία τῆς ψυχῆς, ἐκατέβαιναν εἰς τὴν συνοδείαν ἐνὸς δεισιδαίμονος λαοῦ, ἐκατέβαιναν ἀπὸ τὴν θαυμαστὴν πολιτεῖαν εἰς τὸν Πειραιᾶ διὰ νὰ πνηγυρίσουν τὴν Ἀρτέμιδα, θεὰ περίφημη κυνηγάρᾳ εἰς τὰ δάσκη ἢ ἄλλους παραδόξους θεούς. Ὁ σοφώτατος Ἀριστοτέλης ἐχώριζε τὸ ἀνθρώπινο γένος εἰς σιλάβους καὶ εἰς ἐλευθέρους· εἶναι φυσικὸ γνωμοδοτεῖ, ἄλλοι νὰ γεννιοῦνται δοῦλοι, μὴ ἐλεύθεροι καὶ ἄλλοι ἐλεύθεροι. Πόθεν τὸ παραλογιστὸ τοῦ σοφοῦ ἀνδρός ; Δὲν εἶχε σπλάχνα χριστιανικά· κοντολογίς δὲν ἐγνώριζε αὐτὸ Πατέρα ἡμῶν διὰ νὰ ἐννοήσῃ τὴν ἐνότητα, τὴν ἀδελφότητα, ὅχι μόνον τῶν χριστιανῶν, ἀλλὰ καὶ ὅλου τοῦ ἀνθρωπίνου γένους.

Εἰς τὴν ἐμφάνισιν λοιπόν, εἰς τὴν διδασκαλίαν τοῦ Θεανθρώπου Ἰησοῦ χρεωστοῦμεν τὸ εὐτύχημα νὰ λέγομεν, ὅτι οἱ χριστιανοὶ εἶναι οἱ τελειότεροι τῶν φυλῶν τῆς Οἰκουμένης. Ὁ Ὑψιστος τὸν ἔστειλεν λυτρωτὴν, φωστῆρα παντοτινὸν τῆς ἀνθρωπότητος, ἐδιάλεξε δοχεῖον τῆς συλλήψεως καὶ γεννήσεώς του τὴν ἀειπάρθενον Μαρίαν. Οἱ χριστιανοὶ σήμερον ἐορτάζομεν τὴν Κοίμησιν, ἢ τὴν μετάστασιν εἰς τὰ οὐράνια τῆς Θεοτόκου. ὅπου συμβασιλεύει μὲ τὸν Πατέρα καὶ Υἱόν καὶ ὡς εὐσπλαχνη καὶ ἀγαθὴ δέχεται νὰ εἶναι μεσίτρια τῶν δεήσεων τῶν χριστιανῶν εἰς τὸν Πατέρα καὶ Υἱόν. Ἄς ἐπικαλεσθοῦμεν λοιπόν τὴν βοήθειάν της, ὥστε ἡ χάρις τοῦ Ὑψίστου νὰ μᾶς φωτίζει εἰς τὸ καλὸ, νὰ μὴ μολύνωμεν τὸν χριστιανισμὸν μας μὲ τὰς κακίας τοῦ κόσμου, μὲ ψευδομαρτυρίας, μὲ κλεψιάς, μὲ φόνους· ἄς δεηθοῦμεν, ὅτι καὶ πνεῦμα ἅγιον νὰ ὁδηγεῖ τοὺς κυβερνήτας μας, ἀρχινώντας ἀπὸ τὸν Βασιλέα, κατεβαίνοντας εἰς τοὺς Ὑπουργούς, εἰς τοὺς Βουλευτάς, εἰς τοὺς Δημάρχους, ἐπειδὴ αὐτοὶ ἔχουν τὴν δύναμιν καλοῦ καὶ κακοῦ καὶ νὰ μὴ φεύγει ποτὲ ἀπὸ τὸν νοῦν τους ὅτι τὸ μεγαλεῖον, ἡ τιμὴ τῆς ἐξουσίας τοὺς ἐδόθη, ὅχι διὰ προσωπικὴν ἡδονήν, ἀλλὰ διὰ νὰ ἐπιμελοῦνται, πλέον παρὰ ἄλλον, τὴν ὀρθὴν διοίκησιν καὶ τὴν δόξαν τοῦ Ἐθνους. Λέγουσιν διάφοροι ὅτι ψυχὴ τοῦ κόσμου, τῆς γῆς, εἶναι ὁ ἄνθρωπος, ὅθεν ὅταν ὁ ἄνθρωπος, ἡ ψυχὴ αὐτῆς τῆς γῆς, ἄς εἰποῦμεν, εἶναι διεφθαρμένη, αἰσιθάνεται τὴν ἀνομίαν καὶ ἡ φύσις ὅλη, τὸ περιτύλιγμα αὐτὸ τῆς ψυχῆς, μαλαμένο τὸ χῶμα ἀπὸ τὴν ἁμαρτίαν δὲν καρποφορεῖ, δεινὴ ἀσθένεια βασανίζει τ' ἀμπέλια μας, πτωχὰ τὰ κέρδη μας.

Τὴν ὁμιλίαν ὅπου ἀκούσατε, ἐπῆρα τὸ θάρρος νὰ σᾶς εἰπῶ, καὶ ἂν ὁμιλήσα σωστά, παρακαλῶ, κοινοποιήσατε τὴν ἐννοιαν εἰς ὅσους ἔτυχε νὰ μὴν εὑρεθῶν ἐδῶ, καὶ δὲν θὰ δυσκολευθῇτε, ἀνακεφαλαιῶναι τὶ εἶπα.

Ἀρχισα λέγοντας ὅτι ὁ τελειότερος τῶν φυλῶν τῆς γῆς εἶναι ὁ χριστιανός· τὸ πράγμα ἐφάνη αὐταπόδεικτα ἀπὸ τὴν ἀξίαν τῶν ὅσων πιστεύει ὁ χριστιανός· σᾶς σημείωσα ὅμως, ὅτι ἡ πρᾶξις, τὰ ἔργα, πρέπει νὰ συμφωνοῦν μὲ τὰ πιστευόμενα διὰ νὰ ἀπολαύσωμεν τὸ ποθοῦμενον τῆς τελειότητος. Ἐδείξαμε τὰ ἐλκεῖνὰ ἀποτελέσματα τοῦ χωρισμοῦ, ὁμολογήσαμε, ὅτι ἡ διδασκαλία τοῦ Σωτῆρος Ἰησοῦ μᾶς φωτίζει εἰς τὸ τέλειον, ἐδοξολογήσαμε τὴν μητέρα του, τὴν ὁποίαν θὰ μακαρίζουν, ὡς ἐπροφήτησαν καὶ τὰ παρθενικὰ τῆς χαίλη, γενεαὶ γενεῶν εἰς αἰῶνας αἰώνων.

Τελειώνω καὶ σᾶς ἀποχαιρετῶ μὲ τὴν ἐλπίδα νὰ ἀξιωθῶ καὶ τὸ ἐρχόμενον ἔτος νὰ ἔλθω εἰς τὸ εὐμορφο χωρίο σας νὰ συμπληγυρίσωμεν τὴν Πανήγυριν τῆς Θεοτόκου.

70. ΛΟΓΟΣ 26 12 1872 *

Θὰ σᾶς ἀναγνώσω βιβλίον μικρὸν κατὰ τὸ σῶμα, ἀλλὰ μεστὸ οὐσίης πολιτικῆς. Τὸ ἔγραψε φιλόπατρις Γερμανός κατὰ τὸ ἔτος 1819, εἶδος κατηγήσεως πρὸς τοὺς λαοὺς καὶ τοὺς ἡγεμόνας τῆς Γερμανίας. Τὸ βιβλιάριον φωτίζει ζητήματα σοβαρά, ὡς τί κοινωνία ἀνθρώπων, τί κυβέρνησις, τί ἔθνος. Τὸ μετέφρασεν ὁ μακαρίτης Στέφανος Κανέλλος. Στοχαζόμενος ὅτι, ναὶ μὲν τὸ φυλλάδιον ἀποβλέπει νὰ διδάξει τοὺς Γερμανούς, θησαυρίζει ὅμως καὶ διδασκαλίαν ὠφέλιμην, ἀγαθὴν καὶ διὰ ἄλλα ἔθνη. Χαριζόμενος ὁ μακαρίτης εἰς τὸν λαὸν τῆς Ἑλλάδος, ἀγκυλὰ καὶ ἄριστος ἐλληνιστής, τὸ μετέφρασεν εἰς τὴν ἀπλήν, ἀπλουστάτην φράσιν τοῦ πανελληνίου, ὡς τὴν ἐμόρφωσεν ἡ πολυκαιρία καὶ τὴν ἐσφράγισεν ἡ συνήθεια.

Ὁ φιλόλαος καὶ σοφὸς Στέφανος Κανέλλος ἐγεννήθη εἰς Κωνσταντινούπολιν. Παιδιόθεν ἔδειχνε φύσιν ἀγαθὴν καὶ προθυμίαν γραμμάτων, ὅθεν καὶ οἱ γονεῖς του τὸν ἔστειλαν εἰς τὰ πανεπιστήμια τῆς Εὐρώπης, συμφώνως μὲ τὸν πόθον του. Τὸ φιλόανθρωπο τῆς καρδίας του ἐπροτίμησε τὴν ἐπιστήμην τῆς ἱατρικῆς καὶ τῆς φιλοσοφίας, μάλιστα τῆς Σωκρατικῆς. Ἡ μία, θεραπεία τῆς ψυχῆς, ἡ ἄλλη, τοῦ σώματος. Ἡ ἐπιστροφή του εἰς τὰ πατρία συνέβη εἰς τὸν καιρὸν ὅταν τὸ παλεμιστήριον σάλπισμα τοῦ Ἀλεξάνδρου Ὑψηλάντη καλοῦσε τοὺς Ἕλληνας εἰς τὸν φιλοκίνδυνον ἀγῶνα. Ὁ φιλόπατρις νέος δὲν ὤκνευσε νὰ ὑπάρχει σύντροφος τῶν κινδύνων καὶ ἀρᾷ τὸ σπράττευμα τοῦ Ὑψηλάντη ἐσκόρπισε, μὲ τὴν γνωστὴν καταστροφὴν, ὁ Κανέλλος ἦλθε εἰς τὴν Πελοπόννησον πρὸς τὸν ποθοῦμενον σκοπὸν τῆς ἐθνικῆς ἐλευθερίας. Τέλος ἠθέλησε νὰ συνοδεύσει τὸν ἀρμυστὴν Ἐμμανουὴλ Τομπάζη εἰς τὴν Κρήτην, ὅπου ἀσυνήθιστος ἀπὸ στρατιωτικὰ παθήματα, ἔδωκε τὸ πνεῦμα εἰς τὸν Κύριον κατὰ τὸ ἔτος 1824. Τὸ βιβλιάριον ἐδημοσιεύθη πρώτη φορά εἰς τὴν Ὑδρᾶ, ἔπειτα εἰς τὸ Ναύπλιον¹.

Τοῦ Στεφάνου Κανέλλου σώζονται καὶ διάφορα ἄλλα ἐπιστημονικὰ καὶ φιλολογικὰ ἔργα εἰς τὸν «Λόγιον Ἑρμῆν». Ἐλαβε μέρος καὶ εἰς τοὺς πρώτους ὀργανισμοὺς τῆς Ἑλληνικῆς κυβερνήσεως. Ἐγραψε καὶ ὠραῖα σχόλια εἰς τὰ λυρικά τοῦ Χριστοπούλου. Στιχουργοῦσε καὶ ὁ ἴδιος, καὶ θέλω σᾶς ἀναγνώσει ὀλίγους στίχους του, εἰκόνα πιστὴ τῆς φιλανθρωπίας του καὶ τοῦ πόθου του διὰ τὴν Ἑλληνικὴν τιμὴν. Ἐγνώριζεν ὁ μακαρίτης, εἶχε ἰδαῖ ὅτι εἰς τὴν ἀγριάδα τοῦ πολέμου ἐφονεύοντο οἱ αἰχμαλῶτοι. Συλλογιζόμενος ὅτι ὁ λαὸς τῆς Ἑλλάδος πρέπει νὰ πολεμᾷ, ὡς πολεμοῦν οἱ πολιτισμένοι λαοί, σεβόμενοι τὴν ζωὴν τῶν αἰχμαλώτων ἐχθρῶν, ἔγραψε τοὺς στίχους ὅπου θὰ ἀκούσατε²:

* Αὐτόγραφον Γεωργίου Τερτσέτη, φφ. 14, διπλευρὰ γραμμένα (27 × 22), ἀπ' ὅπου καὶ ἡ ἐκδόσή μας. Πρωτοδημοσιεύτηκε, ὡστόσο, σὲ φυλλάδιον μὲ τὸν τίτλον : «Λόγος ἐκφωνηθεὶς ἐν τῇ αἰθούσῃ τῆς Ἐταιρείας τῶν Φίλων τοῦ Λαοῦ τῇ 26 Δεκεμβρίου 1872 ὑπὸ Γ. Τερτζέτη. Ἐκδίδεται δαπάνῃ Ν.Α. Νάκη, πρὸς ὄφελος τῆς Ἐταιρείας τῶν Φίλων τοῦ Λαοῦ. Ἀθῆναι, Τύποις Χ.Ν. Φιλαδελφείως 1873», σ. 24. Τὸ αὐτόγραφον σώζεται στὸ ἀρχεῖο μας.

1. Ἐδημοσιεύθη εἰς «Ὑδραν δαπάνῃ τοῦ ἀξιωματικοῦ Ν.Κ. (Ν. Καλλέργη) (Σημ. Τερτσέτη)».

2. Ὁ Τερτσέτης παραλείπει ν' ἀντιγράψει στὸ χειρόγραφόν του τοὺς στίχους ἀπὸ τὸ βιβλιαράκι τοῦ Στεφάνου Κανέλλου, ποὺ δημοσιεύονται, ὡστόσο, στὴν ἐκδόσιν τοῦ φυλλαδίου του. Ἔτσι συμπληρώνουμε τὸ κενὸ αὐτὸ τοῦ χειρογράφου ἀπὸ τὸ φυλλάδιον τοῦ Τερτσέτη.

Τὰ παλληκάρια τὰ καλὰ
δὲν κλέπτουν δὲν ἀρπάζουν
μόνον τυράννους πολεμοῦν,
τὸ δίκαιον παντοῦ τιμοῦν,
μισοῦν τὴν τυραννίδα
καὶ ζοῦν διὰ τὴν πατρίδα.

Τὰ παλληκάρια τὰ καλὰ
ὥσάν ἀδελφία ζοῦνε,
στοῖς ἀρχηγούς των εὐπειθοῦν
καὶ τοῖς ἐχθροῖς των ἀψήφουιν.
ἰδὲ τὴν εἰρήνην εἶναι ἀρνιά
στὸν πόλεμο λεοντάρια.

Τὰ παλληκάρια τὰ καλὰ
δὲν σφάζουν ὅπως λάχει,
μόν τοὺς ἐχθροὺς ποὺ προσκυνοῦν
καὶ τὰ ἄρματα παραχωροῦν,
τοὺς δείχνουν εὐσπλαχνίαν
μὲ ἀδελφικὴν καρδίαν.

Τὰ παλληκάρια τὰ καλὰ,
ὅταν συνευθυμοῦνε,
πίνουν μὲ δάκρυα τὸ κρασί (¹)
κι ὅλα φωνάζουνε μαζί :
Ζήτω Ἑλλάς πατρίς μας !
Νὰ ζεῖ ἡ ἐνωσίς μας.

Ἀκροασθῆτε καὶ τὸ βιβλιαράκι του : «Ὁ Θεὸς θέλει ἢλ' οἱ ἄνθρωποι νὰ λάβουν βοήθειαν, καὶ νὰ φοβῶσιν εἰς γνώρισιν τῆς ἀληθείας. «Ὁς (ὁ Θεὸς) πάντας ἀνθρώπους θέλει σωθῆναι, καὶ εἰς ἐπίγνωσιν ἀληθείας ἐλθεῖν». Ἐπιστ. Παύλ. πρὸς Τιμ. Κεφ. 13. Γερμανία 1819 – Κ α ρ δ ι α κ ὸ ς Ἀ σ π α σ μ ὸ ς. Εἰς ὅλους τοὺς καλοὺς καὶ τοὺς τιμίους πολίτας. Ἀναμφιβόλως καθένας ἐρώτησεν ὡς τώρα μόνος του τὸν ἑαυτὸν του τὰ ἐξῆς, «τί γίνεται ὡς τόσον εἰς τὸν κόσμον, καὶ τί δὲν γίνεται ; Καὶ πῶς ἔπρεπε νὰ εἶναι τὰ πράγματα ;» Τέτοια ἐρωτήματα, καὶ ἡ ἀπόκρισις εὐρίσκονται εἰς τὸ βιβλιαράκι καὶ ὁ κάτοικος τῆς πόλεως καὶ τοῦ χωριοῦ ἃς ἰδεῖ ὁ ἴδιος, ἂν ὅλα ἥσα περιέχει εἶναι ἀληθινὰ καὶ δίκαια. Ἡ ἀλήθεια καὶ ἡ δικαιοσύνη εἶναι ἀξιόλογα πράγματα, καὶ ἂν μόνον ἤξευρε καθένας τί εἶναι καθαρὸ δίκαιον καὶ ἀληθινόν, τότε τὰ πράγματα θὰ γίνονταν εὐθὺς ἀλλιότιστα καὶ πολὺ καλλίτερα. Πολλοὶ ὅμως ἄνθρωποι τρομάζουν καὶ φοβοῦνται τὴν ἀλήθειαν, ἐπειδὴ ἀγαποῦν εἰς τὰ θαλὰ νὰ ψαρεύουν. Εἶναι πολλοὶ σημαντικαί, ὑπερευγενέστατοι καὶ ἀψηλομύτες κύριοι, ὅπου φοροῦν ὁμορφες πολύχρωμες κορδέλες, κι ἔχουν ἐπάνω στὸ φόρεμά τους τὸ ἀσήμι καὶ μάλαμα, ὅπου ἕναν κυρτὸν ὁ κάτοικος τῆς πόλεως καὶ τοῦ χωριοῦ εἶχαν εἰς τὴν σακούλα τους· ἐπειτα εἶναι πολλοὶ ὅπου πληρώνονται πολὺ βαριά ἀπὸ τὰς διοικήσεις, κι ἐπιθυμοῦσαν τοῦτο νὰ εἶναι πολλὰ σκοτεινὸν εἰς τὰ κεράλια τῶν ἄλλων, καὶ θυμώνουν πάρα πολὺ, ὅτι εὐρίσκεται εἰς τὴν Γραφὴν «Ἀφήσετε τὰ ψέματα, καὶ μιλεῖτε ἀναμεταξύ σας τὴν ἀλήθειαν, καθένας μὲ τὸν γείτονά του, ὅτι ὅλοι εἴμασθε ἀδελφοί ὁ ἕνας μὲ τὸν ἄλλον». «Ἀποθέμενοι τὸ ψεῦδος, λαλεῖτε ἀλήθειαν, ἕκαστος μετὰ τοῦ πλησίον αὐτοῦ, ὅτι ἐσμέν ἀλλήλων μέλη». (Παύλου πρὸς Ἐφεσ. κεφ. 8').

Οἱ τέτοιοι λέγουν (ὅχι ὅμως ὅλοι, ἐπειδὴ εἶναι καὶ εἰς αὐτοὺς τίμιοι) ὁ κάτοικος τῆς πόλεως καὶ τοῦ χωριοῦ, εἶναι διὰ νὰ γεμίζουν τὸ πουργί τους μὲ τ' ἄσπρα τους, καὶ εἶναι πολλὰ ἀνόητον καὶ μωρὸν νὰ ζητοῦμε καὶ νὰ καταλαβαίνουμε τί εἶναι ἀληθινόν, καὶ τί δίκαιον· λέγουν ὅμως ψέματα, ἐπειδὴ καθένας μπορεῖ καὶ νὰ ἰδεῖ καὶ νὰ καταλάβει τὴν ἀλήθειαν καὶ τὸ δίκαιον, ὅταν θέλει νὰ μετχειρίζεται τὸν νοῦν του, καὶ δὲν χρειάζεται εἰς τοῦτο νὰ ξεῦρει νὰ κριτσανίζει λατινικά καὶ νὰ πολυλαλεῖ φραγκοσέξικα. Αὐτοὶ λοιπὸν οἱ κύριοι ὅπου ἔχουν πολὺν φόβον ἀπὸ τὴν ἀλήθειαν, θὰ πειραχθοῦν πάρα πολὺ καὶ μὲ τὸ βιβλιαράκι τοῦτο· θὰ εἰποῦν «εἶναι ἀχαμνὸν καὶ μω-

1. Ὁ στίχος ἴσως φανεῖ δυσνόητος σήμερον, ἀλλ' ὅταν τὸν στιχουργῆσεν ὁ Κανέλλας, εἰς τοὺς κινδύνους τοῦ πολέμου ἦτον εὐκολὴ ἡ μετάβασις ἀπὸ τὸ οἰνοκέρασμα εἰς τὴν θλίψιν τοῦ θανάτου (Σημ. Τερτσέτη).

ρόν», ὁ δὲ εἰποῦν «εἶναι γεμάτο ψέματα», δὲν θὰ εἰποῦν ὁμοῦς τοῦ καὶ διὰ τί ψέματα, ὁ δὲ εἰποῦν ἀκη-
ρύττει ἀποστασίαν καὶ δυναστείαν» ἂν καὶ φανερὰ περιέχει τὰ ἐναντία. ὁ δὲ εἰποῦν, ἢ καὶ ὁ δὲ σὺς
προσπάθουν, «δὲν πρέπει τὸ βιβλιαράκι νὰ τὸ διαβάξετε» ἀπ' ὅλα ὁμοῦς αὐτὰ τὰ λόγια νὰ μὴν γε-
λασθῇτε· δοκιμάζετε οἱ ἴδιοι μὲ τὰ ἴδια σας τὰ μάτια. Ὁ Χριστὸς λέγει, «πάντα δοκιμάζετε, τὸ
καλὸν κατέχετε»· ἔπειτα ὁμοῦς ἀφοῦ τὰ ἰδεῖ ὅλα καλὰ ὁ καθένας καὶ τὰ καταλάβει, τότε πρέπει
νὰ ἐνεργεῖ κατὰ τοῦτο· δὲν πρέπει νὰ σταυρώσει τὰ χέρια του, καὶ νὰ καρτερεῖ ὡς νὰ προστά-
ξει ὁ Θεὸς νὰ πετάξουν τὰ περιστέρια ψημένα εἰς τὸ στόμα του· ἀλλὰ χρεωστεῖ ν' ἀρχίσει νωρὶς
τὸ καλὸν ἔργον· καὶ τότε τὰ πράγματα τοῦ κόσμου θὰ βαδίζουν καλλίτερα καὶ καθῶς πρέπει. Τότε
ὅλοι οἱ καλοὶ θὰ περνοῦν καλὰ, καὶ οἱ κακοὶ κακὰ.

Πῶς ἔπρεπε καθ'αυτὸ νὰ εἶναι τὰ πράγματα εἰς κάθε τύπον.

— Τί ἀπαιτεῖ ἀπὸ κάθε ἄνθρωπον τὸ ὀρθὸν λογικόν, καὶ ποῖα εἶναι ἡ πλέον μεγαλειότερη καὶ
σημαντικώτερη ἐντολὴ τοῦ Χριστιανισμοῦ;

— Καθένας ν' ἀγαπᾷ τὸν Θεὸν καὶ τὸν πλησίον του μὲ ὅλην του τὴν καρδίαν.

— Εἰς τί φαίνεται, ὅτι ἀγαποῦμε τὸν πλησίον μας;

— Εἰς τοῦτο, ἂν πασχίζουμε νὰ γίνεταί τὸ δίκαιον εἰς κάθε ἓνα, καὶ τὸ ἄδικον εἰς κα ἓνα.
Ὁ Χριστὸς λέγει· μακάριοι εἰν' ἐκεῖνοι, ὅπου ἔδω πεινοῦν καὶ διψοῦν τὴν δικαιοσύνην, ὅτι αὐτοὶ
θὰ χορτάσουν, «Μακάριοι, οἱ πεινῶντες καὶ διψῶντες τὴν δικαιοσύνην, ὅτι αὐτοὶ χορτασθήσονται».
Καὶ παρακάτω, μακάριοι εἰν' ἐκεῖνοι, ὅπου κατατρέχονται διὰ τὴν δικαιοσύνην, ὅτι αὐτοὶ εἶναι
ἡ Βασιλεία τῶν Οὐρανῶν. «Μακάριοι οἱ δεδιωγμένοι ἐνεκὸν δικαιοσύνης, ὅτι αὐτῶν ἐστὶν ἡ Βα-
σιλεία τῶν Οὐρανῶν».

— Καὶ πῶς μαθαίνουμε νὰ γνωρίζουμε τί εἶναι δίκαιον καὶ τί ἄδικον;

— Ὅταν μεταχειριζόμαστε τὸ λογικόν, ὅπου μᾶς ἔδωσεν ὁ πανάγαθος Θεός· τότε γνωρίζομεν
τί ἀλήθεια, τί ψέμα, τί δίκαιον καὶ τί ἄδικον· τότε δὲν θὰ μᾶς γελοῦν πλέον κακοὶ καὶ τρελλοὶ
μὲ ψεύτικα λόγια. Νὰ μὴν εἴμασθε πλέον παθιά, καὶ κυματιζομάσθε καὶ περιφερομάσθε ἀπὸ κάθε
λογῆς ἀν. μιν τῆς διδασκαλίας διὰ τῆς δολιότητος καὶ τῆς ἀπάτης τῶν ἀνθρώπων, διὰ ἃ μᾶς περι-
πλέξουν καὶ νὰ μᾶς ξεπλανέσουν. «Ἵνα μηκέτι ὤμεν νήπιον κλειδωνιζόμενοι καὶ περιφερόμενοι
παντὶ ἀνέμῳ τῆς διδασκαλίας, ἐν τῇ κυβείᾳ τῶν ἀνθρώπων, ἐν πανουργίᾳ πρὸς τὴν μεθοδεῖαν τῆς
πλάνης», (Ἐπιστ. Παύλ. πρὸς Ἐφεσ. κεφ. δ'). Καὶ ὁ Χριστὸς λέγει· Ἄν μένετε εἰς τὸν λόγον μου,
εἴσθε ἀληθινοὶ μαθηταί μου, καὶ θὰ γνωρίσετε τὴν ἀλήθειαν, καὶ ἡ ἀλήθεια θὰ σᾶς κάμει ἐλευ-
θέρους. «Ἐάν ὑμεῖς μείνητε ἐν τῷ λόγῳ τῷ ἐμῷ ἀληθῶς μαθηταί μου ἐστέ· καὶ γνώσεσθε τὴν
ἀλήθειαν, καὶ ἡ ἀλήθεια ἐλευθερώσει ὑμᾶς». (Εὐαγ. κατ. Ἰω. κεφ. Π').

— Καὶ παῖς εἶναι ὁ ἐλεύθερος ἄνθρωπος;

— Ἐλεύθερος εἶναι ἐκεῖνος, ὅπου τὸ δίκαιόν του, τὴν ζωὴν του, τὸ τίποτες του κανένας ἄλλος
δὲν ἤμπορεῖ νὰ τὸ πάρει μὲ φόνον, μὲ ἀρπαγὴν, μὲ μὴ ἀναγκαῖα δασύματα, ἢ μὲ ἄλλα βία μέσας·
ἔπειτα πρέπει νὰ ἔχει καλὴν συνείδησιν· ἐπειδὴ ὁ κακός, καὶ αὐτοκράτορας καὶ βασιλέας ἂν εἶναι,
δὲν ἤμπορεῖ νὰ ἰδεῖ φανερὰ καὶ ἐλεύθερα εἰς τὰ μάτια ἓναν τίμιον χωρικόν.

— Καὶ θέλει ὁ Θεὸς ὅλοι οἱ ἄνθρωποι νὰ εἶναι ἐλεύθεροι;

— Ναί, ὡς καὶ τὰ πουλάκια, ὅταν κλειστοῦν εἰς τὰ καφάρσια τὰ κυριεύει ἡ λύπη· καὶ κρε-
μνοῦν τὰ φτερά τους, καὶ ὁ ἄνθρωπος, ὅπου εἶναι εἰς τὴν σκλαβίαν, γίνεται μωρὸς καὶ ἀχαρινός.
Ὁ Χριστὸς λαλεῖ· Δὲν λέγω πλέον, ὅτι εἴσθε δοῦλοι, διότι ὁ δοῦλος δὲν ἠξεῖται τί κάμνει ὁ κύ-
ριός του. «Ὅκέτι ὑμᾶς λέγω δούλους, ὅτι ὁ δοῦλος οὐκ οἶδε τί παιεῖ αὐτοῦ ὁ κύριος». (Εὐαγ.
κατὰ Ἰωάν. κεφ. ιε').

Καὶ τί ἔκαμαν οἱ ἄνθρωποι διὰ νὰ ἤμποροῦν νὰ κατοικοῦν ὁ ἓνας κοντὰ εἰς τὸν ἄλλον εἰ-
ρηνικὰ καὶ ἐλεύθεροι;

— Πολλοὶ ἄνθρωποι ἐμαζώχθησαν εἰς ἓναν τόπον, διὰ νὰ ζοῦν μ' εὐταξίαν ἀναμεταξύ τους,
καὶ νὰ βοηθοῦν ὁ ἓνας τὸν ἄλλον. Μία τέτοια συντροφιά καὶ κοινωνία ἀνθρώπων ὀνομάζεται Λαός.

— Καὶ πῶς φυλάσσεται ἡ εὐταξία εἰς τὸν λαόν;

— Μὲ νόμους, δηλαδή μὲ διαταγὰς, τὰς ὁποῖας κανένας, ὅποιος καὶ ἂν εἶναι, δὲν τολμᾷ νὰ
παρᾷ.

— Καὶ παῖς δίνει τοὺς νόμους;

— Κάθε τίμιος και φρόνιμος εις όλον τὸν λαὸν ἔχει τὸ δικαίωμα νὰ δίνει εἰς τοῦτο τὴν ψῆφον του, ὅπου ὅμως οἱ ἄνθρωποι εἶναι πάρα πολλοί, τοῦτο δὲν γίνεται πάντοτε διὰ τοῦτο πρέπει νὰ ἐκλέγονται ἀπὸ τὸν λαὸν ὅσοι θὰ δύνανται τοὺς νόμους.

— Καὶ τί θὰ κάμουν τοῦτοι;

— Πρέπει ν' ἀποφασίζουσιν κατὰ τὴν θέλησιν τοῦ λαοῦ, καὶ νὰ φροντίζουσιν διὰ τὸ ἀληθινὸν τοῦ καλοῦ ὅποιος ὅμως ζητεῖ τὸ ἴδιόν του συμφέρον μὲ ζημίαν τοῦ λαοῦ, αὐτὸς πρέπει, ὡς προδότης τοῦ λαοῦ, νὰ τιμωρηθεῖ.

— Πῶς ἤμποροῦσε νὰ γενεῖ καλλίτερα ἢ ἐκλογὴ, αὐτῶν τῶν ἀνδρῶν;

— Ἄν εἰς κάθε μέρος συνάζονταν ἀπὸ χίλιοι ἕως δέκα χιλιάδες καὶ ἐκλέγουν ἕναν, τὸν ὁποῖον εὐρίσκουν καλλίτερον καὶ ἐπιτηδειότερον, χωρὶς διάκρισιν ἂν εἶναι πλούσιος ἢ πτωχός, μέγας ἢ μικρός. Ὅλοι αὗτοι οἱ ἄνδρες, ὅσοι ἐκλέχθησαν κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον ἐλεύθερα ἀπὸ τὸν λαόν, συνάζονται καὶ βουλευόνται, τοὺς ὀνομάζουν Ἀντιπροσώπους τοῦ Λαοῦ. Πρέπει ὅμως ἀπὸ καιρὸν εἰς καιρὸν νὰ ἐκλέγονται νέοι Ἀντιπρόσωποι τοῦ λαοῦ, διὰ νὰ παίρνονται εἰς κάθε καιρὸν οἱ καλλίτεροι καὶ εἰδημονέστεροι.

— Τί εἶν' ἀκόμη ἀναγκαῖον καὶ ἀπαιτούμενον διὰ νὰ φυλάγῃ καθένας τοὺς δοσμένους νόμους;

— Πρέπει νὰ διορισθεῖ μία ἐξουσία, ἓνας Ἀυτοκράτορας, Βασιλέας, ἢ Ἑγεμόνας· αὕτη ἡ ἐξουσία πρέπει νὰ φροντίζει διὰ νὰ βασιτέται ἢ εὐταξίᾳ, ὅπου ἐπροσδιόρισαν οἱ Ἀντιπρόσωποι τοῦ λαοῦ ὅποιος ὅμως πράττει ἐναντίον αὐτῆς, τοῦτος πρέπει νὰ παιδεύεται κατὰ τοὺς νόμους.

— Καὶ πρέπει μόνον ἀπὸ ἕναν Ἀυτοκράτορα, Βασιλέα ἢ Ἑγεμόνα νὰ διοικεῖνται τὰ πράγματα;

— Ὁχι, τοῦτο δὲν εἶναι ἀναγκαῖον· ὁ λαὸς ἤμπορεῖ καὶ εἰς πολλοὺς μαζὶ νὰ παρὰδῶσιν τὴν Κυβέρνησιν. Ἔτσι εἶναι εἰς τὰς ἐλεύθερας ἐπαρχίας τῆς Βόρειας Ἀμερικῆς, καὶ ὁ λαὸς εὐρίσκειται εἰς πολλὰ εὐτυχισμένην κατάστασιν. Πάντοτε πρέπει νὰ κρέμεται ἀπὸ τὴν θέλησιν τοῦ λαοῦ, πῶς καὶ ἀπὸ ποῖον θέλει νὰ διοικεῖται.

— Καὶ χρεωστεῖ καθένας ἀπὸ τὸν λαόν νὰ πεῖθεται εἰς τὴν ἐξουσίαν;

— Ναί, χωρὶς τοῦτο γεννᾶται ἡ πλεονεχία μεγαλειότηρ ἀταξία καθένας ὥς εἶναι ὑπήκοος εἰς τὴν ἐξουσίαν, ὅπου ἔχει δύναιμι εἰς αὐτόν. «Πᾶσα ψυχὴ ἐξουσίαις ὑπερεχούσαις ὑποτασσέσθω». (Παῦλ. Ρωμ. κεφ. ιγ').

— Ἄν ὅμως ἡ ἴδια ἐξουσία πράττει ἐναντίον τῶν νόμων, καὶ ἀδικαῖ ἐσένα ἢ τὸν γείτονά σου, τότε τί χρεωστεῖς νὰ κάμεις;

Λέγε ἐλεύθερα καὶ χωρὶς φόβον τὴν ἀλήθειαν· ἂν ὅμως δὲν σὲ ἀκούει ἡ Ἐξουσία, τότε ἀνάφερέ το εἰς τοὺς Ἀντιπροσώπους, οἱ ὅποιοι εἰς ὄνομα τοῦ λαοῦ κρίνουν, ἀποφασίζουσιν τὸ δίκαιον, καὶ τιμωροῦν τοὺς ἀδίκους. Ἐπειδὴ ἓνας λαὸς ὁμοιάζει μὲ μίαν μεγάλην ἐκκλησίαν, καὶ ὁ Χριστὸς λέγει, ἐὰν δὲν σὲ ἀκούει, εἰπέ το εἰς τὴν ἐκκλησίαν· ἂν δὲν ἀκούσῃ καὶ τὴν ἐκκλησίαν, τότες ἔχε τον ὡς τὸν ἐθνικὸν καὶ τὸν τελώνην, «Ἐὰν παρακούσῃ (σου), εἰπέ τῇ Ἐκκλησίᾳ, ἐὰν δὲ καὶ τῆς Ἐκκλησίας παρακούσῃ, ἔστω σοι ὥσπερ ὁ ἐθνικὸς καὶ ὁ τελώνης». (Εὐαγγ. κατὰ Ματθ. κεφ. ιγ').

Τί διάταξεις καὶ καταστήματα εἶναι εἰς κάθε τόπον διὰ τὸ καλὸν τοῦ λαοῦ;

— Πρῶτον, ὅταν εἶναι φιλονικία διὰ τὸ ἐδικόν μου καὶ τὸ ἐδικόν σου, πρέπει νὰ γίνῃ κρίσις, καὶ ν' ἀποφασίζεται τὸ δίκαιον· ἔπειτα πρέπει ἡ ζωὴ καὶ τὸ τίποτες ὁλωνῶν νὰ εἶναι εἰς ἀσφάλειαν· ὁ λόγος τοῦ Θεοῦ νὰ διδάσκεται καὶ νὰ κηρύσσεται. Τ' ἀγόρια καὶ τὰ κορίτσια διὰ τῆς ἀνατροφῆς νὰ γίνονται καλοὶ ἄνδρες καὶ γυναῖκες· καὶ ὅταν εἶναι πόλεμος, ἡ πατρίδα νὰ ἀσφαλίζεται καὶ διαφεντεύεται.

— Μὲ τί τρόπον οἱ περισσότεροι τοῦ λαοῦ γίνονται καλοὶ καὶ τίμιοι;

— Πρέπει ὅλα τὰ παιδιὰ διὰ τῆς ἀνατροφῆς νὰ γίνονται θεοφοβούμενοι, γενναῖοι, φιλήπονοι καὶ ὀλιγαρκεῖς, ὅλα νὰ πηγαίνουν εἰς τὰ ἴδια τὰ σχολεῖα, χωρὶς παρατήρησιν ἂν οἱ γονεῖς εἶναι πλούσιοι ἢ πτωχοί, σημαντικοὶ ἢ μικροί· ἔπειτα, διὰ νὰ ἤμπορῶν ὅλοι οἱ ἄνθρωποι, κατὰ τοὺς λόγους τοῦ Χριστοῦ, νὰ γνωρίζουν τὴν ἀλήθειαν, εἶναι ἀναγκαῖον καθένας νὰ ἔχει τὴν ἀδελφίαν νὰ ὁμιλῇ καὶ νὰ γράφῃ τὴν ἀλήθειαν, ὅταν ἤμπορεῖ νὰ τὴν ἀποδείξῃ· τοῦτο ὀνομάζεται ἐλευθερία τῆς ὁμιλίας καὶ τοῦ τύπου.

— Ποῖος ἔχει τὸ δικαίωμα ν' ἀνοίγῃ πόλεμον καὶ νὰ κλείῃ εἰρήνην;

— Οἱ Ἀντιπρόσωποι τοῦ λαοῦ, διὰ νὰ μὴν ἔμποροῦν οἱ ἡγεμόνες καὶ οἱ διοικήσας νὰ κάνουν ὅχι ἀναγκαίους πολέμους, καὶ νὰ χάνουν οἱ κάτοικοι τῶν πόλεων καὶ τῶν χωρίων τὸ τίποτές τους καὶ τὸ αἶμα τους.

— Καὶ ποῖος πρέπει νὰ πολεμᾷ ;

— Ὅταν εἶναι ἀνάγκη, ὅλον τὸ τοπικὸν στράτευμα πρέπει νὰ πηγαίνει εἰς τὸν πόλεμον, ποῦ θὰ εἰπεῖ ὅλοι οἱ νέοι, ἀρμυτωμένοι ἄνδρες χωρὶς ἐξαίρεσιν.

— Τότε ὅμως τί εἶναι ἀναγκαῖον καὶ ἀπαιτούμενον ;

— Καθέναν ; πρέπει ἀπὸ νέος νὰ γυμνᾷται εἰς τὰ ἔρματα, νὰ βαδίζουν στρατιωτικά, νὰ καβαλικεύουν, νὰ περδοῦν, νὰ παίζουν τὸ σπυρρί καὶ τὰ παρόμοια, ὅσα συστήνουν τὴν Γυμναστικὴν δι' αὐτῆς ὅλοι γίνονται ὑγιεῖς καὶ εὐκίνητοι, δυνατοὶ καὶ ἄφοβοι.

— Ὅταν τοῦτο ἀκολουθεῖ, χρειάζεται νὰ βαστοῦνται εἰς καιρὸν εἰρήνης τόσοι πολλοὶ στρατιῶτες ;

— Ὅχι· αὐτοὶ ἐξ ἐναντίας προξενοῦν βλάβην ἀντὶ ὠφέλειαν καὶ διὰ νὰ θρέφονται ἀνάγκη νὰ βαλθοῦν μεγάλα δοσίματα καὶ τελώνια, ἔπειτα θεωροῦνται ὡς πολλὰ σημαντικώτεροι ἀπὸ τοὺς κατοίκους τῶν πόλεων καὶ χωρίων, οἱ ὅποιοι τοὺς πληρώνουν καὶ γίνονται μισθωτοὶ τοῦ ἡγεμόνα, καὶ τὸν βοηθοῦν εἰς τὸ νὰ στενοχωρεῖ καὶ νὰ δυναστεύει τὸν λαόν. Ὁ Χριστὸς λέγει, ὁ καλὸς ποιμένας βάζει τὴν ζωὴν του διὰ τὰ πρόβατα· ὁ μισθωτὸς ὅμως, μὴν ὄντας ποιμένας, καὶ τὰ πρόβατα ἐδικὰ του, βλέπει τὸν λύκον ποῦ ἔρχεται, καὶ ἀφίησι τὰ πρόβατα καὶ φεύγει, καὶ ὁ λύκος ἀρπάζει καὶ σκορπίζει τὰ πρόβατα· ὁ μισθωτὸς ὅμως φεύγει, διότι εἶναι μισθωτὸς, καὶ δὲν τὸν μέλλει διὰ τὰ πρόβατα. «Ὁ ποιμὴν ὁ καλὸς τὴν ψυχὴν αὐτοῦ τίθησιν ὑπὲρ τῶν προβάτων· ὁ μισθωτὸς δὲ καὶ οὐκ ὢν ποιμὴν, οὗ οὐκ εἰσὶ τὰ πρόβατα ἴδια, θεωρεῖ τὸν λύκον ἐρχόμενον καὶ ἀφίησι τὰ πρόβατα καὶ φεύγει, καὶ ὁ λύκος ἀρπάζει αὐτὰ καὶ σκορπίζει τὰ πρόβατα· ὁ δὲ μισθωτὸς φεύγει, ὅτι μισθωτὸς ἐστί, καὶ οὐ μέλλει αὐτῷ περὶ τῶν προβάτων». (Εὐαγγ. Ἰωαν. κεφ. ι').

— Καὶ πῶς θὰ φυλάσσονται εἰς καλὴν κατάστασιν ὅλα τὰ διὰ τὸ καλὸν τοῦ λαοῦ καταστήματα ; Πῶς θὰ πληρώνονται ἐκεῖνοι ὅπου κρίνουν, ὅπου κηρύττουν, ὅπου διδάσκουν, ὅπου πηγαίνουν εἰς τὸν πόλεμον, κτλ. ;

— Εἰς τοῦτο πρέπει καθέναν κατὰ τὸ τίποτές του νὰ συνεισφέρει, ὁ πλούσιος περισσότερα, ὁ φτωχὸς ὀλιγότερα· οἱ ἀντιπρόσωποι ὅμως τοῦ λαοῦ θ' ἀποφασίζουν τὰ δοσίματα, διὰ νὰ μὴν πληρώνονται περισσότερα ἀπ' ὅσα εἶναι ἀναγκαῖα.

— Θὰ πλερώνεται ἀπὸ τὸν λαόν καὶ ὁ αὐτοκράτορας, ὁ βασιλέας, ὁ ἡγεμόνας, ἡ ἑκκλησία καὶ ὁ ὄνομάζεται ἡ ἐξουσία ;

— Ναι, αὐτοὶ δὲν εἶναι τίποτες ἄλλο, παρὰ οἱ ἀνώτεροι ὑπηρέται καὶ ὑπουργοὶ τοῦ λαοῦ, καὶ πρέπει νὰ λαβαίνουν τόσα, ὥστε νὰ ζοῦν μὲ τιμὴν, καὶ ὅσα τοὺς πρέπει διὰ τοὺς κόπους των, ὅχι ὅμως τίποτες περισσότερον. Ἐν ὅσῳ ἡμῶς ἓνας, ὅποιος καὶ ἂν εἶναι, τίμιος πολίτης, πάσχει ἀπὸ πείναν καὶ βάσανα, εἶναι ἄδικον, ἀδικότατον οἱ ἡγεμόνες νὰ ἔμποροῦν νὰ μπουκώσουν παρασίτους, ὑποκριτὰς θεάτρον, παλλακίδας, ἔλογα καὶ σκυλιά, νὰ κάμνουν κυνήγια καὶ πλούσια συμπόσια, καὶ νὰ τρυφοῦν καὶ νὰ σπαταλοῦν ἀπὸ τὸν ἔδρον τοῦ τόπου.

— Εἰς ποίαν κατάστασιν εἶναι ἡ Γερμανία, τί λογῆς τόπος εἶν' αὐτός, ὅπου ἐμεῖς οἱ Γερμανοὶ κατοικοῦμεν ;

— Εἶναι τόπος πολλὰ μεγάλος, ὠραῖος, καρποφόρος καὶ πολλὰ εὐλογημένος ἀπὸ τὸν οὐρανόν.

— Ζοῦν ὅλοι οἱ Γερμανοὶ τόσον εὐτυχισμένα καὶ χαρούμενα, ὅσον ἔμποροῦσαν νὰ ζοῦν εἰς τὸν ὠραῖον καὶ καρποφόρον τόπον τῆς ;

— Ὅχι ! Πολλὰ πράγματα ἔμποροῦσαν καὶ ἔπρεπε νὰ εἶναι πολὺ διαφορετικά· μερικοὶ πλούσιοι καὶ σημαντικοὶ ζοῦν μὲ πολλὴν ἀνάπαυσιν, ἀφθονίαν καὶ τρυφήν, ἐνῶ ὅχι ὀλίγοι τίμιοι καὶ φιλόπονοι κάτοικοι τῶν πόλεων καὶ χωρίων, ἔχουν μεγάλην ἀνάγκην, πλερώνουν βερὰ δοσίματα, κάμνουν χρέη καὶ τὸ μεγαλείτερον, περιγελοῦνται καὶ πειράζονται, ἀπὸ τοῦς ὀνομαζομένους μεγαλοσιάνους καὶ σημαντικὰ ὑποκείμενα.

— Πόθεν ὅμως ἐκαταντήσαμεν ἐμεῖς οἱ Γερμανοὶ εἰς τέτοιαν δυστυχίαν ;

— Ἐπειδὴ εἰς καθὲ μικροῦτσικον τόπον καθὲ ἡγεμόν ἔλαυσε πολλὴν δύναμιν εἰς τοῦ λόγου του, καὶ ἔπειτα ὁ ἓνας ὑπήγαινεν ἀριστερά, ἐνῶ ὁ ἄλλος ἤθελε δεξιὰ, τότε ἦλθεν ὁ πόλεμος εἰς τὸν τόπον, οἱ ξένοι ἐγύμνωναν, ἔβαζαν μεγάλα δοσίματα, ἐκάτουκοῦσαν εἰς τὰ σπίτια μας καὶ μᾶς

ἐπλάκωσε μεγάλη δυστυχία, ἐνῶ Ἑβραῖοι τοκογλόφοι καὶ παράσιτοι ἐγέμιζαν τὰς σακτοῦλας τῶν τοῦτο ἡμῶς ποτὲ δὲν θ' ἀκολουθοῦσεν, ἂν ἡ Γερμανία ἦτον πάντοτε ἓνα καὶ σύμφωνη.

— Καὶ εἶναι ἀκόμῃ ἡ Γερμανία ἀσύμφωνη ;

— Εἰς αὐτὴν τὴν στιγμήν εἶναι ἀληθινὰ ἡσυχία, καὶ ὅλας οἱ διαφορὰς θὰ τελειώνουν, λέγουν, εἰς τὸ ἐξῆς εἰρηνικὰ εἰς τὴν Γερμανικὴν Δίαιταν.

— Καὶ τί εἶναι ἡ Δίαιτα ;

— Εἶναι σύναξις ἀπὸ πρέσβεις καὶ ὑπηρέτας τῶν Ἑγεμόνων ὅταν ἡμῶς εἰς αὐτὴν εἶναι λόγος περὶ τοῦ κοινοῦ καλοῦ τῶν Γερμανῶν, ὅλα τὰ πράγματα βαδίζουν πολλὰ ἄργα καὶ ὑποπτα, καὶ τίποτε δὲν ἐμβαίνει εἰς πρᾶξιν.

— Οἱ νόμοι, ἡ δικαιοσύνη εἰς τί κατάστασιν εἶναι εἰς τὴν Γερμανίαν ;

— Ἐδῶ ἔτσι, καὶ ἐκεῖ ἄλλιῶς· ἐκεῖνος ὅπου ἔχει δίκαιον εἰς ἓνα μικρὸν τόπον, ἔχει ἄδικον εἰς ἄλλον μεγάλον.

— Ἡ δὲ ἐλευθερία τοῦ τύπου καὶ τῆς ὁμιλίας ;

— Πολλοὶ σημαντικοὶ καὶ πλούσιοι κύριοι δὲν ὑποφέρουν, καθὼς τὰ νυχτοπούλια τὸ φῶς, καὶ δὲν στέργουν νὰ ὁμιλεῖται καὶ νὰ καταλαβαίνεται ἡ ἀλήθεια.

— Τὸ ἐμπόριον εἰς τί κατάστασιν εἶναι ;

— Ὅταν περνᾷ τίποτε πρᾶγμα ἀπὸ ἓνα μικροῦτσικον τόπον εἰς ἄλλον, πλερώνουνται πολλὰ τελῶνια καὶ δοσίματα, καὶ τρεῖς ὥρες μακρὰν ἀπ' ἐδῶ περνᾷ ἄλλο νόμισμα, καὶ μὲ ἄλλα μέτρα μετροῦν.

— Τὸ δὲ στρατιωτικόν ;

— Ἀρπάζονται ἀπὸ τὸ ἔργον τους καὶ τὸ ἄροτρον νέοι κάτοικοι τῶν πόλεων καὶ χωρίων, τοὺς χώνουν εἰς πολύχρωμα φορέματα, καὶ διὰ μόνην διασκέδασιν μερικῶν μεγαλοσιάνων, τοὺς μεταχειρίζονται κάμποσον θαυμασία καὶ παράξενα καὶ τὰ τέτοια πρέπει νὰ τὰ πληρώνει ὁ τόπος.

Πῶς πρέπει ν' ἀρχίσωμεν διὰ νὰ πηγαίνουν τὰ πράγματα καλότερα.

— Λοιπὸν τί πρέπει νὰ γίνῃ διὰ νὰ πύσουν ὅλας οἱ δυστυχίες ;

— Ἡ Γερμανία ἔπρεπε νὰ εἶναι ἓνα καὶ σύμφωνη· ὅλον τὸ Γερμανικὸν ἔθνος νὰ ἔχει τοὺς γνήσιους, ἐλεύθερα ἐκλεγμένους ἀντιπροσώπους του· οἱ ἀντιπρόσωποι τοῦ ἔπαιτα νὰ προσδιορίσουν μίαν ἀνωτάτην ἐξουσίαν διὰ ὅλον τὸ Γερμανικὸν Βασίλειον, τὴν ὁποίαν νὰ ὑπακούουν καὶ Βασιλεῖς καὶ Ἑγεμόνες, καθὼς καὶ οἱ κάτοικοι τῶν πόλεων καὶ χωρίων.

— Τί πρέπει τώρα νὰ κάμναι κάθε Γερμανὸς διὰ τὴν πατρίδα του ;

— Ὅ,τι μπορεῖ μὲ τὸ ἔχει του, μὲ τὸ αἷμα του, μὲ τὸ κορμί του καὶ μὲ τὴν ζωὴν του· διὰ νὰ γενεῖ ἡμῶς τῷ ὄντι τὸ καλλίτερον, πρέπει ν' ἀρχίσῃ ὅπως συμφέρει· ἐνόσω τοῦτο ἡμπορεῖ ν' ἀκολουθήσῃ εἰς εὐταξίαν, ἡσυχίαν καὶ εἰρήνην, κενέας δὲν πρέπει νὰ χτυπήσῃ μὲ τὸν γρόνθον, καθὼς τὸ ἔκαμαν οἱ Φραντσέζοι, ἐπειδὴ μὲ αὐτὸν τὸν τρόπον τὰ πράγματα γίνονται χειρότερα, παρ' ὅτι ἦσαν πρωτότερα, καὶ μάλιστα ὅταν εἰς τὸν λαὸν εὐρίσκονται πολλοὶ κακοὶ καὶ ἀχρεῖοι, ὅπου ἀγαποῦν καλλίτερα γεμάτο πούγγι, παρ' ὅλην τὴν πατρίδα.

— Καὶ τότε τί πρέπει νὰ κάμναι καθένας ;

— Κάθε πολίτης πρέπει πρῶτον ὁ ἑαυτοῦ νὰ εἶναι καλὸς καὶ τίμιος, πρέπει νὰ μεταχειρίζεται τὸν νοῦν του, καὶ νὰ συλλογίζεται πῶς τὰ πράγματα ἡμποροῦν νὰ γένουν καλότερα, ἔπειτα νὰ ὁμιλεῖ μὲ τὸν γείτονά του καὶ μὲ τοὺς φίλους του· τότε μὲ τὸν καιρὸν ὅλοι οἱ τίμοι καὶ μὲ αἰσθησιν πολῖται θὰ ἐνωθοῦν ἀναμεταξύ τους καὶ τὰ πράγματα θὰ πιάσουν μὲ εὐκολίαν τὸν καλὸν δρόμον· τοῦτο ἡμπορεῖ ν' ἀκολουθήσῃ μὲ πολλὰ μεγάλην εὐκολίαν, ἐπειδὴ καὶ τὴν σήμερον ἀκόμῃ πολλὰς χιλιάδες ἄνδρες ἀπ' ὅλην τὴν Γερμανίαν καὶ ἀπ' ὅλας τὰς τάξεις εἶναι σύμφωνοι εἰς τὰ κυριότερα.

— Ἀκόμῃ τί ἄλλο χρειάζεται ;

— Πρέπει καθένας νὰ ἐνεργεῖ, ὥστε νὰ ἐκλέγονται εἰς τὰς συνέλευσεις τῶν ἐπαρχιῶν ἄνδρες γενναῖοι καὶ μὲ χαρακτῆρα· ἀληθινὰ εἰς αὐτὰς τὰς συνέλευσεις ἀκολουθεῖ ἓνα μεγάλον ἄδικον, διότι συχνάκις ἐκτὸν εὐγενεῖς ἔχουν τόσες ψήφους, ὅσες ἐκτὸν χιλιάδες πολῖτες, καὶ τοῦτο δὲν εἶναι κυρίως γνησία ἀντιπροσωπεῖα τοῦ λαοῦ, πλὴν ὀλίγον κατ' ὀλίγον θὰ γένει· ἔπειτα πρέπει νὰ κατορθωθεῖ, ὥστε ὅλοι οἱ πολῖται, μάλιστα οἱ νέοι νὰ γίνονται κατὰ τὴν καρδίαν γενναῖοι καὶ τίμοι, εἰς τὸν νοῦν καθαροὶ καὶ νοητικοί, καὶ στὸ σῶμα ὑγιεῖς καὶ δυνατοί, καὶ ὅλ' οἱ πολῖται πρέπει πάντοτε νὰ εἶναι σύμφωνοι καὶ νὰ μένουν σύμφωνοι τοῦτο θέλει καὶ ὁ Πανάγαθος Θεός, ἐπειδὴ

ὅταν εἵμασθε ἀσύμφωνοι ἦλθαν εἰς τὸν τόπον μας οἱ Φραντσέζοι καὶ Ρωῦσοι, ἄρπαζαν καὶ ἐρήμωναν, καὶ ὅλα τὰ δασύματα καὶ τελεῖνια καὶ τὰ βόσκηνα, καὶ ἡ δυστυχία ἐγένεονταν μεγαλειότερη διὰ τοῦτο πρέπει ὅλ' οἱ Γερμανοὶ ν' ἀγαποῦνται ὡσάν ἀδελφία, καὶ νὰ μὴ ξεχωρίζονται οἱ Ἀουστριακοί, Προῦσσοι, Πρωσσοί, Σάξωνες, Βυρτεμβεργέζοι· φθάσει μόνον νὰ εἶναι καθένος γνήσιος, καλὸς Γερμανός.

— Ἄν ὅμως πάλιν οἱ Ἑγερμόνες πειραχθοῦν καὶ τὰ πράγματα ταραχθοῦν πάλιν εἰς τὴν Γερμανίαν, τότε :

— Αὐτὸ δὲν τὸ φοβούμεθα πλέον· οἱ Ἑγερμόνες ὑποσχέθησαν εἰς ὅλον τὸ Γερμανικὸν ἔθνος, ὅλας τὰς διαφορὰς των νὰ τὰς τελειώσουν εἰρηνικὰ· καὶ ποτὲ οἱ Γερμανοὶ δὲν θὰ γένουν τόσον μωροί, τόσον ἀχρεῖοι καὶ ποταποί, ὥστε νὰ κινηθοῦν κατ' ἄλλην φοράν ὁ ἓνας κατὰ τοῦ ἄλλου, ὡσάν πρόβατα εἰς τὸν μακελεῖον. Ὁ Χριστὸς λέγει, κάθε βασιλεῖον, ὅπου ἀσυμφωνήσῃ μετ' ἐαυτὸν τοῦ ἐρημῶνεται, ἀπᾶσα βασιλεία μερισθεῖσα κατ' ἐαυτῆς ἐρημῶνται. (Ματθ. καφ. ιβ').

Ἔτσι λοιπὸν θὰ ἐνεργοῦμε μετ' ἀγάπην καὶ ὁμόνοιαν· καθένος ὅς πράττει τὸ δίκαιον καὶ ὅς μὴ τρομάζει κανέναν· τότε ὁ πανάγαθος Θεὸς θὲ νὰ μᾶς εὐλογήσῃ, καὶ εἰς τὴν Γερμανίαν θὲ ν' ἀνθίσουν, θ' αὐξήσουν, καὶ θὰ καρποφορήσουν ἐλευθερία καὶ δικαιοσύνη, εὐτυχία καὶ καλοζωΐαν.

Φίλοι ἀκροαταί.

Ἐκτιμῆσατε, πιστεύω, ἀρκετὰ τὴν ἀξίαν τοῦ βιβλιαρίου, τὸν φωτισμὸν ὅπου δίδει εἰς τὰ δικαιώματα καὶ εἰς τὰ χρέη τῶν ἡγεμόνων καὶ τῶν λαῶν. Πλὴν καὶ ἡ ἀνάγνωσις του εἰς χρησιμὴν ὥραν, εἰς τὰς ἡμέρας τῶν βουλευτικῶν ἐκλογῶν.

Τὸ περιχόμενον τοῦ βιβλίου μου δίδει ἀφορμὴν νὰ σᾶς εἰπῶ ὀλίγα λόγια, ὅχι ἀναρμόδια νὰ τὰ ἀκούσατε, ποῖος ἦτον ὁ σκοπὸς τοῦ συγγραφέως τοῦ μικροῦ βιβλίου : Νὰ σμίξῃ εἰς ἓνα, νὰ ἀδελφώσῃ τοὺς λαοὺς τῆς Γερμανίας. Ἡ σειρὰ τοῦ καιροῦ, διάφορα συμβάντα εἰρήνης καὶ πολέμου ἀπὸ τὰ 1819 ἕως εἰς τὰ 1870 ἐκατόρθωσαν κατὰ τὸ δυνατόν τὸ παθαύμενον καὶ ἡ σύμπνοια τῆς Γερμανίας ἔφερε ὥστε εἰς τὸ περίφημον καὶ θλιβερὸν ἔτος 1870 εὐρέθη ἡ Γερμανικὴ φυλὴ ἀρκετὴ νὰ ἀντιπολεμήσῃ τὸ ἄδικον κήρυγμα τοῦ πολέμου τοῦ Γάλλου αὐτοκράτορος. Ἄν ἡ ὁμόνοια ἔλειπε, πολλοὶ θέλουν, ὅτι θὰ ἀλλόθυσεν τὸ παικνιζόμενον εἰς τοὺς δρόμους τῶν Παρισίων : — «Εἰς τὸ Βερολίνον. Εἰς τὸ Βερολίνον». Ἀλλ' ἡ θεία δίκη καὶ ἡ ὁμόνοια ἐτιμώρησαν τὸν παράφρονον Αὐτοκράτορα καὶ τὰ Γερμανικὰ στρατεύματα ἐστρατοπέδευσαν νικηφόρα εἰς τὴν μεγάλοπολιν τῶν Παρισίων. Ἄς μακαρίσωμεν τὰ ἔθνη χαίρομενα σύμπνοιαν καὶ δύναμιν. Ἄς κλίνωμεν γόνα εἰς τὸ θεῖον εὐεργέτημα τῆς ὁμονοίας καὶ τῆς φιλοδικαιοσύνης.

Ἀκροασθῆτε, παρκαλῶ, ὀλίγα μου λόγια ἀκόμη. Ἀπὸ τὰ ἀναφερόμενα εἶδη τῶν πολιτευμάτων εἰς τὸ βιβλιαρίον ἐδιαλέξαμε πιστεύω τὸ καλότερον, τὸ Συνταγματικόν. Ποῖα ἡ καλωσύνη του ; Θὰ μᾶς τὸ εἰπεῖ ἡ ἐπιτηδεῖα ἀπόκρισις ἐνὸς Λάκωνος, ἐνὸς Μανιάτη, τὴν ὁποίαν αὐτὸς ἔδωκε εἰς τὸν ἀείμνηστον Κυβερνήτη Καποδίστριαν. Ἦτον τὸ ἔτος 1830. Εἰς μίαν ὁμήγουρον λοιπὸν Μανιατῶν ὁ Κυβερνήτης ἐρώτησε : — Καταλαβαίνετε τί θέλει νὰ εἰπεῖ Σύνταγμα ; Σιωπὴ. Ἕνας ὅμως : Μάλιστα, ἐξοχώτατε, τοῦ λέγει. Πμπορῶ νὰ σοῦ τὸ δείξω εἰς τὴν ἀπαλάμη μου, εἰς τὰ πάντα δάκτυλα.

— Πῶς ; — Ἰδοὺ. Ἀπὸ τὸ ἓνα μέρος τῆς παλάμης μου, ἀπὸ τὴν ἀπάνω, γράφω αἱ ἀντιπρόσωποι τοῦ λαοῦ ψηφίζουν τὰ δασύματα, ἀπὸ τὸ ἄλλο μέρος «ἡ ἐξουσία δίδει λόγον τῶν ἐξοδευμένων».

Ὁ Κυβερνήτης ἐνθουσιάσθη, ὡς ἔχω ἀπὸ αὐτήκοον μάρτυρα, ἀπὸ αὐτὴν τὴν ἀπόκρισιν τοῦ νοήμονος Μανιάτη καὶ ἔλεγε εἰς τοὺς φίλους του : — Αὐτὸ εἶναι πνεῦμα ἀρχαῖον, πνεῦμα Ἑλληνικόν.

Ὁ Ἰωάννης Καποδίστριας δὲν ἦτον ἐχθρὸς τοῦ Συντάγματος, ἀλλὰ ἤθελε νὰ πρωτοπεράσῃ, νὰ προαποφασισθεῖ, μετὰ τάξιν καὶ ὀριμότητα, ἡ διανομή, ἡ μοιρασιά τῆς ἐθνικῆς γῆς, καὶ ἡ διανομή νὰ ἀρχίσῃ ἀπὸ τοὺς μικροὺς νὰ πάγῃ εἰς τοὺς μεγάλους. Αὐτὸς ἦτον ὁ φρόνιμος λογισμὸς τοῦ Κυβερνήτου.

Ἄς σχολιάσωμεν τώρα τὸ κείμενον εἰς τὴν παλάμην τοῦ Σπαρτιάτου ἀνδρός, ὡς τὸν δοξολόγησεν ἡ φιλογενὴς ἐκείνη φωνὴ τοῦ Κυβερνήτου. Οἱ ἀντιπρόσωποι τοῦ λαοῦ ψηφίζουν τὰ δασύματα. Τί πλέον χρήσιμον καὶ νομιμότερον, ἐπειδὴ ποῖος ἄλλος γνωρίζει καλότερα τί σηκώνει ἡ παρουσία τοῦ ἐνὸς καὶ τοῦ ἄλλου παρὰ ἡ ἐθνικὴ ἀντιπροσωπεΐα ;

Ἡ ἐξουσία δίδει λόγον τῶν ἐξουδευμένων. Ποῖος χαλινὸς εἰς τὸ κυριαρχικὸν τοῦ Ἡγεμόνου ! Τὸ στενὸ φύλλο τῆς παλάμης δὲν συγχωροῦσεν εἰς τὸ τέκνον τῆς Μάνης νὰ ἀπλώσει περισσότερον τὸν στοχασμὸν του. Πιθανὸ νὰ ἔγραφε ἀκόμη, ὅτι καὶ μὲν ὁ Βασιλέας κατὰ τὸ σύνταγμα ἔχει τὸ δικαίωμα νὰ κηρύττει πόλεμον (τὸ σοβαρότερον τῶν ἐπιχειρημάτων ἐθνικῆς αὐτονομίας), ἀλλὰ ὁ πόλεμος γίνεται μὲ ἀργύρια καὶ διὰ νὰ λάβει ἀργύρια καὶ ἐξουσία, ἀνάγκη ἢ γνώμη καὶ ἢ θέλησις τῆς ἀντιπροσωπείας. Ὁ ἀρχηγὸς τοῦ κράτους βουληθεὶ ἴσως νὰ δανεισθεῖ αὐτοπροσώπως : Εἰς τὴν εὐθύνην του. Δὲν εἶναι ἀξιόχρεως. Ἡ ἀντιπροσωπεία, ἂν ὁ πόλεμος ἀδικῇ ἢ βλαβερός, τοῦ ἀρνεῖται τὰ ποσά, τὰ ἐξοδα τοῦ πολέμου.

Καὶ ἄλλον μέγιστον ἔπαινον ἃς εἰποῦμεν τῆς Συνταγματικῆς Θεσμοθεσίας, τὸ εὐεργέτημα δηλαδή τοῦ κληρονομικοῦ δικαιώματος κατὰ πρωτοτοκίαν τῆς Βασιλικῆς οἰκογενείας εἰς τὸν Θρόνον.

Μελετήσατε μὲ τὸν νοῦν σας τί σαραχὴ, ποῖα βάσανα, ἂν ἀφοῦ ἡ μέρα τοῦ θανάτου καλέσει τὸν Βασιλέα, ἐμελλε νὰ γίνῃ νέα ἐκλογὴ Βασιλικοῦ προσώπου : Ἄν, φίλοι ἀκροαταί, διὰ ἓνα ὑπουργεῖον γίνεσαι τόσος καυχάς, ὥς γνωρίζετε, τί θὰ ἐγίνετο τότε διὰ τὴν ἀπόλυσιν ἐνὸς σκῆπτρου ἡγεμονικοῦ ; Τότε θὰ ἦτον ἄφευκτη καὶ ἴσως δικαιολογημένη ἡ ἐπέμβασις ξένων δυνάμεων. Ἐννοοῦμενο καὶ διχόνοια μεταξὺ των. Ὅθεν πόση καὶ ποῖα ἀνεμοζάλη, ποῖος σίφουνας πολιτικός ! Τί μαυρομάνικο μαχαίρι νὰ τὸν καρφώσει, ὥς οἱ ναῦτες εἰς τὰ ἄγρια πέλαγα !

Ἄς κρατοῦμεν εἰς τὸν κόρπον μας εἰς πολύτιμο χαῖμαλλὶ τὰ σοφὰ λόγια τοῦ πρωτομάρτυρος τῆς Ἑλληνικῆς φυλῆς Ρήγα Βελεστινοῦ :

Ὁ Νόμος νὰ εἶναι πρῶτος καὶ μόνος ὁδηγός
Καὶ τῆς πατρίδος ἓνας νὰ γίνῃ ἀρχηγός !
Ὅτι καὶ ἡ ἀναρχία ὁμοιάζει τὴν σκλαβιά,
Νὰ τρώγῃ ἓνας τὸν ἄλλον, σὰν τ' ἄγρια θηρία !

Φίλοι ἀκροαταί, γνωστὸ ὅτι εὐρίσκονται καὶ κατήγοροι τοῦ Συντάγματος ἐδῶ καὶ ἄλλοῦ, ἀλλὰ εὐκολῇ ἢ ἀπολογίᾳ. Σῆς ἐρωτῶ εἶναι τί θειότερο τῶν δέκα ἐντολῶν ; Μὴ κλέψεις, μὴ ψευδομαρτυρήσεις, μὴ φονεύσεις, μὴν ἐπιθυμήσεις τὴν γυναῖκα τοῦ πλησίον σου καὶ τὰ λοιπά. Οἱ ἄνθρωποι τὲς παραβαίνουμε. Φταίουν οἱ δέκα ἐντολές ; Ὅχι, βέβαια. Καὶ τὸ Σύνταγμα ἔχει ἄρθρα μεστὰ σοφίας, σωτήρια. Τὰ παραβαίνουμεν. Πταίει τὸ σύνταγμα ; Βλασφημία ὅποιος τὸ εἰπεῖ.

Μὴν ἀποστραφῆτε, παρακαλῶ, νὰ ἀκούσετε τὴν παράξενην εὐλογίαν ἐνὸς χωρικοῦ ἱερέως εἰς τὸ ποίμνιόν του. Εἶναι παράξενη, ἀλλὰ δίνει μὲ τὴν ὁμιλίαν μας. Ἀκούσατε καὶ θὰ γελάσατε. Ἰδοὺ :

Εἰρήνη ὑμῖν καὶ ἡ διάολος νὰ σῆς πάρει ! Τί ἐννοοῦσε ὁ ἱερέας ἐκεῖνος μὲ τὴν εὐλογίαν του ; Ἡ εὐλογία του σημαίνει ὥς νὰ τοὺς ἔλεγε : Τὸ Εὐαγγέλιον μᾶς διδάσκει εἰρήνην, ἀγάπην. Ἐχομεν καὶ τὲς δέκα ἐντολές τυφλοσύρτην εἰς τὸ καλόν. Ἀλλὰ ἐσεῖς ἐργάζεσθε ἔργα σατανικά (κάτι εἶχε μυρισθεῖ ὁ καλὸς ποιμένας ἀξιοκατάκριτο εἰς τὸ ποίμνιόν του), ἀλλὰ ἐσεῖς ἐργάζεσθε ἔργα σατανικά. Ὁ Σατανὰς νὰ σᾶς πάρει. Καὶ ἡ ὀργὴ τοῦ Κυρίου θὰ πάρει εἴτε λαοὺς, εἴτε Βασιλεῖς, ἂν μολύνουν τὴν ἁρθοδοξίαν τοῦ Συντάγματος. Εἰς ποῖον νόμον γραπτὸν ἢ ἄγραφον ἠῦραμεν νὰ σκοτωνόμεθα εἰς τὲς ἐκλογάς ; Ὀλίγα παραδείγματα ἔχομε : Τὸ αἷμα ἐκεῖνο τῶν φονευμένων βυῖ ἀπὸ τὸν τάφον.

Εἰς τὸ νέο Βασίλειο - κατοικία μας ἐκατοικοῦσαν ὀκτὼ ἑκατομμύρια λαός. Τί κόσμον μετροῦμε τώρα ; Ἐνάμισυ ἑκατομμύριο. Θέλομε ἀκόμη νὰ τὸ ὀλιγοστεύσουμε ; Δὲν ἀρκοῦν οἱ σκοτωμένοι ἀπὸ τοὺς ληστές καὶ ἀπὸ τὴν γιγλοπία ; Ὁ μακαρίτης Στέφανος Κανέλλος ἤθελε νὰ σώζεται καὶ ἡ ζωὴ τῶν ἐχθρῶν, διὰ νὰ δοξασθεῖ τὸ ἔθνος μας εἰς τὴν ὁμήγυριν τῶν πολιτισμένων ἐθνῶν, ὥς τὸ μαρτυροῦν οἱ πολῦτιμοι στίχοι του. Ἄγιο τὸ χῶμα του. Ὁ μακαρίτης Κανέλλος δὲν ἤφησε τέκνα, ἀλλὰ οἱ παρὰ τῶν Ἑλλήνων ἔπαινοι, παῖδες αὐτοῦ ἀθάνατοι ἔσονται¹.

Τελειώνοντας ἐλπίζω νὰ εὐχαριστηθῆτε μανθάνοντες ὅτι ὁ ἀξιότιμος Πρόεδρος τῆς Ἐταιρείας τῶν Φίλων τοῦ Λαοῦ εἶναι πρῶτος ἐξάδελφος τοῦ μακαρίτου Κανέλλου, ὥστε μὲ τὸν ἀξιοῦμνητον ἄνδρα ἔχει διπλὴν συγγένειαν, τὴν συγγένειαν τοῦ αἵματος καὶ τὴν συγγένειαν τοῦ πνεύματος καὶ τῆς ἀρετῆς.

1. Ὑπερίδου λόγοι (σημ. Τερτσέτης).